

71.011(С2)

178

Міністерство освіти України
Криворізький державний педагогічний інститут
Криворізька середня експериментальна школа №69

Матеріали Всеукраїнської науково- практичної конференції

(В 3-х частинах)

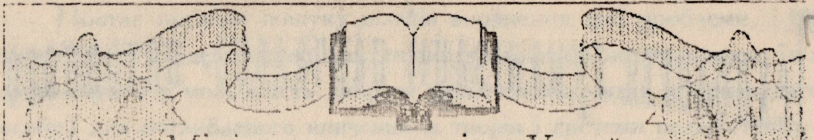
II частина

м.Кривий Ріг
(28 - 29 березня 1996 року)

37.091.2(477)(082)

371.011(02)

П 78

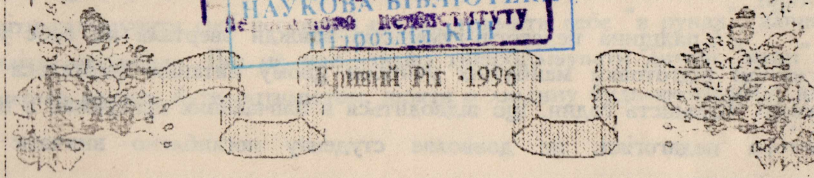
Міністерство освіти України
Криворізький державний педагогічний інститут
Криворізька середня школа №69

*Проблеми гуманізації навча-
но-виховного процесу у педагогіч-
ній теорії та практиці укр-
їнської школи*

Матеріали Всеукраїнської науково-
практичної конференції.

Кривий Ріг · 1996

11022 577

ТЕХНОЛОГІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

(Продовження)

В.С. Пікельна

Гуманістична педагогіка і гуманізація навчально-виховного процесу в сучасній школі

Активна увага вчених і практиків до гуманістичних процесів, що мають місце в сучасному суспільстві України і, зокрема, в освіті на всіх її рівнях - це не тільки визнання значущості цієї проблеми взагалі, але й потреба людства в його подальшому духовному вдосконаленні. Розвиток будь-якого суспільства кожної окремої особистості найтіснішим чином пов'язаний із загальнолюдськими цінностями, до яких насамперед відносяться доброта, милосердя, людяність, турбота про людей, повага до будь-якої людини (незалежно від її походження, нації, статі), працелюбність тощо.

Проте декларування названих та інших якостей особистості і визначення їх як найважливіших педагогічних завдань ще не означає їх успішного формування в школярах (при залученні їх у різноманітні виховні процеси). Такий висновок доводиться педагогічною практикою сьогодення, яке дає низький рівень вихованості учнів шкіл та її випускників.

Поглиблене вивчення проблеми гуманізації навчально-виховного процесу в сучасних загальноосвітніх закладах мусить привести до усвідомлення причин, що дали такі сумні наслідки у вихованні; виявлення чинників, які налягають на успішне формування гуманної особистості; визначення педагогічних умов ефективного функціонування різноманітних педагогічних процесів тощо.

Спадщина педагогів-гуманістів завжди звертала на себе увагу, але в системі підготовки майбутніх учителів цьому питанню надається надто мала увага. Кількість годин, що відводиться в навчальних програмах з педагогіки та історії педагогіки, не дозволяє студенту поглиблено вивчати педагогічну карбінцю.

Постає питання пошуку шляхів вирішення цієї проблеми, і одним з них може стати введення спецпрактикумів з варіативною множиною їх змісту. Це дасть студенту можливість вибрати декілька відомих в історії педагогів (3 - 4 особи) для поглибленого вивчення їх творів і системи педагогічних поглядів. Основним завданням для визначення результату самостійного опрацювання має стати підготовка студентами наукового реферату з обов'язковими висновками і методичними порадами сучасному педагогу-практику. Доцільно це впроваджувати ще на IV курсі, коли завершене вивчення основних педагогічних курсів.

Необхідне також більш глибоке знайомство з гуманістичною педагогікою (інша назва - практична педагогіка). Це галузь педагогічних знань, що почала розроблятися з 50-х років в США.

Які ж принципи відміни традиційної педагогіки, що існувала й існує в сучасній галузі спеціальних знань і використовується в педагогічній практиці, від гуманістичної педагогіки Заходу (представники останньої - це Ш.Бюлер, А.Маслоу, К.Роджерс та інші). Критиці підлягає положення про те, що виховання людини має орієнтуватися на соціальне замовлення суспільства, освіти. Саме в гуманістичній педагогіці виникло поняття "гуманістичне виховання", яке має здійснюватись на положеннях "Концепції ієрархії людських потреб" (розробив А. Маслоу). У цій ієрархії найвище місце займає потреба "самовиразу" особистості (поняття "самоактуалізація"), тобто потяг особистості до розкриття власних можливостей.

Найцікавішими в гуманістичній педагогіці є такі висновки:

1. Школяр має право на помилки і вільний творчий пошук, а педагог має стимулювати діяльність учня, але не оцінкою та покаранням, а щирою підтримкою його успіхів;
2. Методи виховного впливу досить близькі за змістом до методів гуманістичної психології, тому перевагу здобувають такі, як: навчання: доведення своїх думок словами щирими, мудрими; використання задушевних розмов тощо.
3. Учні мусять вірити педагогам, бачити їх щирю турботу. Педагог повинен вміти гальмувати свої негативні емоції, тримати себе "в руках", заряди володіти ситуацією. Він не має права гіперболізувати дитячі "вади". Саме вчитель мусять бути оптимістом, вірити в людину будь-якого віку, довіряти їй.

4. Дуже важливим є розуміння того, що немає абстрактного учня, є індивідуальна особистість, і тому шлях пізнання нею оточуючого світу є свій індивідуальний шлях самореалізації.

Критичне усвідомлення положень гуманістичної педагогіки, безумовно, дозволить нам взяти на теоретичне і практичне озброєння деякі досить цінні висновки і свідомо вдосконалювати на гуманістичних засадах навчально-виховну роботу.

Теоретичні наробки гуманістичної педагогіки пов'язані з формуванням моральних якостей особистості, які, згідно з законом України "Про освіту", віднесені до загальнолюдських цінностей.

Г. М. Віняр, Л. В. Сабадаш

Формування національної самосвідомості учнів засобами українознавства

Кожна доба має свої потреби, порушує свої проблеми, ставить свої вимоги та завдання, що їх визначає для себе суспільство. Перед сучасною школою постає питання: що треба зробити, щоб остаточно утвердити гідність держави і гідність людини? У зв'язку з цим виникає потреба формувати у дітей та молоді патріотичні почуття, гуманістичну мораль, естетичну культуру, виховувати гармонійно розвинених членів суспільства.

Ніщо у світі не виникає нізвідки й не зникає нікуди безслідно. Так і наша культура, духовна історія України ввібрала в себе духовний досвід багатьох поколінь нашого народу. Традиційна народна культура - це не просто цікава минавшина. У ній пульсує реальне, дійове знання, якого так не вистачає сучасникам. Відродження предківської моралі, бажання бути вільним прилучає нас до поповнення знань про Україну, до розуміння й розв'язання найголовніших завдань сучасності. А досягти цієї мети можна лише шляхом наповнення змісту освіти національними надбаннями.

Велику роль у розв'язанні цієї проблеми покликана відіграти нова навчальна дисципліна - українознавство. Як система знань, переконань, поглядів, як один із шляхів повернення народу до своєї культури, українознавство - це чинник, який поєднує школу з життям, сучасні покоління з колишніми, досвід історії з розумінням і творінням майбутнього.

При викладанні курсу українознавства у 8-ому класі ставимо перед собою такі завдання:

виховувати шанобливе ставлення до матеріальних та духовних цінностей українського народу;

розвивати внутрішню культуру школярів, формувати у них потребу шанобливо, бережно ставитись до культурних надбань українців.

Для послідовного вирішення поставлених завдань слід врахувати, що українознавство як навчальна дисципліна тісно пов'язана з уроками рідної мови, літератури, історії, географії, музики, живопису тощо. Елементи українознавства використовуються на уроках з інших навчальних предметів. Проте найбільшою мірою сприятимуть розв'язанню цих завдань окремо відведені години українознавства. Це дає змогу пробудити в учнів інтерес до надбань культури рідного народу, сприяє глибокому усвідомленню минулого.

Великого значення надаємо відродженню і збереженню родинних традицій, вивченню молодим поколінням свого родоводу. В народі кажуть: "Без сім'ї нема щастя на землі". Саме цю народну мудрість покладено в основу заняття "Моя родина, моя сім'я". До участі залучаються не тільки учні, але й батьки, бабусі та дідусі. Діти гоїнішому підкривають для себе свою родину, вони з гордістю розповідають про своїх рідних однокласникам та гостям. Перебіг навчально-виховного процесу, базованого на українознавстві, відбувається без психологічного тиску на дітей.

Та не тільки радісні сторінки життя формують особистість. У цьому навчальному році проведено заняття "Голодний рік, голодний вік". Воно схвилювало серце кожного присутнього. До заняття учні готувались заздалегідь: збирали матеріали художньої літератури, знаходили документальні записи, свідчення очевидців. І вилилась ця робота в Урок пам'яті. Кожен учень тримав у руці свічку, яку запалював, коли робив повідомлення. На фоні "Реквієму" Моцарта були прочитані вірші, що не залишили байдужими кожного учня. Підготовка до заняття та його зміст примусили замислитись над тим, як важко жилося українцям в умовах тоталітаризму, коли плюндрувалася народна мораль, руйнувався національний менталітет.

Л.В. Гайдай

Формування в учнів умінь вчитися як умова гуманізації педагогічного процесу

Аналіз результатів навчальної діяльності свідчить про те, що багато бід в шкільному житті пов'язується невмінням учнів учитися, низьким рівнем їх

розумової культури. Спостереження говорять про те, що учень, який уміє працювати, досягати запланованих учбових результатів, приймати самостійні рішення в учбовій роботі, характеризується позитивною мотивацією, відповідальним ставленням до навчання, вірою у власні сили та здібності, відчуває позитивні емоції. Навпаки ж, відсутність вміння вчитися викликає в учнів певні труднощі, негативні переживання. "Невміння трудитися породжує небажання, небажання - лінь... Кожна нова ланка в цьому ланцюжку вад стає все міцнішою і розірвати її все важче" (В.А. Сухомлинський).

Аналіз досягнень педагогічної теорії та результатів шкільної практики дозволяє нам вважати, що гуманізація навчального процесу знаходиться в прямій залежності від ступеня сформованості у школярів умінь вчитися. В своїй дослідницькій роботі ми прагнули досягти такої мети: навчити учнів умінно організувати власну учбову роботу; працювати з книгою, вдосконалювати культуру усного та присемного мовлення.

В основу кожного уроку ми поклали роботу над розвитком в учнів умінь працювати з книгою. Практика показує, що перевантаження учбовою працею з'являється у тих учнів, які не вміють виділяти головне у матеріалі, що вивчається; відчуваються труднощі у складанні плану прочитаного; дати оцінку і зробити висновки; знайти необхідну літературу з питання, яке їх цікавить; сформулювати власну точку зору відносно матеріалу, що вивчається.

В програму дослідницьких уроків були включені завдання, які сприяли розвитку в учнів вміння синтезу, аналізу, порівняння, класифікації та систематизації.

Навчальні повідомлення на уроках біології в 7-8 класах давалися таким чином, щоб учні оволоділи вмінням порівнювати, виділяти у тому, що вивчають, спільне та відмінне, виявляти складові елементи об'єктів, що вивчаються, розкривати внутрішні зв'язки, оскільки учні оволоділи навичками про зведення знань у певну систему. Наприклад:

- Порівняти кровоносну систему ланцетника та риб.
- Знайти спільні та відмінні ознаки в скелеті земноводних та плазунів.
- Показати основні ознаки ускладнення будови:
 - а). кровообігу;
 - б). дихання;
 - в). нервової системи на прикладі хребта.
- Дати загальну характеристику типів і класів, які вивчаються.
- Показати основні етапи та доведення еволюції тваринного світу (на прикладі хребтових) і т. д.

Після виконання різноманітних завдань на аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизацію учням пропонувалося зробити самостійно висновок, підвести підсумок зробленому, дати оцінку поясненню, опису, осмисленню прочитаного чи освоеного матеріалу на уроці.

Використання різноманітних завдань, виконання яких вимагало певного рівня загальноучбових умінь та навичок учнів, сприяло закріпленню у кожного школяра вмінь учбових робіт. Вміння ж чітко визначати мету, конкретизувати завдання учбових робіт, визначити оптимальні методи робіт з потоками учбової інформації, прогнозувати сподівані результати та зробити підсумок, дати оцінку результатам, що активізували позицію учня в навчальному процесі, робить його працю більш усвідомленою та результативною, допомагає йому побачити свої можливості та перспективи власного росту.

Отримані результати дозволяють говорити про те, що систематична робота, яка сприяє формуванню в учнів вмінь організувати свою учбову працю, раціонально працювати з підручником сприяє розвитку позитивної мотивації, відповідального ставлення до навчання, допомагає пережити почуття успіху в навчальному процесі, почуття власної гідності. Вміння вчитися допомагає учневі самоствердитись у колективі ровесників, повірити у власні сили та здібності, відчувати радість від напруженої розумової роботи. Оволодіння методикою та технікою учбової праці сприяє становленню індивідуальності та самовираження особистості кожного школяра, а певний рівень формування загальноучбових умінь та навичок є основною умовою гуманізації відношень в системі "учитель-учень", олюднення педагогічного процесу.

Г.І. Тігнян

Створення ситуації успіху на уроці як засіб гуманізації навчального процесу

Проблема успіху чи неуспіху в навчальній роботі до останнього часу серйозно не хвилювала ні вчених-педагогів, ні вчителів-практиків. Школа завжди була і є джерелом радощів та суму, розчарувань і поривань до руху вперед, успіхів та невдач. Шкільна практика свідчить, що багатьох педагогів не завжди цікавить, а тим більше хвилює, які емоції та почуття переживають під час уроків, які невдачі та розчарування, у зв'язку з труднощами, що виникають, впливають на розвиток особистості учня, формують його особисту відповідальність за успіх у житті.

Аналіз педагогічних та психологічних робіт дозволяє вести мову про те, що, на жаль, надто часто методика та технологія педагогічної діяльності виконує роль психологічного пресингу на особистість школяра. Авторитаризм, догматизм учителя тиснуть на особистість учня, нівелюють його індивідуальність.

Гуманізація сучасної системи освіти передбачає звільнення навчального процесу від догматичної заклякості, психологічного тиску на особистість дитини. Одним із ефективних засобів розкріпачення особистості в навчальному процесі є створення ситуації успіху при проведенні уроку.

Ми у своїй практичній роботі базуємося на тому, що кожен урок повинен стати тим місцем, де учні можуть відверто висловлювати свої думки, використовувати свій життєвий досвід і спостереження, відчувати почуття безпеки, поваги та емоціональної захищеності.

Створення ситуації успіху під час уроку можливе за умови, що поліпшується його психологічний клімат, а взаємовідносини в системі "вчитель-учень" будуть базуватися за принципами педагогічної взаємодії, співробітництва, співтворчості. Наші спостереження свідчать, що новий навчальний матеріал активно та свідомо сприймається учнями, якщо забезпечити при проведенні уроку атмосферу співпричетності учня до "відкриття" теорем, пошуку розв'язання тієї чи іншої проблеми. Залучення учнів до діяльності по засвоєнню нових знань стимулює їх зацікавленість до результатів власної діяльності, якщо має місце співробітництво вчителя і учнів у спільній навчальній роботі.

Ми виходимо з того, що необхідно моделювати емоційний відгук дитини, для того, щоб через почуття впливати на його інтелект. Математична задача повинна викликати почуття захоплення у школяра не стільки своєю складністю, скільки тим, що йому вдалося подолати цю складність. Формування почуття успіху сприяє надане учню право вибору умови складності завдання в самостійній чи контрольній роботі. При цьому важливо з'ясувати не стільки те, чого не знає учень, скільки рівень його дійсних знань. Акценти в одушованні переносяться на те, що ним засвоєно глибоко і міцно. Саме це є засобом створення ситуації успіху, підтримки в учня віри в себе, у свої можливості, що сприяє самоутвердженню його в навчальній роботі.

Великі можливості у створенні ситуації успіху містять в собі уроки "випередження" програми та блокова подача навчального матеріалу. Успіху сприяє те, що увага учнів постійно сконцентрована на матеріалі всієї теми, а цікавість підтримується завдяки швидкому темпу просуванню сторінками підручника.

Ситуація успіху на уроці забезпечується і в тому випадку, якщо перенести акценти з репродуктивного вивчення на творче оволодіння навчального

інформацією. В нашому досліді при підготовці і проведенні уроків математики наголос ставився на те, щоб навчити школярів міркувати, мислити. На уроках нами використовувались зрозумілі бажання дітей пояснювати, сперечатися, доводити один одному, а тому створювались такі ситуації, коли, працюючи в парах, вони розповідали один одному правила, теореми, пояснювали розв'язок задачі, знаходили помилки, вчилися задавати питання, вести діалог.

Саме такі ситуації під час уроків забезпечують те, що кожен школяр охоплюється навчальним процесом, відчуває відповідальність за результати своєї праці, може відчутти почуття успіху в навчальній роботі, віру в себе і свої сили.

Гуманізація навчального процесу полягає а тому, щоб озброїти школярів засобами досягнення успіху, показати їм шляхи надбання досвіду діяльності, що приносить успіх, уже в школі.

Г.А.Балуца

Свідомість у колі морально-етичних проблем

Утверджуючи себе в світі через перетворення природи в культуру, людина намагається усвідомити своє місце в діяльності, знайти головне, що надає певність того, що дійсність стане не опиратися, але й сприяти в тому разі, коли людина збагне закономірності буття.

Таким чином, від ступеня розуміння об'єктивних властивостей буття залежить і людська самосвідомість, що означає: усвідомлення свого призначення в світі, почуття відповідальності за результати власних діянь. Сучасне ж суспільство практикує культ лакейства, відвертого цинізму, пасивного споглядання, - все це є провідними моментами "нової штучної культури".

Духовне зубожіння породжує нагальну потребу повноцінного функціонування мови на всіх її рівнях, оскільки не є новим: "за станом мови визначається стан культури" (В.фон Гумбольт).

Руйнування мови як головного носія культури відбувається і через практику білінгвізму, яка існує в Україні протягом багатьох століть. Не заперечуючи самостійного існування інших культур, повинна існувати "чиста культура", оскільки ідея взаємозбагачення насправді є ілюзією. "Розповсюдження культури одного народу на інші здається нам об'єднанням до тих пір, поки ми витаємо на холодних висотах абстракції" (О.О. Потєбня, "Мова і народність"). Важко не погодитись з думкою В. фон Гумбольта про те, що "ніякий народ не

міг би оживити і запліднити чужої мови своїм духом, без того, щоб не перетворити цієї мови в іншу". Таким чином, мова, культура, етика - морально-філософські категорії, які не існують окремо. Що міцніші позиції мови, то надійніші перспективи моральності. Громадянським обов'язком кожного викладача (не тільки викладача рідної мови) є усвідомлена праця: не допускати, щоб на нашому поколінні переривався мовно-культурний зв'язок з історичною пам'яттю народу.

А.М. Волошенюк.

Плекаємо національну самосвідомість

Наші часи позначені небувалим зростанням інтересу до проблем вітчизняної історії, витоків національної культури, до непересічних досягнень минулого. Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення.

Ще автори "Літопису Руського та Галицько-Волинського" Ставили за мету піднести самосвідомість, гідність, честь громадян, а великі князі Володимир, Ярослав, митрополити Іларіон та Кирило Туровський постійно дбали, щоб їхні співвітчизники знали і любили землю і мову свою, шанували звичаї, закони й традиції батьків, були вірними у коханні та державній діяльності, розуміли, що на світі багато людей і народів...

Гуманістична самосвідомість, прагнення здійснити високу історичну місію, визначену природою кожній особистості і кожній нації, зумовили величність життєдіяння та боротьби й за умов творіння гетьманщини, коли були створені демократична республіка - Запорізька Січ, Києво-Могилянська академія, найперша в Європі демократична Конституція Пилипа Орлика, а також неповторна багатством культура українського барокко, коли було відроджено національну державу та започатковано нову епоху українського духовного відродження 20-х років.

Ще тоді українознавство відіграло величезну роль завдяки тому, що поставало не тільки історіофілософськими літописами, а й працями про буття, природу та долю рідного краю, про слово й мистецтво великих епох та поколінь, про філософію та традиції, фольклор і космологію, трудову діяльність, конфесії та військові справи, освіту й науку народу, про його міжнародні зв'язки. Не лише "Слово о полку Ігоревім" орієнтувало на духовну єдність цих

частин великої держави, і не лише князі Київської Русі виховували дітей та громадян в душі демократично-гуманістичної моралі та етики. І в наступні епохи українознавство обіймало і всю Україну, і всі сфери буття та свідомості, природного середовища і душі народу...

"В Україну йдіть, діти..." - заклик геніальний Тарас Шевченко "і мертвих, і живих і ненароджених земляків" своїх, а найперше, - інтелігенцію, бо бажав, щоб вона допомогла народові відродити не лише державу, славу, історію, а й правдиву історію буття поколінь, своєї сили, слави та волі, бо без пам'яті минулого народ ризикує не мати великого майбутнього.

Українознавство передбачало систему наукових досліджень з історії, етносу, природи, мови, нації, держави, культури.

Закономірно, що розбудова України як суверенної держави поставила на чільне місце й проблему українознавства.

Зрозуміло, що проблема українознавства займає гідне місце в системі інших навчальних дисциплін в педагогічній гімназії. Саме українознавство стало основою інтеграції інших предметів у навчальному закладі. Розмірковуючи над цією проблемою (українознавства) творча група (що поєднає викладачів народознавства, історії, психології, української мови і літератури) розробила програму, що спрямовує роботу за трьома напрямками: 1) робота з педагогічними кадрами; 2) з гімназистами; 3) з батьками.

Для того, щоб гімназистів глибоко ознайомити з різними аспектами українознавства, були проведені і екскурсії: в Музей архітектури і побуту України, Музей декоративно-прикладного мистецтва, Києво-Печерський заповідник, і свята: "Новорічні вечорниці", "Свят-вечір", "Свято нечистої сили", "А вже весна, а вже красна", і відкриті уроки: "Основи петриківського розпису", "І на тім рушникові", " Народно-релігійний календар", "Шевченко і Біблія", "Образність слова, віра в його чудодійну силу в звичаях і обрядах", і науково-дослідницькі роботи: "Родинна обрядовість у творчості Г. Квітки-Основ'яненка", "Символіка української народної пісні", "Український національний одяг", "Декоративно-прикладне мистецтво", "Весілля на Придніпров'ї".

Прекрасно розуміючи те, що гімназія є інтернатом, де діти і живуть, і вчаться, а отже, деякою мірою відірвані від родини, ми вирішили і батьків включати в систему виховання. Родинні свята відбуваються звичайно в суботу, і кожне з них своєрідне: "Обряди і звичаї моєї родини", "Ти і Ви у відношенні між батьками і дітьми", "Сімейне виховання з точки зору народної педагогіки", "Пам'ять родоводу".

Отже, весь педагогічний колектив гімназії працює над тим, щоб розбудити пам'ять (у себе і у своїх вихованців), свідомість, волю, міру самопізнання, громадянську та національну самосвідомість, гідність, честь, те, що допомогло б синтезувати досвід, культуру, ідеї, бути гармонійним чинником життя в Європі...

О.М.Савруцька, В.М.Онопа

Шляхи подолання національного нігілізму серед учнівської молоді

Процеси українського національного відродження і державотворення проходять почасти складно. Дається взнаки насаджувана десятиліттями облудна ідея селекції позаетнічної " нової історичної спільності людей", позбавленої свого минулого (національного кореня), а відтак і майбутнього.

Зусилля ідеологів учорашнього дня лишили по собі гіркий слід у душах значної частини наших співвітчизників. Це проявляється сьогодні у вигляді національного нігілізму - соціально-морального явища, яке виражається в байдужому ігноруванні найсвятіших цінностей свого народу (його ідеалів, традицій, надбань культури).

Однією з причин поширення національного нігілізму є незнання славної історії і багатой культури свого народу. Найважливішим чинником подолання цього негативного явища, спершу в родині, а потім у школі є виховання шанобливого ставлення до рідної мови. Саме мова - унікальний інструментарій пізнання світу - вже через колискову та інші жанри дитячого фольклору прочиняє малі двері до скарбниці народної мудрості. Чарівні творіння людської фантазії (казки, пісні, приповідки, прислів'я та приказки), приваблюючи своєю емоційною забарвленістю, заохочують до засвоєння рідної мови, що є основою формування національної самосвідомості.

Першочергова роль у вихованні любові до слова і духовної спадщини народу належить літературі. Муза видатних українських письменників акумулює в собі могутній гуманістичний потенціал, який визначає генотип нації.

У неперевершеному мудросплетінні мистецької довершеності й історичної правди наші кращі автори явили світові оригінальний часопис вітчизняної історії від княжих часів до сьогодення.

Важливою умовою подолання національного нігілізму серед школярів є повноцінне використання виховних можливостей уроків народознавства. Ці

уроки допомагають юному поколінню осмислити і усвідомити національну культуру як складне органічне поєднання власне народної і професійної культури, що проявляється в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства.

Значну роль відіграє краєзнавча робота з учнями. Вивчення історії, етнографії, фольклору рідного краю; залучення до цієї справи батьківської громадськості сприяє єднанню педагогічних зусиль сім'ї і школи, об'єктивно збуджує інтерес до генеалогії. Останнє ж сприяє усвідомленню нерозривності таких понять як розвиток нації, історія народу і родовід, що перетворює названі категорії з незрозумілих до часу абстракцій у близькі і дорогі кожному поняття.

Особливо слід відзначити, що складність і важливість питання вимагає єднання зусиль всіх педагогічних працівників школи. Це стосується передовсім учителів історії, української мови і літератури, краєзнавства. Тільки за таких умов можна сподіватись на успіх у справі відродження національної самосвідомості й гідності сучасних і прийдешніх поколінь українців. Ідеться про необхідність створення в кожному навчальному закладі системи роботи, спрямованої на викорінення у молоді національно-нігілістичних настроїв і переконань.

Варто підкреслити, що нова концепція освіти в Україні не ставить на меті відчуження й ізоляцію українців від інших народів, котрі населяють нашу та сусідні країни. Однак наше завдання гобороти відчуття національної неповноцінності, подолати синдром "молодшого брата" і усвідомити себе повноцінним, рівноправним великим народом. Народом зі славним минулим і світлим майбутнім.

Звісна річ, тривале і цілеспрямоване культивування національного нігілізму значно ускладнює процес його подолання, але не робить проблему нерозв'язною.

І.О. Козаченко

Гуманізація уроку в сучасній школі

Проблема гуманізації сучасного уроку дуже актуальна, оскільки одна з важливих задач школи - виховання гуманної людини.

Гуманізація уроку в сучасній школі передбачає перш за все турботу за учнем та вчителем, забезпечення умов всебічного та гармонійного розвитку їх особистості, індивідуальності, реалізацію творчого підходу до учбового процесу як з боку вчителя, так і учня, за якого між ними виникає повне взаєморозуміння.

Як показав аналіз відвідуваних уроків однією з ефективних умов гуманізації учбово-виховного процесу є створення творчої, інтелектуальної атмосфери у процесі навчання, забезпечення психологічного комфорту, який сприяє гарному настрою, і підвищує ефективність уроку.

Головне в школі - урок, вчитель повинен створювати культ уроку, звертати увагу не тільки на методичну сторону та технологію уроку, але й пам'ятати, що його результативність залежить від душевного настрою вчителя. Не менш важливою умовою гуманізації сучасного уроку є забезпечення емоційного задоволення учня інтелектуальною працею. Настрій учня, його самопочуття та бажання вчитись більш за все залежить від вміння вчителя грамотно та об'єктивно аналізувати та оцінювати результат гуманістичного напрямку уроку зумовлюється поєднанням вимогливості та поваги до особистості школяра. Емоційне задоволення учбовою діяльністю залежить ще й від того, як відбувається сприйняття учнями змісту учбового матеріалу, вироблення свого відношення до нього, формування різних вмінь та навичок; та в методиці побудування уроку та способів організації вчителем пізнавальної діяльності учнів відображаються основні теоретичні ідеї, концепції, та загальні установки, які дозволяють орієнтувати майбутнього громадянина на формування морального та духовного багатства його особистості. Розгляд основних шляхів реалізації цього принципу в структурі уроку слід починати із змісту учбового матеріалу. Можна стверджувати, що виховні можливості має кожна учбова дисципліна, хоча, природно, не всі предмети та не всі теми всередині них у цьому плані рівні за значенням. Слід відзначити, що перевантаженість програм по ряду предметів приводить до відомих небажаних результатів, що негативно впливають на учнів, що відбивається на формуванні багатьох важливих рис та якостей особистості. У гуманізації учбового процесу велику роль відіграють методи навчання. Зараз у навчанні ми прагнемо забезпечити розвиток мислення учнів самостійності та активності у формуванні творчої особистості, відповідним чином відбираються і методи навчання. Відповідно до цього учбово-виховний процес зараз треба перебудувати таким чином, щоб значно підвищилась активність та самостійність учнів у навчанні. Звідси більш широко застосовувати засоби та методи, що стимулюють розумову та пізнавальну активність учнів, розвиток умінь та навичок самостійної роботи. А.С.Вигодський показав, що розвиток мови й мислення, взагалі розвиток інтелекту, розумової та практичної діяльності школярів повинен здійснюватися на основі їх взаємодії. Величезні можливості спілкування розкриваються в умовах колективу, він діє на особистість, контролює та оцінює її поведінку. Таким чином, у реалізації установи на забезпечення гуманізації уроку в

сучасній школі вчитель вирішує окремі виховні та методичні задачі пов'язані з моральними, трудовими, естетичними, фізичними та розумовим розвитком дітей, проте орієнтується на формування цілісної особистості людини.

С.В. Крохмаль, М. П. Трофанова

Формування навичок спілкування українською мовою

Закон України "Про мови" надав українській мові статус державної.

Це сприяє оволодінню усним і писемним українським мовленням широкими верствами населення, зокрема учнівською молоддю.

Формування мовленнєвих навичок, особливо в учнів-першокласників супроводжується великими труднощами. Вони пов'язані з тим, що багато дітей живуть в умовах взаємодії двох і більше мовних систем, здебільшого російської і української.

Відомо, що в основу вивчення курсу рідної мови в початковій школі покладено принцип всебічного розвитку мовлення. Реалізація його забезпечується систематичним збагаченням словникового запасу і вдосконаленням граматичної будови мовлення школярів, навичок виразного читання та зв'язного викладу тексту, написанням творчих вправ тощо.

Для того, щоб діти охоче вивчали українську мову, необхідно велику увагу приділяти емоційному забарвленню уроку, підтримці інтересу до навчання. Треба прагнути при активному темпі уроку забезпечувати повний контакт, атмосферу доброзичливості й активної творчої співпраці з вихованцями, урізноманітнювати види діяльності дітей, дотримуватися єдиного орфографічного режиму.

Уже з першого року навчання вчимо дітей доказувати, сперечатися, шукати і знаходити аргументи, відстоювати свою думку. Для цього необхідна особлива методика і щоденні тренування у спілкуванні.

Навчатись грамотному спілкуванню на уроці - це і є найінтенсивніша праця учня. Мотив мовлення виникає у дітей внаслідок яскравих вражень, коли вони добре уявляють обставину, місце, людей, про яких розповідають. Важливо також сформувати у школярів уявлення про співбесідника, передбачити прийоми, які б спонукали задуматися над тим, як слухач сприймає їхнє висловлювання. Доцільно створювати на уроках такі навчальні ситуації, які б наближалися до життєвих умов. Ситуація живого спілкування виникає тоді, коли вчитель і

школярі об'єднані взаєморозумінням, радістю спільної праці. Школою оволодіння прийомами викладу думки є колективна розповідь.

Формувати уявлення про функції мовлення допомагають зіставлення розповідей, описів, міркувань, художні і наукові тексти. Наведемо приклад:

Вправа. Спостереження за вираженням однієї думки у текстах різного типу.

Мета. Допомогти дітям зрозуміти, що залежно від мети висловлювання (хочемо щось розповісти, описати предмет чи подію або довести свою думку) говоримо по-різному, добираємо різні способи викладу думки.

Прочитайте тексти і запитання до них.

1. Люблю розглядати джерельце. Вода прозора. Дно застелене блакиттю неба. У синій глибині бачу віття сокорини.

Яким ви бачите джерельце?

2. Тарас і Юрко розчистили джерельце. Дно обмостили камінням. І заспівала, і задзюрчала вода!

Що зробили хлопчики?

3. Людина оберігає джерела, бо з них починаються ріки.

Чому треба оберігати джерела?

Поміркуємо: що є спільного у всіх трьох текстах, а що різне. Про що говорить у кожному? (Про джерельце. Це у них спільне.)

Прочитайте запитання до першого тексту. Дайте на нього відповідь. (У тексті описується джерельце. Це опис.)

Яке запитання до другого тексту? Як відповісти на нього?

(Повіdomляється, що відбулося, яка пригода сталася. Це розповідь.)

Прочитайте запитання до третього тексту. Як на нього треба відповісти? (Пояснюється, чому людина оберігає джерела. Це міркування.)

Отже, використовуючи опис, розповідь, міркування, даємо можливість дитині формувати при спілкуванні мовленнєві уміння. Подальшу роботу з першокласниками з розвитку як усного, так і писемного українського мовлення поглиблюємо на основі змісту, зв'язних текстів і завдань гуманістичного спрямування. Вони включають спостереження за вираженням однієї, а також спільної думки у художньому та науковому описах, складання казок, оповідань, словникової роботи.

Використання історії України у формуванні світобачення

молодшого школяра

Історія повинна вивчатися у кожній ланці безперервної освіти, де загальноосвітня школа носить основне навантаження в вивченні історичного процесу розвитку нашої державності, соціально-політичного життя і культури народів України.

Системне пізнання історичних подій, явищ, фактів минулого України повинне розпочинатися ще в початковій школі.

Основними системними етапами оволодіння знаннями з історії України школярами початкових класів повинні бути визначення історичних понять, які здатні забезпечити відповідні віку пізнавальний і виховний вплив на свідомість і почуття дитини, а також з'ясування орієнтованого змісту базової історичної освіти для початкової ланки. З цією метою необхідно:

- відібрати принципово важливі історичні факти, явища, події, які доступні для розуміння і усвідомлення молодшими школярами;
- постійно шукати емоційну форму для донесення цієї інформації і добиватися адекватного відгуку школярів на історичний зміст матеріалу;
- роботу по вихованню і навчанню слід спрямовувати на формування патріотизму і національної самосвідомості школярів в тісному переплетінні з гуманізмом і загальнолюдськими цінностями.

Переконані, що історія рідної Батьківщини органічно повинна входити в життя дитини з українською мовою, мораллю, психологією, побутовими звичаями, традиціями, мистецтвом, народними промислами тощо.

Для вирішення цих проблем існують певні труднощі. Підручники для початкових класів мають недостатню кількість історичного матеріалу. Так, наприклад, в читанці для 1-го класу "Первоцвіт" (К: Освіта; 1994) з 116 оповідань і віршів історичні відомості мають всього 5. В 2 класі історичний матеріал "Читанки" (К: Освіта; 1992) уже зведений в окремий розділ "Давно це діялось". Але тут відсутня належна системність. На нашу думку, в 2 класі матеріал повинен знайомити дітей з основними етапами державності України, елементами культури народу, яскравими сторінками життя і діяльності визначних діячів минулого. Насправді ж, відповідний розділ чомусь, розпочинається з легенди "Звідки взялася пащина". До того ж, з 244 оповідань і віршів всього 18 несуть історичне інформаційне навантаження.

Дещо краще розкриває історичний матеріал "Читанка" (К: Освіта; 1995) для 3 класу. Автори спробували систематизувати даний матеріал у двох розді-

лах: "Давно це діялось" та "Народні звитяжці". Але і тут окремі легенди, оповідання історичного змісту знаходяться поза відповідними розділами. Подив ви-кликає і той факт, що події вітчизняної історії закінчуються чомусь у ХІХст.

Отже, основним засобом ознайомлення молодших школярів з історичним минулим є тільки "Читанка". Цього, звичайно не досить. На наш погляд, історичний матеріал має бути зведений в окремі розділи підручників для початкової школи. Основу цих розділів мають складати спеціально відібрані особливо яскраві приклади з історичного минулого українського народу, зв'язків України з іншими народами, нариси про видатних державних діячів, полководців, народних героїв, митців тощо. Розділи необхідно базувати на основі наукових даних, але обов'язково подавати в популярно дохідливій і емоційно-естетичній формі.

Творчо працюючі вчителі початкової ланки нашої школи використовують при вивченні історичного матеріалу, згідно авторських програм, фольклор, народне образотворче, пісенне, музичне мистецтво, обряди, а також літературу, історичні твори, живопис, скульптуру, портрети і біографії визначних людей. Крім того, в позаурочний час використовуються засоби практичного опанування молодшими школярами історичного знання, так як: народні театралізовані, сюжетно-рольові, дидактичні й рухливі ігри, перекази казок, оповідань, співи, таночки, малювання тощо.

Тому потрібно поглиблювати даний експеримент в початковій школі, наступним етапом якого має бути робота по створенню спеціальних авторських посібників, дидактичних матеріалів, ігор для систематичної і методично грамотної роботи з дітьми при вивченні історичного минулого України.

Г.М. Віняр

Використання відомостей з історії української мови при викладанні шкільних гуманітарних дисциплін

Історія української мови, що докладно вивчається студентами філологічних факультетів, як відомо, не входить до навчального плану загальноосвітньої школи. Проте з цілого ряду причин знання історії рідної мови, зокрема її літературно-писемного періоду, набуває в наш час особливої ваги. По-перше, тільки після здобуття державної незалежності в Україні стало можливим об'єктивне, політично незаангажоване висвітлення історії нашого народу та його мови. По-друге, під виглядом наукових досліджень на сторінках масових видань почали з'являтися публікації, автори яких бездоказово трактують українську мо-

ву як прамову сучасних індоєвропейських мов. Несерйозність подібних тверджень, а також відсутність об'єктивних знань з історії мови породжує у молоді скептицизм та недовіру.

Ще одна причина, з якої необхідно подавати найважливіші відомості з історії мови у школі, зумовлена сутністю самої мови, що на різних етапах була засобом формування і закріплення культури народу. Тому вивчення історії України, української мови та літератури важко уявити без з'ясування деяких важливих моментів історії української мови.

На початковому етапі розвитку літературно-писемної мови Київської Русі (X-XI ст.) роль літературної виконувала чужа, привнесена ззовні тодішня болгарська мова, що пізніше дістала назву старо-, або церковнослов'янської і відіграла значну роль в історії нашої літературної мови та церкви. Для донаціонального періоду подібне явище було типовим (пор. використання латині романськими, германськими, частиною слов'янських народів), оскільки власні мови були на той час діалектно-розділеними.

Поряд із старослов'янською (на її ж основі) виник другий тип літературної мови, ближчий до живої мови народу, що використовувався як мова художнього та ділового письменства. З'ясування цих обставин є необхідним при визначенні пам'яток цього періоду - "Слово о полку Ігоревім" (українська література) та "Повісті временних літ", "Руської правди" (історія України). До того ж учителям-словесникам слід подолати шкідливу й науково хибну практику прочитання давніх українських текстів російською фонетикою. Сучасний читач не може почути, як читалися тексти у ті далекі часи, але характер помилок, що відбивають живе мовлення, свідчить: букви О, Є в закритих складах вимовлялися як (і), букви И та І звучали як (и) тощо. Тодішнє написання відбивало болгарську вимову, проте східні слов'яни різних територій Київської Русі читали тексти відповідно до власної вимови. Дослідивши зазначені фонетичні, а також ряд морфологічних та лексичних особливостей пам'яток київського періоду вчені уже минулого, а згодом і нашого століття (П.Житецький, С.Смаль-Стоцький, А.Кримський, І.Огієнко) довели, що українська мова починається з VI - VII ст., а не з XIV ст., як це донедавна твердила радянська наука. У зв'язку з цим терміни "давньоруська мова", "давньоруська народність", що подавалися як продукт спільного розвитку трьох східнослов'янських народів періоду Київської Русі, втрачають цей зміст, оскільки в київський період уже існувала окрема етномовна одиниця - протоукраїнська мова (як і протобілоруська, проторосійська). Спільним в історії цих мов було безперечно використання староболгарської мови яку літературної у час появи писемності.

Сподіваємося, що належне висвітлення на уроках історії та мови отримає і той факт, що літературна мова українського народу (мова руська) виконувала функції державної у Литовському князівстві, до якого входили українські та білоруські землі в XIV-XV ст., і цей державний статус руської мови був юридично закріплений у "Литовському статуті" (1588 рік.). Наведеними фактами далеко не вичерпується перелік і проблематика висвітлення найважливіших і найактуальніших сторінок історії української мови на уроках з дисциплін гуманітарного циклу в школі.

Л.В. Панчук

Мистецьке трактування змісту художнього твору - запорука гуманізації літературної освіти

Відхід нашого суспільства від тоталітаризму у різних його виявах зумовив відкрите визнання в країні необхідності розгляду мистецьких положень, принаймі тих із них, які є вселюдськи важливими з погляду на їх високій моральний зміст.

Літературна освіта в школах України передбачає часткове чи ґрунтовне вивчення творчості письменників у 5-11 класах та вироблення умінь літературно-знавчого аналізу художнього твору. Щодо останнього у школі існував вульгарно-соціологічний та побутовий підхід до характеристики тематики, проблематики та ідейного змісту художнього твору. Література поставала перед учнями не як витвір мистецтва, а як ілюстрація до ідейно-політичних та соціальних перетворень у державі.

І тому нерідко буває, що людина, мовби й вивчала літературу, пам'ятає імена багатьох письменників, героїв книг, але так і не перейнялася морально-естетичною суттю, яку несуть, наприклад, слова народної пісні:

*Зажурилась Україна,
що ніде прожити...*

А це - наслідок естетичного дальтонізму, протидією якому повинно стати намагання вчителя донести до учнів красу художнього твору, високій смисл думок автора.

Аналізуючи твір, більшість учителів бачить лише текст, а підтекст залишається поза увагою або якщо й відкривається учням, то в такій абстрактній формі, яка втратила здатність формувати почуття і переконання. Закоренілий поділ на позитивних і негативних, наших і ворогів виховував у дітей антигуманне

ставлення до світу. Наприклад, замість замилювання художнім словом І.Е. Не-
чуя-Левицького у повісті "Кайдашева сім'я" ми детально розбираємося у дрібно-
власницькій психології Кайдашів, а висока естетика слова лишається за завісою.

Кожен художній твір, літературний образ має неповторний естетичний
зміст. Вчителі нерідко вдаються лише до характеристики подітевого ряду. І зов-
сім не доходить черга до художньої, естетичної цінності літературного твору.
Він постає у відірваності від напрямків, стилів, принципів мистецтва, надовго
заангажований "найпрогресивнішим" творчим методом - соціалістичним реалізі-
мом.

Вчити учнів замислюватись над естетикою суму, печалі, радості (пов.
М.Коцюбинського "Фата моргана"), а не тільки відокремлювати проблему "Земля і
воля", звернутись до мистецтва слова, яке наче пензель художника вимальовує
схід сонця в стилі імпресіонізму, де людина воедино зв'язана з природою
(уривок "Ранок у лісі" за казкою "Хо" М. Коцюбинського); вчити бачити художній
твір у галереї витворів митців слова і надати кожному із них почесне місце у
літературному процесі і в серці кожного з учнів.

Заперечення вульгарно-соціологічного підходу до характеристики ху-
дожнього твору - це заперечення гуманізації літературної освіти. Тривалий процес,
коли персонажі вивчалися і усвідомлено приземлювались до побуту, знищив чи
бодяй затьмарив високе мистецьке і естетичне навантаження образів. Звичайно,
це стосується переважно середньої школи, де небажання переосмислювати різні
категорії (естетичні, філософські...), небажання зайнятися самоосвітою спричи-
нує до відновлення застарілого підходу у розумінні літературних явищ.

Наприклад, поеми Т.Г. Шевченка "Єретик", "Гайдаки"... багатьма
учителями-практиками характеризуються в першу чергу з класових чи соціаль-
них позицій, а на мистецьке трактування ідейно-художнього змісту не вистачає
знань, хисту і бажання, щоб поринати у складності творчого процесу письмен-
ника, поета, драматурга.

Г.М.Оліна

Виховання чуйності до слова

Що найбільше хвилює педагога? Це пошук найкращих варіантів
навчання і виховання. Наша кафедра через слово, виховання чуйності до нього
розвиває інтелектуальну, культурну людину, яка вмела б спілкувати-ся, творчо

мислити. Спілкування словесника з учнем - це творчий процес, який викликає до життя найрізноманітніші ситуації. Слово - найточніший і найчутливіший інструмент, створений спілкуванням і заради спілкування. Завдання фахівця не тільки плекати рідну мову, а й уміти донести кожне слово в таких барвах, тонах, і красотах, щоб воно будило дитячу душу до праці, благородних дій, вчинків.

На засіданнях кафедри гуманітарних наук "Слово вчителя на уроках літератури" один із викладачів сказав, що тоді цікавий урок з літератури, коли він простий, природний, доступний учням, а в устах учителя звучить щирість, правдивість, переконаність. Він не уявляє жодного уроку без слова вчителя, яке допоможе учневі по-справжньому відчувати неповторно прекрасну поезію П.Тичини, таку музикальну і стобарвну. Вивчення його біографії можна розпочати з читання прекрасного вірша "Блакить мою душу обвіяла", з яким юний поет входив у нашу літературу і щиро казав: "Добрій день тобі, Україно моя". Слово вчителя не може не звучати і під час розгляду будь-якого художнього твору, яким би методом не здійснювався цей аналіз: чи шляхом бесіди, диспуту, самостійних учнівських виступів, семінарських занять, рефератів. Так у ході диспуту на тему "Хто винен у трагедії трьох людей" під час обговорення драми І.Франка "Украдене щастя" учні виявили різне ставлення до образу Анни: одні її захищали, інші засуджували. Завдалегідь належно обдумане, переконливе, образне слово вчителя допомогло учням розібратися в оцінці характерів цієї нещасної, окраденої долею жінки.

Як майстерно на уроках української літератури викладач Смирнова Н.Г. використовує слово. Вивчаючи лірику І.Я. Франка, Надія Григорівна провела дискусію: якби ти опинився перед вибором - кохати без взаємності чи зовсім не кохати? Що б ти вибрав? Учні відповіли: не кохати. Але варто їм було почути з уст вчителя виразне читання ліричної мініатюри Ф.Кривіна "Любов", як їхня думка різко змінилася. Звідси можна зробити висновок: кожну тему вчитель повинен сам пережити, переболіти нею, щоб не було в його серці спокою, щоб хвилювання автора і героїв через учителя як через чутливу мембрану, передавалося учням. Для цього треба не лише володіти педагогічними прийомами, любити свій предмет, а й уміти майстерно читати тексти, самому захоплюватися красою художнього слова, постійно виробляти в собі вміння й навички високої культури мовлення. Емоційно-інтонаційна гнучкість мовлення виробляється систематичною цілеспрямованою працею над словом.

"Я став справжнім майстром тільки тоді, - писав А.С.Макаренко, - коли навчився говорити "іди сюди" з 15-20 відтінками, коли навчився відтінювати 20 нюансів на обличчі, в постаті, в голосі".

Наша гімназія не могла обминути цієї важливої проблеми - удосконалення мовної майстерності майбутніх вчителів. З цією метою кафедра гуманітарних наук організувала студію "Вогонь в одязі слова", де учень вчиться вразно декламувати вірші чи прозові уривки, діалоги на певну тему, читання художнього тексту і інше.

Увесь навчально-виховний план кафедри містить 3 напрямки: урок, рефератні і творчі роботи, студія. Урок виконує теоретичне заняття, на ньому учні у співдружності з учителем одержують знання і вміння згідно з програмою. Стратегічне впровадження уроку, система рефератних і творчих робіт. Темі їх вищипають із навчального плану. У минулому році учні вибрали теми пошукових робіт, працювали над ними постійно, щодалі поглиблюючи їх, включаючи все нові першоджерела. Вони училися мислити, робити зіставлення, аналізувати.

Кожний учитель - це особистість, з притаманним лише йому педагогічним почерком. Виробляти педагогічний почерк молодим вчителям в нашій гімназії допомагають досвідчені вчителі..

Якби зібрати всі книжки, написані про педагогічну майстерність учителя, то вийшла б немала бібліотека. Можна сказати з певністю одне, що словесник, як ніхто повинен відчувати стан учнів, повинен співпереживати і радощі, і невдачі, горе, щастя... Бо вчитель літератури - це людинознавець, він вміло спонукає до взаєморозуміння...

Л.В.Куценко, Т.М.Присяжна

Використання надбань народної педагогіки на уроках української мови та літератури

Народна педагогіка - це багатотомний усний підручник навчання і виховання, який зберігається в пам'яті народу, постійно ним використовується, систематично збагачується й удосконалюється. Її ще справедливо називають школою, яка завжди з нами - школою сім'ї й отчого дому, матеріною й батьковою наукою; першим університетом життя, через який проходить кожна людина.

Озброївшись надбанням народної педагогіки, проводимо роботу зі своїми учнями у 5 класі. Основну мету виховання вбачаємо в тому, щоб навчити

кожну дитину бути людиною. Тому намагаємось, щоб кожен урок рідної мови був змістовним, цікавим і в підсумку виховним. Ми маємо забезпечити доступність інформації з народознавства для сприймання учнями, тому органічно вводимо її в навчальний матеріал. Так, при вивченні розділу "Морфологія" використовуємо завдання такого типу:

1. Виписати іменники у множині, записати їх початкову форму.

Рушники берегли, їх передавали з роду в рід.

В багатьох місцях України батьки і зараз бережуть рушники для дітей. І не тільки для дівчаток, а і для хлопців.

Хліб і рушник - одвічні людські обереги.

о б е р е г - захист від небезпечного.

В основу курсу рідної мови закладено принцип всебічного розвитку мовлення учнів. Виконання цього завдання досягаємо систематичним збагаченням словникового запасу і вдосконаленням граматичної будови мовлення школярів, навичок виразного читання та зв'язного викладу тексту написанням творчих робіт. Використовуємо завдання такого типу:

1. Знайти у словнику подані слова, поставити у них наголос, з двома словами (на вибір) скласти і написати речення.

Вишиванки, конопля, заполоч, козуб, костур, виярок, цямрина, обійстя, вівчар, луска, коцюба.

Відновивши і засвоївши країні народні традиції виховання, поєднуючи прогресивний досвід народу з педагогічною наукою, шукаємо і знаходимо шляхи вдосконалення виховного процесу. Практика показує, що діти освоюють навколишній світ на основі власного досвіду, спілкуючись з батьками, іншими людьми. Відносна стійкість життя диктує необхідність наслідувати звичаї, які виникли в найдавніші часи.

Школа - духовна коліска народу. Сьогодні, коли взято курс на відродження й дальший розвиток національної культури, школи, мов усіх народів України, особливої активності набуло використання традицій народної педагогіки, фольклору. Великі можливості для цього закладені в уроках літератури.

Тому на уроках використовуємо легенди про героїчне минуле нашого народу, про походження назв міст, рослин, тварин. У них міститься пізнавальний та виховний потенціал.

В навчально-виховному процесі широко використовуємо традиції народної педагогіки. Застосовуємо такі форми, як свята, які є засобом вираження настрою, переконань, світогляду людини, масовий характер свят допомагає зміцнити зв'язки школи, сім'ї, громадськості у вихованні підростаючого покоління.

Виразельні можливості синтаксису як засіб підвищенняКУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Однією з важливих сфер гуманістичного виховання є культура мови, яка, зокрема, проявляється в умінні правильно, влучно, виразно висловлювати думки. Оволодіння виразельними засобами дозволяє учням так передати повідомлення, щоб вони ефективно були сприйняті і вплинули на читача (слухача).

Синтаксис має величезні можливості створення експресивної насиченості висловлювання, а також є одним із важливих джерел виразності, створення потрібних відтінків, акцентів. Тому слід звертати увагу на експресивний синтаксис на уроках мови та літератури (в аспектах культури мовлення, стилістики, лінгвістичного аналізу тексту).

Велика кількість помилок в учнівських творах спричинена незнанням багатства засобів виразності, невдалим їх стильовим використанням. Через те виникає нагальна необхідність у більш детальному розгляді експресивного потенціалу мовних ресурсів. Зростає потреба в ефективному використанні всього розмаїття синтаксичних прийомів, з метою найбільш яскравої і точної передачі всіх відтінків творчої думки.

Учні повинні розуміти під виразністю мови такі особливості її структури, які підтримують увагу й інтерес. При цьому слід наголошувати, що експресія - це не стільки виразність, яка притаманна мовленню взагалі, скільки ступінь його інтенсифікації. І пов'язана вона не лише з емоційним та образним, а й з іншими планами висловлювання - волюнтативним, естетичним, соціально-оцінним, нормативним, формально-структурним, семантичним та ін.

Учням необхідно знати основні прийоми експресивного синтаксису: стилістичні фігури і конструкції (анафора, епіфора, антитеза, градація, еліipsis, сегментація, парцеляція, вставні конструкції та ін.), вміти відрізнити їх від тропів, правильно використовувати у власному мовленні.

Вивчення їх, з одного боку, дозволить виявити своєрідність їх функціонування у різних стилях мовлення, з другого - більш повно побачити їх потенційні комунікативні можливості.

М. А. Петриченко

До питань про гуманізацію викладання мови

Гуманізація викладання мови розуміється нами як таке вивчення мови, при якому виявляється зв'язок між граматиною мови й стилістикою тексту,

інакше кажучи, зв'язок між граматиною категорією і причиною її використання. В цьому випадку знання про мову перестають дорівнювати сумі запам'ятованих лінгвістичних термінів, стають висновками, одержаними в результаті осмислення граматичних теорій і в процесі самостійних спостережень за використанням граматичних фактів у мові. Великі можливості для такого підходу до вивчення мови дає тема "Звертання".

В навчальній і методичній літературі, починаючи з робіт Ф.І.Буслаєва (1818-1897), речення із звертанням розглядаються як ускладнені, а саме звертання, тобто слова, які називають того, до кого (чого) звертаються, виводяться з системи членів речення. Аналіз історії питання показує, що в лінгвістичній спадщині є й інші уявлення про звертання. Так Потєбня А.А. розглядав звертання як підмет, Є.Ф.Будде - визначник підмета, А.Г.Руднев вважав звертання окремим членом речення. На жаль, ці ідеї не були розвинені пізніше. До того ж традиційний розгляд звертання означає не лише забуття цінних наукових ідей, але й розуміння речення як випадкового набору слів, заперечення очевидних зв'язків. Студенти обов'язково повинні ознайомитися з історією питання для того, щоб воно стало для них актуальним, проблемним. Як ілюстративний матеріал необхідно використовувати речення різних типів, порівнювати їх. Співставлення, наприклад таких речень, як: 1) Дівочка, принесла воду? і 2) Дівочка принесла воду? показує, що і в реченні із звертанням (1) і в реченні без звертання (2) однакові відносини між компонентами, а саме, однакова форма присудка. Синтаксична функція звертання в реченні - підмет. Однак у звертань - підметів є ще одна функція - вони називають адресата мови. З цього випливає, що вони належать до відокремлюваних підметів.

У доповіді розглядаються й інші синтаксичні функції звертання: прикладка і вокативні речення.

Л.Ф.Ткачова.

Використання транспозиції і інтерференції при вивченні рідної

МОВИ

Важливим завданням загальноосвітньої національної школи є формування умінь і навичок на стійких основах теоретичних наук. Звідси для психологів витікає завдання - розкрити психологічні передумови, шляхи та засоби підвищення якості навчання школярів фонетиці та орфографії рідної мови в умовах білінгвізму.

В дослідженнях психологів та лінгвістів, відзначається, що процес оволодіння рідною мовою і іноземною мовою різний. Якщо розвиток рідного мовлення починається з вільного спонтанного використання мовлення, а завершується усвідомленням мовних форм, - як писав Л.С.Виготський, - то розвитку іноземного мовлення розпочинається з усвідомлення мови і довільного оволодіння нею і завершується вільним спонтанним мовленням.

Психологічні дослідження свідчать, що як рідну, так і іноземну мову можна вивчати в школі на різних рівнях аналітико-синтетичної діяльності. Вони характеризуються формами абстракції, видами узагальнення і особливостями усвідомлення структурних елементів мови, що вивчається.

Розрізняють, як відомо, дві основні форми абстракції. Перша - елементарна, ача, зі слів С.А.Рубинштейна, заключається у відволіканні від одних властивостей чуттєвого сприймання предметів і виділенні інших; друга, характерна для абстрактного мислення, полягає в тому, що, відштовхуючись від чуттєвого, виходить за його межі, це ідеальна абстракція.

Аналіз процесу навчання географії української і російської мови показав таке:

- в роботі енциклопедії рідної (української) і другої (російської) мови відсутня так необхідна координація і планування пояснення нового матеріалу та система повторення;
- в процесі вивчення споріднених мов (української та російської) необхідно врахувати спільність звукової системи, наприклад, в обох мовах спостерігається подібні, протилежні і специфічні мовні факти.

Значні труднощі в українських дітей викликають частково подібні та специфічні мовні факти, що приводить до помилкової артикуляції звуків російської мови, а потім і фонетичних помилок, що ускладнює розуміння та спілкування на російській мові, а також до низького рівня орфографії.

Труднощі, з якими зустрічаються діти при паралельному вивченні української та російської орфографії, пов'язані з транспозицією (переносом) і інтерференцією навичок, сформованих при вивченні рідної мови задовго до шкільного навчання.

Відомо, що в умовах білінгвізму фонетична інтерференція залишає значно помітніший факт, ніж лексична, морфологічна та синтаксична.

В експериментальному дослідженні ми формували у молодших школярів, починаючи з першого і закінчуючи третім класом, навички правопису російської мови на основі знань граматики та орфографії рідної мови за допомогою

використання прийому порівняння українського і російського написання орфограм, використовуючи фонетичний, фонематичний, морфологічний аналіз.

Одержані в дослідженні експериментальні дані дають можливість зробити такі висновки:

- 1.) При паралельному вивченні української і російської мов не можна враховувати лише одну з них, необхідно використовувати явище транспозиції (переносу) та інтерференції знань, умінь та навичок рідної і російської мов, щоб раціонально застосовувати методику навчання в умовах білінгвізму.
- 2.) Значні труднощі в українських дітей викликають частково подібні та специфічні мовні факти, що призводить до помилок в артикуляції звуків російської мови, а потім до фонетичних в спілкуванні і орфографічних на письмі.
- 3.) Використання прийому співставлення та суміжного протиставлення при вивченні орфографічного матеріалу, частково або повністю не збігається за своїм змістом в українській і російській мовах, запобігає взаємозмішуванню правил правопису української і російської мов.

Н.І.Білоконна

Гуманізація процесу навчання молодших школярів в умовах відродження національної школи

Відродження національної школи нашої молоді незалежної держави базується на ідеї гуманізації, яка є основою підвищення уваги до особистості дитини як найвищої соціальної цінності.

Сьогодні ми маємо авторську концепцію "Гуманітаризація загальної середньої школи" (Див.: Гуманітаризація загальної середньої освіти: Проект концепції (авт. С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований.-К., 1994). Наявність у ній простої, але дуже чіткої структури ("Загальні положення", "Гуманітаризація змісту освіти", "Гуманітаризація процесу навчання", "Гуманітаризація виховного процесу") допомагає нам зрозуміти глибину проблеми. Дана концепція охоплює широке коло актуальних проблем сучасної української школи і в своїх висновках, положеннях та рекомендаціях дає не тільки цілісну уяву про зміст та принципи ідеї гуманізації, але й визначає шляхи та можливості її використання.

Особливе місце у формуванні та подальшому розвитку здібностей молодших школярів посідає робота з розвитку мовлення (усного та писемного) на уроках рідної та російської мов.

Як свідчить практика, розвиток мовлення здійснюється за такими напрямками:

- 1) лексичний рівень (словникова робота);
- 2) синтаксичний рівень (робота над словосполученням та реченням);
- 3) рівень тексту (робота над зв'язним мовленням).

Всі рівні розвиваються одночасно і підпорядковані один одному, тісно зв'язані один з одним.

Тема "Текст" вивчається на уроках мови у всіх класах початкової школи. Слід звернути увагу на те, що робота на рівні тексту найскладніша, але саме вона дає змогу вчителю пропонувати молодшим школярам творчі завдання:

- аналіз та самостійне редагування готових зразків;
- складання текстів за малюнком чи серією малюнків;
- складання своїх текстів (текст-розповідь, текст-опис, текст-міркування);
- завдання для спостереження з метою активізації уявлення:

"Подивись на навколишній світ через краплинку роси",

"Послухай розмови птахів", "Барви осені", "Звуки зими";

- складання казок та складання віршів

(ці види робіт найбільш цікаві. "Казка, - за висловом В.О.Сухомлинського, - це свіжий вітерець, який роздмухує дитячу думку і мову.)

Виконання таких вправ допомагає учням початкових класів збагатити, активізувати та уточнити свій словниковий запас. Діти навчаються сприймати кожне слово за усіма його ознаками: звучанням, значенням, складом, формою, синтаксичною функцією в реченні.

На звичайних уроках мови ми активізуємо словниковий запас молодших школярів за допомогою дієслів та прикметників, наприклад:

с о н ц е - світить, гріє, сходить, заходить, виграє пожежею, пливе по небу, усміхається, ховається за хмаринки; та яскраве, лагідне;

в і т е р - дме, завиває, гудить, гуляє, шелестить травою, сушить землю; легкий, сильний, теплий, вітер-бешкетник;

Така підготовча робота вчить дітей образно описувати те, що вони бачать навкруги. А вчитель при цьому залучає своїх вихованців до виконання таких розумових операцій як аналіз та синтез, індукція та дедукція, порівняння та протиставлення.

На нашу думку така робота сприяє досягненню оптимального розвитку молодших школярів, бо вона збагачує сприйняття, збуджує фантазію та образне мислення учнів, підвищує їхню мовленнєву культуру.

Таким чином, ми дійшли висновку, що:

1. Мова - основа будь-якої розумової діяльності, засіб спілкування. Логічно чітка, послідовна мова учнів - показник розвитку їх інтелекту.
2. Цікаво організована робота з розвитку мовлення дійсно допоможе молодшим школярам стати творчою особистістю.
3. Як предмети гуманітарного циклу рідна та російська мови сприяють розвитку духовної та емоційної сфер особистості, формують світогляд молодших школярів.

І.М.Клименко

Роль навчання мовної культури в процесі гуманізації викладання іноземної мови

На сучасному етапі розвитку освіти в напрямку її гуманізації, орієнтації на суб'єкт навчання проблеми мовної культури та засобів опанування нею набувають все більшого значення та актуальності. Культурі мови та мовного спілкування надається більше уваги під час навчання рідній мові. Стосовно до вивчення іноземної це питання не досить добре досліджене і вимагає подальшого розгляду, тому що відсутність належної уваги до культури спілкування на практиці може привести до численних помилок у мовленні, помилок, які порушують комунікацію, викликаючи у носіїв мови неадекватну реакцію, та до зниження впливовості мовлення того, хто говорить на іноземній мові.

Культура мовного спілкування - це явище багатопланове і включає в себе як мовні (знання мови та правил спілкування), так і позамовні (відомості про комунікативну ситуацію, навколишню дійсність) знання. У своїй доповіді ми обмежимося лише одним з її аспектів - лексичним, що пов'язаний з проблемами закономірностей вибору лексичних одиниць для їх адекватного вживання, виявленням їх прагматичного потенціалу. Зазначені проблеми є предметом дослідження нової галузі мовознавства - функціональної лексикології. Вихідним моментом досліджень функціонально-прагматичних аспектів слова стало визнання його статусу не тільки як одиниці номінативної, але і комунікативної, що є основою побудови комунікативних одиниць більш високого порядку - словосполучень, речень, тексту (В.І.Заботкіна, Г.В.Колшанський, О.С.Кубрякова, І.Г.Ольшанський та інші).

Називаючи предмети, явища, властивості дійсності, той, хто говорить, передає своє ставлення до них і прогнозує прагматичний ефект інформації, що надається. А це, в свою чергу, свідчить про те, що прагматичні властивості та

відношення притаманні самій мові, що в лексичній структурі слів внаслідок багаторазового вживання в типових контекстах формуються прагматичні семи, які потім отримують закріплення на системному рівні.

В змістовних рамках лексичних одиниць в процесі аналізу було виявлено наявність прагматичної інформації двох типів, а саме:

- прагматичних конотацій, в яких аналізуються об'єктивні ознаки та якості, властиві означуваним предметам чи явищам, призначення яких - емоційно та образно висловити ставлення до предмету розмови;
- соціально зумовлених прагматичних параметрів, що сконцентровані в імплікаціоналі значення і визначаються зовнішніми, соціальними фактами, які відіграють рішучу роль під час адекватного, доцільного вибору лексичної одиниці для конкретної ситуації.

Дослідження прагматичних конотацій слова дозволило виділити такі прагматичні теми: "образність", що формується на базі метафоричного або метонімічного переносу; "оцінка", що відображає позитивне чи негативне ставлення до об'єктів та властивостей дійсності; "емоційність", що апелює до емоційного сприйняття об'єкту розмови; "інтенсивність", що показує градацію в ступені прояви ознаки референта.

Основою виділення соціально зумовлених прагматичних компонентів стала модель соціальної диференціації мови (за У.Лабовим, О.Д.Швейцером) та двох її площин - стратифікаційної та ситуативної.

Відносно стратифікаційної площини виділено такі прагматичні параметри: "класово-верстова належність", "професійно-групова належність", "вік", "стать", "етнічна належність", "територіально-діалектна належність".

Відносно ситуативної площини виділено такі прагматичні компоненти: "тональність ситуації", "ролеві відносини".

Обмеження на вживання певної лексичної одиниці іноді можуть порушуватись, що пов'язано або з некомпетентністю комунікантів, з неадекватністю тлумачення одержаної інформації, або з прагненням досягти особливого прагматичного ефекту.

Урахування експресивно-прагматичного потенціалу сприяє їх адекватному вибору в тій чи іншій ситуації спілкування, допомагає у пошуках засобів адекватного називання явищ дійсності, забезпечує емоційно-стилістичну та соціальну доречність висловлювання.

Народознавство в навчально-виховному процесі

Виховувати дітей за етнопедагогікою - надійно, безпомилково, - підкреслює академік М.Г. Стельмахович, бо "народознавство вчить дітей пам'ятати людські чесноти: не убий, не кради, не заздри, шануй батька й матір, не обманюй, не бажай чужого, не наслідуй лихого способу життя, бережи честь сім'ї, не цурайся свого ближнього". Саме тому вивчення народознавства в початковій школі є стрижнем усієї навчально-виховної роботи. Найбільші можливості для цього відкривають уроки рідної мови і літератури, історії України, заняття з народної музики, мистецтва, культури.

Маємо можливість використати народознавчий матеріал також на уроках математики, природознавства, фізичного виховання, трудового навчання та ін.

Багатогранна праця по використанню народної педагогіки дозволяє будувати навчально-виховний процес так, щоб кожен учень міг добре знати свій народ і бачити своє місце в житті як громадянин Української держави.

На уроках народознавства вивчаємо етнічну історію українців, народні традиції, культурні цінності, народне мистецтво. Здійснюємо його на принципах народної дидактики, використовуючи стандартні і нестандартні форми навчально-виховної діяльності. З цією метою використовуємо такі ефективні форми навчання молодших школярів: уроки під відкритим небом (до них діти заздалегідь готують цікаві повідомлення з народної мудрості про природу), уроки "милування" природою на яких спостереження, емоції, сприйняття світу формують життєрадісність, чуйність і уважність до всього живого, прекрасного.

Творчим пошуком для вихованців є ознайомлення з народним календарем. До цієї роботи широко залучаємо батьків. Так, готуючись до свята "Прийди, весно, з радістю", яке ми проводимо щорічно, бабусі і мами допомагали донечкам спекти печиво, а батьки з хлопчиками майстрували шпаківні. Урок-свято відбувається на природі. Діти розвішували на деревах годувальниці для птахів, водили хороводи, а потім відзначали активних учасників свята. Така співпраця ефективно впливає на взаєморозуміння у виконанні учителем і батьками виховних завдань, формування гуманних взаємин з дітьми.

Не буває уроків з рідної мови, цього "незвичайного педагога", за висловом К.Д.Ушинського, щоб не звучали прислів'я, приказки, загадки, українські народні пісні. В них - душа народу, безмежний океан почуттів, барви рідного слова.

Використання народознавчого матеріалу на уроках української мови активізує та збагачує словниковий та лексичний запас молодших школярів, формує естетичну культуру. Для цього використовуємо зв'язні тексти з народних оповідань і поезій Т.Шевченка, М.Вовчка, Л.Українки, М.Кочубинського, Л.Костенко, В.Симоненка та ін.

Народознавчий матеріал сприймається дітьми легко, доступно. Зокрема це вдається зробити за допомогою гри. Особливо цікавими є словесні ігри: народні загадки й скоромовки, запитання-задачі, головоломки, шаради, небиліці, лічилки, коліскові пісні та забавлянки, ігрові пісні й приспівки, дражнилки, звуконаслідування.

Важливе місце використанню народознавчого матеріалу відводиться на уроках позакласного читання. Це ефективний засіб забезпечення міжпредметних зв'язків у системі вивчення основ наук. Учителю має можливість використати наукові повідомлення з історії українського народу, його культури і мистецтва, розширити використання народних звичаїв, традицій як рідного народу, так і людей інших національностей, які проживають в Українській державі.

Народознавчий компонент посідає провідне місце в позакласній і позашкільній діяльності молодших школярів, забезпечуючи духовне, культурне збагачення особистості, високий рівень гуманних взаємин. Важливу роль у цьому відіграють народні трудові традиції, супутні їм звичаї, обрядові дієства; відродження козацького духу українства; виховних ідеалів української родинної педагогіки.

Таким чином, використовуючи народознавчий матеріал у навчально-виховному процесі, збагачуємо і розвиваємо моральні якості у підростаючого покоління, прилучаємо дітей до народних скарбів. Без цього неможливе виконання головного завдання у вихованні - сформувані в молодших школярів загальнолюдської цінності.

О.І. Кожухар

Гуманістичний зміст курсу історії України

В умовах розбудови незалежної демократичної правової держави вивчення історії України є важливим засобом формування як загальнолюдських цінностей, так і національної свідомості, національної гордості, патріотизму. Історія України має не лише пізнавальне, а й виховне, громадянське значення, в якому закладено глибокий гуманістичний зміст. Саме така історія - без при-

крас і "білих плям", без кон'юнктурщини і заідеологізованості, без заборонених тем і спотворення минулого - виконує гуманістичну функцію. Вона допомагає збагнути нам: хто ми такі? Звідки прийшли і куди простуємо? Ким були наші пращури? Яке наше місце в ряду інших народів і що відрізняє нас від них?

Одним із головних завдань викладання історії України є виховання у школярів почуття національної свідомості та гідності, подолання комплексу національного нігілізму. Насамперед, слід розкрити всю героїку і трагізм нашого історичного минулого. Історія зберігає імена багатьох самовідданих борців за світлі ідеали, за свободу і незалежність України. Історичний досвід конкретних осіб, їх життєвий шлях і доля вкрай потрібні сучасній молоді. У біографіях видатних діячів українського національного руху учень знайде і глибину теоретичних пошуків та рішень, і впевненість та запальність, і взірць яскравого масового героїзму. Вивчення персоналій навчає вірності принципу демократії, непримиренності до будь-яких форм гноблення та проявів шовінізму і націоналізму, до творчого розуміння історії.

Використовуючи різні форми і методи, необхідно особливу увагу приділити висвітленню таких рис героїв, які свідчать про високу і чисту мораль, гуманізм і патріотизм, що завжди спонукала їх до подвигу. Така моральна чистота, любов до Вітчизни завжди були політичним капіталом визвольного руху, тією могутньою силою, що залучала до боротьби кращих представників українського народу.

Особливої уваги при вивченні історії України заслуговує висвітлення питань духовної культури українського народу. Обов'язок учителів історії - розкрити учням як талановитий український народ з віку в вік долаючи найкрутіші повороти долі, розвивав і беріг свою культуру, охороняв і збагачував рідну мову, як естафету передавав із покоління в покоління творіння матеріальної і духовної культури. Ця проблема є досить актуальною. Адже не секрет, що в Україні вирости сили, що намагаються будь-якою ціною знову переписати історію, замість ідеї національного відродження протягуються ідеї національної замкнутості.

Важливе значення в розкритті питань в розвитку культури в той чи інший історичний період має висвітлення генезису загальноукраїнського гуманістичного процесу. Він був започаткований в другій третині XVI - першій половині XVII ст. Це час пробудження національної свідомості українського народу, його духовного піднесення. Під проводом гетьмана Б.Хмельницького український народ у Визвольній війні скинув польсько-шляхетське панування і утворив незалежну козацьку державу. Саме в цей період змінюються почуття до

рідної землі, народ усвідомлює себе суб'єктом історичного процесу і державотворення. У наступні століття в різних жанрах усної української словесності, церковних проповідях, літописах, літературних творах, а також в історичних працях Г.Сковороди, М.Костомарова, В.Антоновича, П.Куліша, М.Драгоманова, І.Франка, М.Грушевського і багатьох інших розвиваються гуманістичні ідеї, які прокладали собі дорогу в гострій ідейно-естетичній боротьбі. Таким чином, шкільний курс історії України має глибокий гуманістичний зміст. Завдання учителя історії - формування історичної свідомості, патріотизму, гуманізму, виховання любові і гордості за свій народ, який зберіг рідну мову, традиції, історію, велике духовне багатство, оптимізм і життєву силу, розкриття значення освіти, культури як запоруки прогресу.

В.О.Ветохіна

Проблеми деідеологізації викладання історії

Деідеологізація і денполітизація навчального процесу є складовою частиною гуманізації освіти - ключового елементу сучасного педагогічного мислення, яке визнає особистість учня вищою соціальною цінністю.

Звільнення свідомості від існуючих тривалий час фальсифікацій, ілюзій та міфів отримало нині комплексний характер. Цей процес має визначальне значення для історії як науки та її викладання. Пошук істини, співставлення особистих позицій та поглядів на минуле, сучасне й майбутнє сприяє формуванню гуманістичної історичної свідомості. На жаль, далеко не завжди цей пошук адекватно реалізується в практиці викладання історії.

Пояснюється це, можливо, тим, що значна кількість вчителів намагається не стільки опрацювати (чи засвоїти) принципово інший (не від догми, а від факту) підхід до вивчаємих подій, скільки замінити одну ідеологічну систему іншою, більш гнучкою, але все ж таки заснованою на довільно обраних аксіомах (наприклад, про детермінованість всіх суспільних явищ та процесів економічними факторами). Звісно, вимагати від кожного вчителя розробки оригінальних історіософських концепцій безглуздо. Мова про інше - про обов'язок вчителя, і будь-якої іншої людини, що професійно займається інтелектуальною працею, з'ясувати (осмислити) ті ідеї та факти, що визначають предмет цієї праці. Іншими словами, вчитель історії не може обмежитися відтворенням будь-якої однієї концепції розвитку суспільства. Необхідно визнати правомірність різних

тлумачень історичних процесів і подій, Кожне з яких уособлює в собі певну частину істини, не претендуючи на її безумовність.

Ця думка теоретично не нова. Але на практиці, проklamований плюралізм зводиться лише до готовності вислухати опонента. Вчителю ж однієї терпимості недостатньо. Його завдання - дати учням, по можливості, повну картину світу. Усвідомлюючи об'єктивну обмеженість особистого погляду на світ взагалі, та соціальну дійсність зокрема, вчитель - в ідеалі - формує в головах дітей уявлення про невичерпність цього світу і про неможливість адекватної інтерпретації цієї дійсності.

Будь-яку педагогічну діяльність, у тому числі й роботу вчителя історії, неможливо уявити без певного самозречення. Здібність побачити й показати школярам слабкі боки особистого вітогляду - важлива умова ефективності цієї роботи. Але, на жаль, потяг й вміння вчителя без упередження викладати аргументи своїх ідейних і політичних опонентів, не можна вважати поширеним явищем. Далеко не всі викладачі, вчені-суспільствознавці, автори підручників, керівники органів народної освіти усвідомлюють, що саме через сумніви у особистій правоті можна прийти до деідеологізації школи. Деякі навіть вважають, що це, в принципі, неможливо, бо вчитель неминуче буде тлумачити соціальні процеси в душі якоїсь однієї ідеології. Вважаю, що такої неминучості не існує, оскільки вчитель завжди спроможний і зобов'язаний виходити за межі найбільш близької йому системи ідей. Завадою цьому може стати лише ідеологічна нетерпимість. Вчитель, переконаний у безперечності своїх політичних ідеалів, дійсно неспроможний деідеологізувати і деполітизувати навчальний процес.

Зазначене вище не означає, що вчителю треба відмовитись від права на особисту оцінку історичних і сучасних подій та явищ. Проблема в тому, що в практиці викладання історії існує недостатньо чітке розмежування наукового історичного пізнання й моральної оцінки історичних подій. На уроці історії, звісно, є місце й для об'єктивного дослідження минулого, й для емоційно прикрашеного судження. Річ лише в тому, що неможливо видавати етичні судження за результати наукових пошуків. Будь-яка людина має право визначити своє відношення до вчинку, слів і думок, як у сучасному, так і в минулому. Інша справа, що завжди при цьому необхідна обережність і зваженість оцінок. Тому, мабуть, етичні судження доцільні на уроках історії лише в тих випадках, коли природне моральне почуття не залишає місця сумнівам (розстріл заручників, знищення людей у концтаборах). Але не завжди існує можливість однозначно оцінити дії людей та політичних організацій (ОУН, УПА). В подібних випадках вчителю доречно обмежитися викладанням фактів та їх наукової (а не етич-

ної) оцінки; право зробити ті чи інші моральні висновки краще надати самим учням. В зв'язку з цим, постає питання методики викладання історії. Такої, яка б давала можливість цінити процес наближення до істини більш, ніж результат пізнання. Для цього необхідно можливо ширше використовувати прийоми порівняння, співставлення, зіткнення фактів і суджень; не спростовувати протиріччя у пропонованому вчителем поясненні, а підкреслювати їх; злучати опис фактів та їх аналіз, орієнтувати учнів на самостійний добір фактів.

Відмова від легенд і стереотипів, які творять міфи свідомості, стане можливою лише тоді, коли ми навчимося самі й навчимо наших дітей повіряти минуле і сучасне здоровим глуздом. Саме здоровий глузд вчителя допоможе усвідомлювати ті проблеми, про які йшла мова, та знайти шляхи їх вирішення.

Л.В. Передерій

Емоційний клімат уроку історії

Практичне вирішення проблеми гуманістичного виховання на уроках історії частіше пов'язують із застосуванням різноманітних інновацій. При цьому не завжди приділяють необхідну увагу емоційному фактору, створенню загального позитивного емоційного фону уроку.

Історія як предмет соціо-гуманітарного циклу - не тільки базовий навчальний, але й світоглядний. Вона, по-всьому, впливає на кожну людину. І наша доля багато в чому залежить і від того, що ми бачимо в іншій історії, які зробимо висновки, які приймемо рішення. Без сприйняття її уроків не сформувавши правильних орієнтирів, не виховати справжню особистість.

Відповідно до теорії емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності (А.Я. Чебиків, 1987) емоції виступають як генетично вихідні стосовно інтелекту і волі. Відомо також, що процес формування гуманітарного мислення складається з трьох послідовних етапів: чуттєве сприйняття навчального матеріалу, його абстрактне мислення та практична діяльність учнів, спрямована на застосування набутих знань. Отже, основу сприйняття історичного матеріалу складають все-таки почуття, тобто відповідний емоційний клімат уроку.

Вирішальну роль в його формуванні відіграє постать вчителя, його особистісні й професійні якості, серед яких головними є гуманізм стосовно дитини, вміння створити доброзичливий психологічний клімат, ґрунтовні професійні знання і вміння, висока професійна майстерність. Тобто, вчитель має бути режисером, драматургом, актором, психологом, мистецтвознавцем; володіти арсе-

налом таких прийомів емоційного впливу на учнів, як переключення уваги, ком-позиційне моделювання, вплив кольором, звуком, коментар, тренінг та ін.

Варто зупинитися на навчальних іграх та нестандартних уроках (дискусії, конференції, КВВ, "брейн-ринг"), де найбільше зачіпається емоційна сфера, породжуючи почуття співучасті, співпереживання, гордості за свої можливості в навчанні, задоволення, радості перемоги. Одночасно вони допомагають сформу-вати певні навчальні уміння та навички: знання дат та персоналій, вміння виді-ляти головне, давати характеристику, зв'язно та логічно викладати вивчений має-теріал, сформулювати свою думку, аргументовано доводити її.

Для кращого засвоєння дат, пам'ятаючи значимість зв'язку "емоції-па-м'ять", використовуємо гру "Датлото", з якої, як з розминки, починаємо кожну лару. Щоурочне неодноразове повторення дає механічне запам'ятовування, емо-ційний стан гри - його міцність. Методика гри проста: картка з набором дат, фішки з написаними на них подіями; ведучий зачитує з фішки події, один з гравців бере її і накладає на відповідну дату на картці; правильність заповнення карток перевіряє весь клас, набираючи бали для оцінки. Аналогічно можна побудувати гру "Персон-лото", в якій замість дат на картці будуть портрет, цитата, характеристика особи, а на фішці - прізвище. Можна виготовити і комбіноване "Історичне лото", в якому будуть всі компоненти: дати, персоналії, поняття.

Формуючи понятійний апарат, використовуємо таку форму, як складання і розгадування кросвордів або інших видів головоломок. Не займаючи багато часу на уроці, такі ігрові моменти дають хороші результати, а спеціально роз-роблена система їх формує різноманітні уміння та навички, полегшує засвоєння предмету...Одночасно ігри стають джерелом позитивних емоцій, що формує стійкий інтерес до вивчення історії.

Гра "Брейн-ринг" допомагає перевірити глибину засвоєння матеріалу; "Що? Де? Коли?" - вміння творчо мислити, бо передбачають різноманітні ва-ріанти постановки запитань, в першу чергу евристичні. Обов'язковим є форму-лювання правил гри, які враховують і загальні правила спілкування людей, і психологічні особливості класу. Атмосфера суперництва, прагнення до перемоги роблять чудеса!

Імпонують старшокласникам і уроки-дискусії, де, як правило, панує твор-рча, доброзичлива атмосфера, стан розкритості, задоволення від можливості спіл-кування на рівних з вчителем, розкрити широту своїх знань. Дискусії "Степан Бандера: бандит чи національний герой", "Чи був неминучим сталінізм?", "Я в сучасній Україні", "Чи наздоженем Сінгапур?" та інші дозволили учням по-повому глянути на навколишній світ. А в комплексі всі ці засоби формують

почуття зв'язку учня з усім світом, усвідомлення свого місця в історичному процесі, так необхідні для становлення громадянина.

В.О. Комаров

Формування творчого мислення на уроках історії України

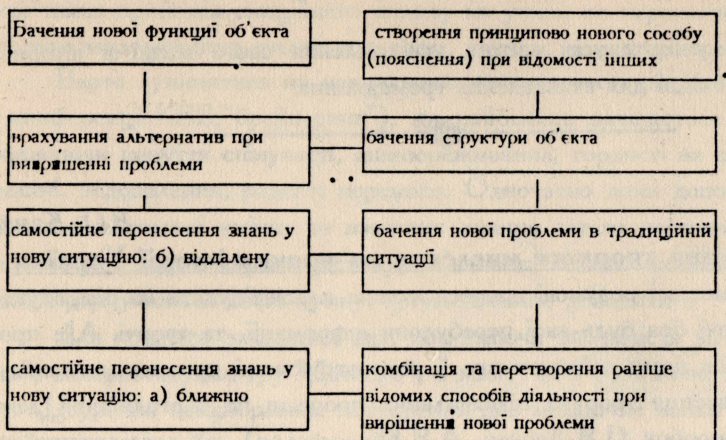
Як відомо, всі розумові процеси можна класифікувати на репродуктивні, тобто відтворюючі без будь-якої перебудови інформації, та творчі. Але проміжне положення між ними займають ще й реконструктивні процеси мислення. Якщо в галузі вивчення творчих пізнавальних процесів на сьогоднішній день ми маємо певний доробок (І.Я.Лернер, А.Я.Пономарьов), то дослідження репродуктивних, а тим більше реконструктивних процесів ще й не починалося. Крім того, треба враховувати також, що кожен з різновидів мислення формує і відповідні знання. Так репродуктивні пізнавальні процеси дозволяють отримувати знання на рівні емпіричного опису, а реконструктивні ведуть до нормативних знань.

Однак, на даному етапі дослідження неможливо розрізнити репродуктивне та реконструктивне мислення як певні протилежності творчим процесам. Тому ми будемо говорити про формально-логічне та творче мислення, маючи на увазі, що перше з них об'єднує як репродуктивні, так і реконструктивні пізнавальні процеси.

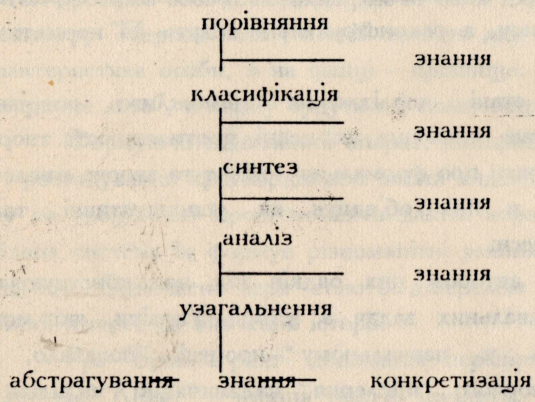
Дослідження, здійснене автором цих рядків під час конструювання великої кількості творчих пізнавальних задач з історії України, які можна безпосередньо використовувати у навчальному процесі, показало, що незалежність між рисами творчого мислення надзвичайно складна та ієрархована. У загальному вигляді її можна відобразити так, як це зроблено на мал.1.

На наступному етапі дослідження вивчалася формально-логічна складова пізнавального процесу. Як відомо, вона складається з аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації, абстрагування, конкретизації та систематизації. Зв'язок між ними відображено на мал. 2.

Ретельний аналіз отриманих дослідником результатів дозволяє зробити висновок про те, що така формально-логічна операція, як аналіз сприяє формуванню такої риси творчого мислення, як "бачення структури об'єкта". Це пояснюється тим, що саме завдяки аналізу проводиться розподіл цілого на частини та встановлення зв'язків між ними. Але далі співвідношення між цими двома

Мал. 1. Зв'язок рис творчого мислення

Мал.2. Нормативна модель формально-логічного мислення

сторонами пізнання стають набагато складнішими. Наприклад, така риса творчого мислення, як "врахування альтернатив при вирішенні проблеми" матиме місце лише тоді, коли виникне питання про необхідність використання на формально-логічному рівні таких операцій, як абстрагування чи конкретизація. Але вони мають місце після узагальнення і ведуть до систематизації. Після аналізу відбувається така операція, як синтез. Завдяки йому створюється нове ціле порівняно з тим, що було предметом аналізу. Таким чином, можна зробити висно-

вок, що саме завдяки синтезу формується така риса творчого мислення, як "створення принципово нового підходу (способу, пояснення) при відомості інших". У такому разі можна припустити, що така риса формально-логічного мислення, як узагальнення формує "бачення нової функції об'єкта". А операція порівняння веде до "комбінування та перетворення раніше відомих способів діяльності при вирішенні нової проблеми". Звідси випливає, що "бачення нової проблеми в традиційній ситуації" формується завдяки операції класифікації.

І нарешті, треба сказати, що такі риси творчого мислення, як самостійне перенесення знань в нову ситуацію, як ближню, так і віддалену, формується завдяки операції систематизації.

Ю.І.Чирва

Вивчення в школі питань українізації освіти як засіб гуманістичного виховання учнів

Як свідчить повсякденна практика, гуманістична спрямованість державної політики в галузі освіти може бути ефективною лише за умов врахування потреб культурно-освітнього розвитку всіх народів, що мешкають на території сучасної України. Нажаль, процес розбудови національної школи в республіці ще далекий від свого завершення. Не дивлячись на те, що зазначений напрям освітньої політики спирається на міцну правову базу, в ряді регіонів України він зустрічає протидію з боку місцевих владних структур, деяких громадських організацій та засобів масової інформації. В Криму, на Донбасі, в великих індустріальних центрах Наддніпрянщини українізація освітніх закладів просувається занадто повільно. Не вдаючись до докладного аналізу причин такого становища в національній освіті, слід все ж зауважити, що однією з них є тягар застарілих, нав'язаних радянською пропагандою стереотипів в оцінці досвіду українізації школи, яка відбувалася в УСРР в 20-30-х рр. Ще в 1934 р. В.П.Затонський зазначав: "Українські націоналістичні елементи, користуючись абсолютним придушенням класової чуйності попереднього керівництва Наркомосу, настільки знахабніли, що почали примусову українізацію дітей інших національностей, в т.ч. і російської". Саме такі погляди на особливості національної політики України в галузі освіти властиві сьогодні тим, хто не бажає поглиблення процесу українізації сучасної школи.

Оскільки формування світогляду майбутніх громадян української держави значною мірою залежить від вчителя, то особливу увагу викладачів історії

мусить повернути проблема об'єктивної, неупередженої оцінки здобутків політики коренізації освіти.

По-перше, слід підкреслити, що початок розбудови в радянській Україні національної школи ні в якому разі не можна вважати наслідком "ворожої" діяльності т. зв. українських буржуазних націоналістів. Більше того, частина лідерів національно-визвольного руху відверто негативно оцінювали характер проголошеної більшовиками українізації. В.К.Винниченко писав: "Українці, що розуміють обставини, не можуть вірити лозунгам "українізації", бо вся українізація виявляється тільки у вивченні української мови окупаційним апаратом".

По-друге, є необхідність спростувати в ході уроку думку про те, що розбудова української школи призвела до відповідного обмеження можливостей національних меншостей республіки здобути освіту. Так, за даними Всесоюзного шкільного перепису 1926 р. в УСРР на кожні 10 тисяч чоловік населення припадало учнів за національністю:

	українці	росіяни	євреї
інститути	6	20	51
технікуми	6,5	17	34
робітфаки	2	5	6

"Ці показники, - вважали керівники українського Наркомосу того часу, - є кращою відповіддю тим, що намагаються довести, ніби українізація душить інші національності, затримуючи їх культурний розвиток".

На думку відомого закордонного історика Івана Кошелівця в 20-х рр. уряд УСРР "чесніше ставився до задоволення інтересів національних меншостей супроти уряду РСФРР". На наш погляд, висновок дослідника є цілком слушним. Адже, єдиний в Росії Український педагогічний інститут, як підкреслювали його керівники, не міг задовольнитися на північному Кавказі "її половину потреби на педагогічні кадри, що є в українських районах краю". В той же час, значна частина студентів педвузів України навчалися не лише російською, але й єврейською та польською мовами. Звичайно, українізація школи не була позбавлена суттєвих недоліків. Однак вони аж ніяк не були пов'язані з якимось форсуванням темпів коренізації освіти. Так в Кривому Розі в 1926р. українці склали 63,4% населення, а в українських школах навчалося лише 39,5% учнів. Ще гірше становище склалося в Дніпропетровську, де в той час працювало 56 єврейських, 26 російських і лише 3(!) українських школи.

Таким чином, усвідомлення учнями того, що процес розбудови національної школи ні в минулому, ні в сучасній Україні не тільки не обмежував, але й сприяв задоволенню культурно-освітніх потреб національних меншостей республіки, об'єктивно допомагає подоланню проявів будь-якого українофобства. Це, в свою чергу, посилює гуманістичну спрямованість існуючої в українській державі системи виховання.

Б.Г.Друзь

Гуманізація змісту навчання початкової математики

Концепція національної школи передбачає кардинальну зміну пріоритетів цілей навчання, де на перший план висувається його гуманістична, розвиваюча функція, культ самостійності і нестандартності думки, що забезпечує здоровий інтелектуальний клімат класу. Стрижень цієї педагогічної роботи - стимулююче педагогічне спілкування, орієнтоване на учнівські актуальні й перспективні потреби. Основною формою навчального процесу має стати розумно організована під керівництвом учителя самоосвіта учня.

Вивчення математики в початкових класах здійснюється через систему задач і практичних робіт. Оволодіти математикою означає навчитися розв'язувати задачі, причому не лише стандартні, а й такі, що вимагають певної незалежності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості.

Враховуючи сказане, можна виділити такі групи творчих вправ:

- завдання, пов'язані з важливими поняттями і методами сучасної математики (вправи на використання елементів теорії множин та поняття відношення, задачі комбінаторного та ймовірнісного характеру, вправи для формування найпростіших топологічних уявлень, логічні задачі, цікаві вправи, пов'язані з ідеями інформатики та "обчислювальної машини");
- завдання, виконуючи які, учні "відкривають" нові для себе зв'язки, залежності, закономірності і переконуються в їх справедливості (вправи на здійснення простих умовиводів, класифікацій та групувань предметів);
- завдання з елементами дослідження (це, зокрема вправи із словами: порівняйте, виділіть головне, покажіть, обгрунтуйте, доведіть, узагальніть та ін.);
- практичні завдання і вправи (вправи на використання різних тверджень; оптимізаційні розрахункові задачі; графічні вправи, діаграми, таблиці, шкали, схеми, графіки; вправи "геометрія допомагає арифметиці"; вправи на маніпулювання з предметами та ін.);

- цікаві вправи та ігри (вправи, які вражають швидкістю і легкістю обчислень, оригінальними і часом несподіваними результатами, ігри та задачі з логічним навантаженням тощо);
- включення до змісту початкової математики доступних для молодших школярів елементів української народної математики, зокрема задач з українського фольклору (задачі-казки, задачі-загадки, задачі-вірші, лічилки, задачі-жарту, математичні веселінки тощо).

Визначальним у методиці розв'язування нестандартних завдань є емоційно-смысловий підхід. В основі всіх прийомів розв'язування творчих вправ лежать дії дітей з предметами, фігурами, числами, цифрами, бо все, що є об'єктом дій, необхідних для виконання завдання, запам'ятовується міцно і точно, а те, що не є об'єктом дій, згодом майже зовсім забувається. Щодо оптимізації пошукової самостійності учнів важливим є синтез мислення, мовлення (слова) і дії на уроці.

Ефективність методичного прийому та системи творчих вправ і пізнавальних завдань зумовлюється відповідністю їх індивідуально-топологічним особливостям учня, врахуванням ступеня сформованості навичок навчальної праці; станом пізнавального інтересу до предмета і відповідної діяльності в загальній структурі інтересів учнів; гуманізацією відносин в системах "учень-учень", "учень - клас", "вчитель - учень", "вчитель - клас".

Відомо, що повноцінних знань учні можуть набути лише за умов тісного зв'язку теорії з практикою. У підручнику з математики важко вчасно прореконструувати на ті чи інші зміни в суспільному житті, відобразити розвиток галузей народного господарства й культури й досягнення в них. Тому вчителі самі складають відповідні задачі і привчають до цього своїх вихованців. В результаті математика сповнюється реальним змістом.

Є.Х.Євтушенко, Т.І.Костодріз

Гуманістичне виховання учнів в шкільній біології

Вічна тріада - Істина, Добро, Красота - нерозривно з'єднані категорії в основі морального і естетичного виховання учнів. На противагу технократичному, бездуховному розумінню життя, психології споживача, утилітаристській свідомості моральне підносить людину до розуміння вищого щастя, почуття пре-

красного всеохоплюючого зв'язку із світом, любові до життя. Моральні ідеали визначаються гуманним відношенням до природи, що розвиває співчуття до неї, піклування про природу, бажання надати їй допомогу, гуманним відношенням до людини. Жорстокість, нерозумне знищення тварин і рослин, завдання не виправданої шкоди природі і, зокрема, людині антигуманні.

Одним із важливих завдань шкільного курсу біології - показати учням високій гуманний сенс науки про живу природу, місце людини в природі, її нерозривний зв'язок з нею, підкреслити необхідність збереження миру на землі для досягнення гармонії у відношеннях між людиною і природою.

Формування біологічних понять, процес пізнання повинні супроводжуватись широким діапазоном почуттів, формування переконань необхідності охорони природи взагалі і живої, зокрема. Особливо важливе значення в гуманістичному вихованні учнів 6-8 класів мають екскурсії в природу. В умовах великого промислового міста важко знайти нетрансформований ландшафт. Але можна провести екскурсію на берег річки, ставка, в парк, показати рослини і тварин даного біотопу, провести спостереження і визначення видів за допомогою визначників. У вихованні гуманного ставлення до живих організмів доцільні спостереження учнів за сезонною поведінкою тварин - шлюбні ігри у птахів, "шлюбні концерти" у жаб, піклування про потомство у ссавців та інші. На екскурсії може зустрітись багато комах - жуків, метеликів, прямокрилих. "Не убий", "не вилучай тварин з їх природного середовища", "допоможи їм" - це повинно бути атрибутом кожної екскурсії в природу.

Учні повинні знати, що утворення нових видів - це тривалий еволюційний процес, що види, які зникли з планети внаслідок природних катаклізмів чи діяльності людини, не з'являться знову. Види неповторні. Зникнення кожного виду означає збіднення нашої планети, розрив історично складених зв'язків в угрупованнях, тому що угруповання - це складна цілісна і відкрита система взаємодії живої і неживої природи, біотичних і абіотичних факторів. Зникнення одного виду може привести до заміни його іншим, якщо це стійка система і до руйнування угруповання з бідним видовим складом. Учні повинні розуміти такі поняття, як "численні" види, "рідкісні", знати види рослин і тварин, які занесені в Червону книгу України, розпізнавати їх в природі, знати лікарські рослини і правила їх збирання.

В методичному арсеналі шкільної біології є немало засобів гуманного виховання учнів - це використання шкільної навчально-дослідної ділянки, куточка живої природи і різноманітні прийоми на уроках. На жаль, в кабінетах біології живий куточок - це, в основному, кімнатні рослини, іноді акваріумні риби і

рідше - вольєрні птахи, хом'ячки, морські свинки, черепахи. Загальновідомим є позитивний вплив куточка живої природи на учнів. Догляд за тваринами і рослинами, спостереження за змінами в їх житті, поведінкою тварин створює позитивні емоції, бадьорий настрій, необхідність піклуватись про них, почуття жалю до тварин, які захворіли.

.. Не тільки спостереження за живими рослинами і тваринами, але і використання науково-популярної і художньої літератури значно впливають на формування у учнів моральних поглядів. Багатство художніх засобів, влучність виразів роблять описи з життя рослин і тварин зрозумілими для учнів, заставляють працювати їх уяву над створенням образів, співпереживати разом з авторами над долею тварин. Перед учнями виникають ідеали вчених-натуралістів, дослідників життя видів рослин і тварин, яким загрожує небезпека зникнення. Це чудові твори таких вітчизняних і зарубіжних вчених, письменників як Й.Халіфман, Б.Гржимек, Д.Даррел, П.Мариковський.

З метою гуманістичного виховання учнів читання літератури можна проводити на уроках з екологічним змістом (вивчення різноманітності, екологічних груп, життєвих форм, значення в природі і житті людини, охорона), які за своїм дидактичним завданням можуть бути уроками вивчення нового матеріалу і узагальнюючими. Матеріали позакласного читання можуть використовуватись на нестандартних уроках ("Заочна подорож", КВВ, "рольові ігри").

Гуманне відношення, естетичні почуття виховуються разом, вони невід'ємні частини морального виховання, повинні стати категоричним імперативом моральної поведінки людини на землі.

І.Г. Любар

Педагогічні проблеми природоохоронної роботи як засіб гуманістичного виховання учнівської молоді

Важливим засобом гуманістичного виховання є природоохоронна робота - складова частина системи екологічної освіти. У науковій літературі підготовка учнівської молоді до правильного природокористування визначається поняттями "екологічна освіта", "екологічне виховання", "природоохоронне виховання", "природоохоронна освіта" тощо. Усі ці поняття вірно характеризують окремі спрямування природоохоронної підготовки учнівської молоді. Так, вони вказують на те, що у процесі навчання і виховання школярі мають опанувати основами наукових знань про природу, виробити погляди та переконання щодо необхідності обрання

певної форми поведінки при спілкуванні з природою. Проте, при всіх видах визначень екологічного чи природоохоронного виховання та інших недооцінюється практична діяльність учнів, яка є наочним проявом ставлення до природи.

Школа має не тільки озброювати учнів знаннями про охорону природи, але й залучати їх до активної практичної діяльності щодо її збереження та поліпшення.

На жаль, практика показує, що певна частина учнів добре опановує знаннями з охорони природи, але не вміє їх застосовувати на практиці. Самі ж знання, якщо вони не поєднуються з суспільною корисною працею по догляду за об'єктами природи, є споглядацькими, нейтральними. Це стосується, в першу чергу, тієї частини дітей та молоді, які, навчаючись, не беруть активної участі в процесі охорони та збагачення природи.

Таким чином, природоохоронна підготовка учнівської молоді, що є складовою частиною виховного процесу, має складатися з таких двох рівноцінних компонентів: 1) опанування науковими знаннями про природу та її збереження; 2) організація практичної діяльності щодо правильного природокористування, відповідального ставлення до об'єктів природи, їх збереження та захисту.

У процесі практичної діяльності учні набувають умінь та навичок природокористування і надання допомоги об'єктам природи, вчать працювати колективно, прогнозувати наслідки своїх трудових зусиль, у них формуються гуманістичні якості особистості.

Проте в організації праці по догляду за об'єктами природи є багато проблем. У багатьох школах учні епізодично, безсистемно беруть участь у збереженні і поліпшенні природи, а значній кількості учнів, особливо у місті, така робота невластива. Ця тенденція у зв'язку з кризою загальноосвітньої школи значно посилилась в останні роки.

Окремі педагогічні колективи звужують зміст суспільно корисної праці, спрямовуючи зусилля школярів на проведення робіт тільки за доглядом рослин і тварин, не прилучаючи своїх вихованців до поточної праці з охорони ґрунтів, ландшафтів, водоймищ.

Поширена думка, що залучати учнів до участі у природоохоронних заходах варто тільки після того, коли вони отримають певну суму теоретичних знань з охорони природи. Це приводить до непослідовності, порушення закономірностей у навчальному процесі, що проявляється у протиставленні свідомості та практичних дій.

У природоохоронній роботі нерідко використовується обмежене число форм і методів виховних впливів, що не сприяє збагаченню учнів трудовими

уміннями та навичками. Це приводить до того, що багато учнів втрачають інтерес до праці, а їхня природоохоронна праця не набуває творчого характеру.

В останні роки у зв'язку з розвитком приватновласницьких тенденцій різко падає участь і активність учнів у колективних формах діяльності. Має місце значне послаблення участі школярів у боротьбі з водною та вітровою ерозією, охороні пам'яток природи, вирощуванні сіянців для відсаджування на ерозованих та рекультивованих ґрунтах, заготівлі органічних добрив, зборі насіння дикорослих трав, кущів та дерев, охороні джерел, малих річок. Згортання цієї роботи, що була характерною учнівським організаціям, можна компенсувати проведенням такої ж діяльності у фермерському господарстві, на городі, дачній ділянці тощо. Тобто, необхідно поруч з традиційними колективними формами роботи посилювати індивідуальну природоохоронну діяльність дітей за рекомендаціями педагогів у господарствах своїх батьків, родичів та ін. Досвіду такої роботи наша школа, особливо міська, не має, і потрібні творчі пошуки та зусилля педагогів, аби виправити таке становище.

Ці та інші проблеми вимагають детального аналізу сучасного стану екологічного виховання учнівської молоді та пошуків реальних шляхів його поліпшення, виховання у дітей господарського ставлення до землі, рідної природи.

З.В.Друць, Ю.Б.Друць

Формування у школярів шанобливого ставлення до природи

Формування у школярів шанобливого ставлення до природи є однією із складових виховання гуманної особистості, щирої, людиної, доброзичливої, милосердної.

Спеціальні дослідження свідчать, що вже у початкових класах відбувається різке зростання утилітарних мотивів ставлення учнів до природи. Нам якомога швидше треба виховати покоління людей, які б свято берегли землю, ліс, воду, повітря. Триєдиним завданням екологічного виховання є: прищепити любов до природи, захистити її та примножити.

Мета нашого дослідження: розробити і теоретично обґрунтувати шляхи цілеспрямованого формування екологічної культури школярів з використанням гуманістичних природоохоронних традицій української етнопедagogіки.

Прилучаючись до скарбів національної культури, учні переймаються особливим ставленням до природи, яке ми визначаємо як "шанобливе". При цьому певною мірою розрізняють "шанобливе" ставлення і "бережливе". Берегти

природу можна виходячи й з прагматичних міркувань, заради власної користі. Шанобливе ставлення передбачає повагу до законів природи, до всіх форм життя, усвідомлення людства як частини, а не повелителя довкілля. Саме такий зміст вкладається й у поняття "екологічної культури особистості".

Формування екологічної культури зрештою залежить від гармонії інтелектуального та емоційного сприймання природи, поєднані з практичною природоохоронною діяльністю школярів. У взаємозв'язку мають дістати розвиток загальні ідеї: багатогранності природи; економічної цілісності природи; людина, суспільство, природа - єдине, нерозривне ціле. У природоохоронній діяльності можна виділити основні структурні компоненти: інтелектуальний (екологічні знання), операційний (вміння і навички з охорони природи) і мотиваційний (сукупність збуджуючих причин діяльності людини в природі - гуманістичні, пізнавальні, патріотичні, естетичні, санітарно-гігієнічні та економічні мотиви).

Організуюючи спостереження за явищами навколишньої дійсності і безпосередню практичну діяльність учнів, насамперед слід дбати про розвиток їхніх розумових сил, викликаючи у школярів потребу міркувати, спонукаючи робити висновки, узагальнення. Найкращі "помічники" у цьому для вчителя - добре сформульовані, продумані пізнавальні завдання, спрямовані на розширення і збагачення уявлень, понять учнів про живу і неживу природу, ознайомлення із суспільним життям, працею дорослих, в освоєнні соціального досвіду, виконанні соціально-значущих обов'язків.

Значною мірою вирішенню цієї проблеми може сприяти наукова технологія творчості - ТРВЗ (теорія розв'язання винахідницьких завдань).

Активізації екологічного виховання, підвищенню його ефективності сприятиме тісний зв'язок з традиційним народним вихованням любові до природи, сприяння на педагогіку народного календаря, де всі пори року, кожна дата, свята тісно пов'язані з природою рідного краю, з природою самої людини. При цьому слід добирати такі народні традиції які б:

- давали учням екологічні знання, дохідливо пояснювали взаємозв'язки компонентів системи "людина - суспільство - природа";
- встановлювали зв'язок між інтелектуальним і емоційним розвитком школяра, забезпечували можливість усвідомленого розуміння учнями естетичної цінності природи;
- визначали моральні норми (правила) поведінки школярів у навколишньому, забезпечували можливість усвідомленого використання учнями знань про народні традиції у власному ставленні до природи.

Показником екологічної вихованості можна вважати практичні дії людини у ставленні до природнього середовища за нормами національної і загально-людської моралі.

Пробудження у школярів світлих і добрих почуттів, доброзичливого і турботливого ставлення до живого і прекрасного зумовлює розвиток і формування гуманістичних мотивів охорони природи. Соціальна значимість цих мотивів зростає з кожним роком. І не випадково сьогодні так гостро постає питання гуманізації всього процесу навчання в школі.

*А.П. Афонін, А.О.Кірін,
В.І.Височин, І.М.Терлецька*

Принципи валеології в учбовому процесі школи

Процес державотворення та демократизації в Україні стосується усіх сфер життя суспільства. Це має безпосереднє відношення і до здоров'я дітей та підлітків.

Передбачається, що орієнтиром у цьому розвитку має стати науковий досвід, принципи побудови і охорони здоров'я, що відбиті у "Європейській політиці досягнення здоров'я для усіх до 2000 року". Однак на сучасному етапі вирішення цієї проблеми неможливе без створення певних соціальних умов, без здорової сім'ї, без високого освітнього, культурного та духовного рівня усіх членів суспільства, без законодавчо затвердженого статусу здоров'я, як самого пріоритетного в системі виховання дітей та школярів. У цьому плані валеологія (наука про здоров'я) є інтегральним курсом у школі, що включає цілий ряд гуманітарних та спеціальних дисциплін.

Основною метою шкільної валеології є впровадження в учбовий процес самого передового й ефективного, що накопичене наукою, практикою і передовим досвідом по формуванню, збереженню та зміцненню здоров'я школярів. При цьому слід виходити з основного положення, що людина є частиною Всесвіту, Природи і земної цивілізації, яка розвивається за певними законами, котрі вона повинна знати і виконувати, забезпечуючи максимальну гармонію із зовнішнім світом.

Забезпечення здоров'я людини повинно орієнтуватися тільки на вищі духовні якості (добробут, любов, справедливість, істину та ін.) і не культивувати низькі якості (заздрість, лютість, ненависть, образу та ін.), що руйнують його тіло і душу.

В узагальненому вигляді валеологічні принципи в учбовому процесі національної школи України уявляються таким чином:

- ефективність вивчення будь-якої науки багато в чому залежить від стану здоров'я учнів і вчителя, їх духовного розвитку, в одержанні школярем знання у наступному багато краще трансформуються та реалізуються в житті через його добре здоров'я;
- у процесі навчання вчитель повинен не тільки прищеплювати школярам певний рівень знань, але й послідовно і систематично збуджувати в нього інтерес до збереження свого здоров'я та здоров'я інших;
- у системі виховання і навчання постійно культивувати здоровий спосіб життя, що визначає здоров'я індивідууму та в цілому здоров'я суспільства;
- здоров'я людини є інтегральною сутністю, воно залежить від гармонійної взаємодії фізичного, психічного, інтелектуального та духовного стану;
- високий рівень індивідуального здоров'я у дитячому та шкільному віці формує гармонійну особистість, правильні риси характеру, волю та здорових нащадків;
- гуманістичне формування валеології повинне забезпечуватися включенням до традиційних засобів фізичного виховання нових форм навчання щодо керування здоров'ям школярів;
- актуалізувати вимоги до формування у школярів ефективної мотивації, а також ціннісних орієнтацій і мислення відносно керування своїм здоров'ям шляхом використання традиційних і нетрадиційних оздоровчих систем.

Таким чином, шкільна валеологія засновується на принципах виховання та навчання і її актуальними питаннями можна вважати такі: діагностика готовності дитини до шкільного навчання; різноманітні аспекти адаптації дитини до школи та діагностика функціонального стану різних органів та систем; розробка учбових режимів з урахуванням топологічних особливостей фізичного та психічного розвитку, стану здоров'я дітей; раціональне харчування школярів; диспансеризація та первинна профілактика захворювань, шкідливих звичок; психогігієна учбового процесу; пропаганда здорового способу життя; статеве виховання; підготовка та удосконалення шкільних валеологів; створення та подальше удосконалення шкільної валеологічної служби.

У вирішенні поставлених завдань багато залежить від змісту та організації освітнянської діяльності у школі. У зв'язку з цим одним з найважливіших постає завдання розробки та впровадження валеологічного підходу до шкільної освіти - ввести в програму комплекс нових дисциплін, спрямованих на формування у школярів морального, фізичного, психологічного та соматичного здоро-

в'я. Подальша досконалість шкільної валеологічної служби повинна здійснюватися при взаємодії лікарів, педагогів, фізіологів, психологів та соціологів.

С.П.Павликов

Проблеми формування екологічної культури учнівської молоді як форми гуманістичного ставлення людини до природи

Питання екологічної освіти є надзвичайно важливими, бо через їх ігнорування зросли покоління громадян-невігласів, губителів довкілля. В Україні хижацьке господарювання призвело до забруднення промисловими відходами повітря, води, ґрунтів, що викликало отруєння продуктів харчування, ріст захворювань, смертності населення, зменшення народжуваності. Таке явище має не локальний характер, адже вся територія України з 1992 року визнана зоною екологічного лиха.

Змінити ситуацію на краще можна шляхом залучення молодого покоління до екологічної освіти, набуття якої забезпечує особистості опанування екологічною культурою. В екологічній культурі відповідно до сучасних досліджень цього явища варто виділити чотири елементи: знання про природне та соціальне довкілля; систему інтелектуальних та практичних умінь і навичок, необхідних для отримання екологічної освіти; досвід гуманного, раціонального природокористування; переконання, ціннісні орієнтації у ставленні до природи, що є наслідком екологічного мислення.

Екологічна культура засвоюється через систему екологічної освіти та виховання, яка має бути неперервною і забезпечуватися родиною, дошкільними закладами, початковою і середньою школами, позашкільними установами, профтехучилищами, вузівською та післявузівською підготовкою, самоосвітою. Усі вони виконують конкретні завдання та реалізують оптимальний зміст екологічної освіти і відповідно до віку та призначення навчального закладу.

Уроки географії, позакласної роботи у тісній єдності з позашкільними установами, а також інформація засобів масової інформації використовується для поглиблення учнівських знань про природу та співжиття з нею.

В умовах Криворіжжя особлива увага звертається на недосконалість добування залізної руди і її збагачення, виплавки металу, вироблення будівельних матеріалів, що призводить до утворення на великих площах антропогенних форм рельєфу: кар'єрів, відвалів, шламовідстійників, забруднення повітря та ґрунту викидами шкідливих речовин і пилу косохімічним, цементним, металургійним,

гірничими та іншими виробництвами, отруєння промисловими і побутовими стічними водами річок Інгулець, Саксагань та інших водоймищ. При вивченні тем: "Рельєф", "Геологічна будова", "Корисні копалини", "Вода і водні ресурси", "Раціональне природокористування", "Промисловість, металургійний комплекс", "Промисловість будівельних матеріалів", "Агропромисловий комплекс" та багатьох інших учні не тільки знайомляться з екологічною бідю, яка створена безгосподарною діяльністю старших поколінь, але й відвідують промислові об'єкти, спостерігають наслідки скоєного. Після проведення екологічних екскурсій учні узагальнюють матеріали, консультуються з вченими, спеціалістами. Заключним етапом цієї роботи є наукові учнівські конференції на яких обговорюються порушені проблеми. Внаслідок такої поетапної роботи в учнів формується екологічна свідомість, вони засуджують всілякі прояви хижацького ставлення до природи, якими б гаслами вони не прикривалися.

За спеціально розробленою програмою спільно з науково-дослідною лабораторією екології Криворізького ДПІ під керівництвом професора Шанди В.І. вивчається процес формування в учнів готовності до активної природоохоронної діяльності, зокрема, визначається зміст та методика практичної участі учнівської молоді в збереженні довкілля.

Одним з етапів цієї програми є вивчення різня усвідомлення учнем причин екологічної біди на Криворіжжі. Серед багатьох із них учні 9-10 класів СШ №69 виділили такі:

1. Низький рівень екологічної культури працівників, особливо керівників та інженерно-технічних кадрів, незрозуміння ними наслідків недбалості роботи в галузі гірничорудної, металургійної, хімічної та інших галузей.
2. Безгосподарність керівників підприємств, які дбають про тимчасовий успіх, а не про здоров'я народу, його майбутнє.
3. Технічна недосконалість промислових технологій, їхня відсталість від кращих досягнень розвинених країн світу.
4. Відсутність дієвого законодавства, яким би визначалася відповідальність перед законом губителів природи тощо.

Отже, першопричиною споживацького ставлення до природи вважається екологічне невігластво, відсутність у людей екологічної культури.

Юне покоління, набувши повноцінної екологічної освіти, зможе в майбутньому стати справжнім господарем своєї землі, відведе від України екологічну катастрофу.

Особливості гуманізації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в початкових класах

Одним з важливих показників, що пояснюють, чому учні початкових класів віддають перевагу тому чи іншому виду діяльності, є пізнавально-мотиваційна сфера діяльності.

З цього питання німецький педагог А.Д.Дістервег писав: "Більше приносить користі розглядання одного і того ж предмета з десяти різних сторін, ніж навчання десяти різних предметам з одного боку".

Існуючі програми образотворчого мистецтва для початкових класів орієнтують, в основному, на виконання повного об'єму знань, умінь та навичок в образотворчій діяльності. Подібний підхід, заснований на примусовості, відштовхує учнів від мистецтва. Учні повинні мати свободу вибору, заняття слід базувати за принципом врахування інтересів учнів.

Підвищити рівень культури можна при умові оволодіння учнями нетрадиційними знаннями, створивши в них модель "творчої уяви", котра полягає в наближенні людини до природи, досягненні гармонії з нею, гармонії "Земля та небо", "Хмари та дощ", "Сонце, вітер", що потребує гуманізації процесу мистецтва, суть якого полягає в активізації розумової діяльності учнів через "образ". Це є показ одного явища через інше: конкретніше чи яскравіше. На уроках образотворчого мистецтва частіше всього зустрічаються порівняння за відтінкованістю та відмінністю. Поняття "образ" повинно вмістити в собі все те, що може бути сприйнятим, осмисленим і переданим у художньому баченні. Більш складним для молодших школярів є розвиток умінь спостерігати за змінами в природі протягом року і відтворювати колорит за допомогою ліплення, аплікації, малюнку, народного розпису, різних видів орнаменту тощо.

Зміст багатьох уроків образотворчого мистецтва відкриває широкі можливості розвитку умінь цілеспрямовано спостерігати, визначити особливості будови і відтворювати в малюнках форму і колір.

Розвиток образного мислення, відтворення фантазії, умінь визначити рослинні форми і відбирати необхідні для створення образів живих істот, тобто сприймати, співставляти, порівнювати, робити висновки, - один з продуктивних шляхів гуманізації навчання засобами образотворчого мистецтва.

За останні роки спільної роботи комплексу "Школа - вуз" склалася певна система виховувати учнів-студентів засобами мистецтва. У народі кажуть: "Що людина бачить, те вона і знає".

Найбільш плідними вважаються такі види діяльності:

- малювання графічними матеріалами;
- кольоровою крейдою, фломастерами;
- олівцями, фломастерами;
- олівцями, фломастерами, фарбами.

Наприклад: ("Світить в небі сонечко", "Земля і небо", "Зоряна ніч", "Чарівна осінь", "Національні свята в Україні").

Невичерпні можливості аплікації:

- з природних матеріалів;
- з паперу;
- з соломки;
- з кольорового матеріалу та шматочка тканини.

Наприклад: ("Котик", "Ведмедик", "Посуд для ляльки", "Дари садів").

Таким чином, застосування знань про світ та людину, використання нетрадиційних форм на заняттях з образотворчого мистецтва сприяють створенню моделі і творчої уяви в учнів. Такі форми гуманізують учбовий процес з образотворчого мистецтва, підвищують інтерес до творів різних видів і жанрів, формують основи художнього бачення і сприйняття та засади національної свідомості учнів.

О.С Ковтко

Гуманістичне виховання учнів молодших класів засобами української етнопедагогіки

Загальновідомо, що розвиток особистості характеризується системою відношень до оточуючого світу, яка визначає її потреби, мотиви, направленість діяльності, скеровує вчинки і поведінку людини.

Українська народна педагогіка традиційно будує виховання системи відношень до навколишньої дійсності на основі гуманістичних цінностей та ідеалів. Серед основних критеріїв моральної орієнтації українців переважають оціночні судження з позицій добра, справедливості, людяності. Закріплені в народнопедагогічних засобах - прислів'ях, приказках, казках, думках, піснях, легендах та ін. - вони забезпечують цілісність уявлень молоді про природу, суспільство, характеризують основні відношення між ними.

Українська етнопедагогіка визначає, що гуманістичне виховання дітей молодшого шкільного віку слід починати з привчання їх до моральної поведін-

ки, роз'яснення суті і змісту гуманістичних понять і категорій, закріплення в свідомості і перетворення в активну життєву позицію.

Так, використання в початкових класах різних видів усної народної творчості дає можливість формувати в учнів стійкі уявлення про середовище існування, рослинний і тваринний світ, знайомить школярів з народним календарем, метеорологією, краєзнавством, вчить бережливому, господарському відношенню до багатств рідної землі.

Українські прислів'я та приказки, які своєю стислістю і часто римованою формою легко запам'ятовуються молодшими школярами, виступають незмінними правилами моральної поведінки й існування.

Інші види усної народної творчості також мають великий виховний потенціал у формуванні гуманних рис особистості. Зокрема казки, основною тематикою яких є боротьба добра і зла, викривають негідні з точки зору народної моралі вчинки, оспівують як головну вартість у житті найвищі людські чесноти і почуття.

Занурюючись у світ казки, дитина, разом із головним героєм вчиться відрізняти друга від ворога, гарне від потворного, правду від неправди.

Емоційні переживання, що їх отримують учні під час ознайомлення з народними думами, легендами, історичними піснями, баладами викликають у них стійкі прагнення бути схожими на улюблених персонажів, формують свідоме гуманне ставлення до людей, їх вчинків, створюють своєрідну гуманістичну і патріотичну орієнтацію особистості.

Використання в роботі класовода знань про народні ремесла, різні види господарської діяльності людини дають можливість реалізувати віковичне прагнення української етнопедагогіки виховати працьовиту, творчу особистість, з серйозним ставленням до життя і своєї діяльності.

Таким чином, гуманістичне виховання учнів початкових класів засобами української етнопедагогіки повинно відбуватися кількома шляхами, серед яких головними слід вважати:

- оновлення змісту кожної навчальної дисципліни на засадах національної етнопедагогіки;
- реалізацію природної єдності й інтеграційної цілісності навчальних предметів у формуванні гуманістичних основ світобачення учнів;
- повернення традицій народного виховання у практику діяльності кожного навчального закладу;

- включення до навчально-виховного процесу нових інтегрованих курсів та дисциплін, що своїм змістом сприятимуть вихованню національної самосвідомості, духовності і гуманістичної культури молодших школярів;
- надання переваги у структурі моральної орієнтації особистості формуванню гуманних рис її характеру;
- створення діяльного гуманістичного середовища в школі і сім'ї;
- гуманізацію відносин між педагогами і вихованцями, створення необхідних умов для вільного й повноцінного розвитку кожної особистості тощо.

Вирішення запропонованих проблем сприятиме посиленню гуманістичної орієнтації учнів початкових класів.

О.М. Драшко

Реалізація гуманістичного виховання на урках обслуговуючої праці

Державна національна програма "Світа" визначає три основних шляхи реформування змісту загальноосвітньої підготовки: гуманітарна освіта, природничо-математична освіта та трудова підготовка.

Трудова підготовка є складовою загальної освіти і розглядається як одне з глобальних завдань школи.

Створення нової освіти в Україні передбачає зміну як концептуальних положень трудової підготовки, так і основ організації. Освіта має відповідати вимогам життя, запитам особистості, світовим досягненням людства.

Праця завжди була і залишається основою життєдіяльності людей, неодмінною умовою розкриття їхнього творчого потенціалу.

Підготовка до праці має здійснюватись в школі як система, яка охоплює такі елементи: предмети з основ наук, трудове навчання, продуктивну працю.

Таким чином, трудова підготовка є загальношкільним завданням у здійсненні якого повинні брати участь всі, хто спілкується із школярами у навчально-виховному процесі.

В сучасній школі трудова підготовка має спрямуватися на роботу в ринкових умовах, повинна бути широко диференційованою, забезпечувати формування творчої особистості, якнайповніше розвивати її нахили і здібності. Важливу роль в цьому повинні відігравати навчальні заклади, діяльність яких покликана розширити підготовку вчителів обслуговуючої праці та трудового навчання.

Предмет "Трудове навчання" є обов'язковим компонентом змісту шкільної освіти. Ядро змісту трудового навчання складють відомості з основ техніки, технології, економіки і організації сучасного виробництва, відповідні їм уміння і навички, на основі яких забезпечується підготовка учнів до трудового життя. Реформування змісту трудового навчання відображається насамперед: в посиленні його творчого спрямування, вивченні основ ринкової економіки, дизайну, народних промислів та ремесел, врахуванні індивідуальних особливостей учнів, місцевих умов роботи.

Досвід роботи показує, що доцільно залучати учнів до розв'язання всіх типів задач одночасно. Причому, вказані задачі можуть дуже різнитися за складністю. Це дає можливість підібрати посилене завдання для кожного учня з урахуванням його віку та здібностей.

Приступаючи до нового виробу, вчитель починає з його конструювання та розробки технології. Участь учнів у цій роботі визначається їх підготовленістю. Поступово завдання ускладнюється і доходить до самостійної розробки конструкції виробу та технології його виготовлення.

Працюючи з тканиною, вони закріплюють та вдосконалюють уміння та навички розкроювання тканин, виконання швів, "строчки", "петельний", "наметувальний". Розширюють знання про нитки, текстильні волокна, їх походження та властивості. Йде тісний зв'язок таких предметів, як: матеріалознавство, конструювання і моделювання одягу, технологія швейного виробництва.

Технічній творчості, таким чином, приділяється велика увага, де учні з задоволенням виконують різні види аплікації: з тканини, ниток, природного матеріалу.

Така робота сприяє розвитку в них образного мислення, художнього смаку, розвиває фантазію, творчу уяву, виховує естетичний смак, охайність і точність у роботі.

Одна з основних задач гуманізації шкільної освіти вимагає від вчителя реалізації у учнів індивідуальних творчих здібностей, оволодіння ними системою теоретичних знань та практичних умінь та навичок.

Тому вихідним пунктом побудови змісту планів та програм навчальних предметів стали вимоги до практичної підготовки вчителя праці і прикладної творчості, який повинен вміти:

- формувати мету трудового і художньо-естетичного навчання та виховання учнів відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей;

В формувати у школярів відповідні художньо-трудові знання, уміння та навички, художньо-творчі здібності, любов до народних традицій і національної культури.

Таким чином, враховуючи вимоги щодо складання планів та програм створюються умови для вдосконалення освіти, без якої сьогодні неможливі повноцінна теоретична та практична підготовка молоді до праці, а також гармонійний розвиток фізичних і розумових здібностей, пізнавальних і моральних якостей особистості.

І.П.Проскурава

Формування духовності молодших школярів засобами спецкурсів

Ідея формування й розвитку особистості трактується як процес становлення людини - однієї, яка поєднує в собі риси національного, загальнолюдського, суспільно-значущого та індивідуально-неповторного. Завдяки цьому, кожна людина реалізує своє природне право бути оригінальною, неординарною індивідуальністю, бути самим собою, мати свій особистий вияв.

Система гуманітарної освіти в початковій школі покликана виявити і розвинути творчий, духовний потенціал кожної дитини, що сприятиме підвищенню у майбутньому інтелектуального та культурного рівня нації.

Саме на реалізацію цих завдань направлені спецкурси, які забезпечують знання рідної мови, літератури, історії рідного народу, його традицій, звичаїв, ідеалів, усної народної творчості.

Гуманітарне виховання особистості взагалі починається із звернення уваги, шанобливого ставлення до слова. Тому ми вважали необхідним внаслідок до програми нашої початкової школи спецкурсів "Мистецтво слова" і "Культура мовлення".

Думка і слово на уроках з спецкурсу "Мистецтво слова" зливаються в органічній єдності, яка реалізується у формі дитячої творчості, зокрема у казці. Казка - благодатне джерело виховання, яке нічим не можна замінити. Немає дитини, яка, бравши красою поетичного слова не створила б власного образу. Діти вчать ся складати казки. Фантазія, гра, казка - животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів.

На уроках з спецкурсу "Культура мовлення" діти знайомляться з різноманітними формами ввічливості, привітання, прощання; вчаться спілкуватися між собою, з дорослими у візних сферах суспільного життя. Ці уроки виховують в учнів вміння вислуховувати іншого, вчасно і доречно підтримувати розмову, підвищують і формують культуру поведінки, гідність людської особистості.

У формуванні духовної особистості чільне місце має посідати національний світогляд, який вбирає в себе кращі зразки, відображені в народній міфології та фольклорі. Саме це і стало причиною введення спецкурсу "Український фольклор" в початкових класах. Практика засвідчує, що пізнання перлин фольклору допомагає глибше зрозуміти культурно-історичний шлях нації, допомагає збагнути неповторність свого народу. УНТ втілює споконвічну народну мрію про всесильного народного захисника або труженика, чесного, гідного, доброго. Засобами фольклорних джерел вчителі напоюють духовною силою кожную дитину, дарують радість і переконання у тому, що духовність народу воістину безсмертна.

М.Рильський говорив: "Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього". "Короткий курс історії України" в початковій школі покликаний познайомити учнів з історичною долею наших предків, з їх працею і боротьбою; з мовою і культурою; з історичною пам'яттю. Кожний урок повинен виховувати в дітей почуття патріотизму, гордості, любові до своєї Вітчизни. Розширюється світогляд учнів, вони знайомляться з побутом, звичаями, національною культурою, традиціями, духовним багатством народу. Завдяки цьому спецкурсу учні відчують, що знання про свій народ - це пізнання себе, усвідомляють нерозривну єдність із попередніми поколіннями, з духовним світом.

Великі можливості для виховання духовності підрастаючого покоління, формування творчої особистості містить в собі інтегрований курс "Художня праця". Це зустріч дитини з спадщиною народу: з виробами народних майстрів, творами декоративно-прикладного мистецтва, образотворчого мистецтва - втілення багатівкової культури, щедрості і праці наших предків. Учні, виготовляючи навіть найпростіші вироби декоративно-прикладного мистецтва (вигиначки, моделювання скриньок з розписом у Петриківському стилі, складання візерунків для рушників та інше) розвивають свої естетичні смаки, отримують насолоду від власної праці, вчаться цінувати прекрасне.

Одним з аспектів гуманітаризації освіти є подолання хижацького ставлення до природи, екологічного невігластва, усвідомлення пріоритету здоров'я та мотивації вести здоровий спосіб життя. На уроках з спецкурсу "Валеологія з основами екології" вчителі навчають дітей "науці здоров'я". Учні знайомляться з

екологічним станвищем нашого міста, з анатомічною будовою людини та принципами гігієни. Кожен урок покликаний виховувати почуття милосердя, справедливості, любові до природи, до свого рідного краю.

Аналіз спецкурсів доводить, що дитина повинна перебувати під постійним впливом матеріальної і духовної культури свого народу. Це потрібно, насамперед, для найповнішого розкриття природних схильностей учнів, розвитку їх здібностей. Всі спецкурси мають величезні можливості для виховання духовної культури, подолання національного нігілізму і скептицизму.

Г.М. Мельничук

Аутентичні тексти в практиці викладання німецької мови як іноземної

На сучасному етапі побудови української моделі викладання іноземної мови велика увага приділяється гуманістичному аспекту навчального процесу, тобто відповідності цієї моделі насамперед інтересам і потребам учнів.

Виходячи з того, що іноземні мови - в нашому випадку німецька - пишчаються в основному з практичних потреб, дидактика повинна враховувати в першу чергу мету, інтереси і попередні знання тих, хто вивчає іноземну мову. Іншими словами, вона має забезпечити формування навичок і вмій, які учень або студент буде спроможний реалізувати поза рамками навчального процесу. Саме тому читання текстів мовою оригіналу набуває особливого значення. Хоча цей факт ні в якому разі не означає, що навчання німецької мови нівельється до "курсу читання".

Мова йде про побудову орієнтованого на зміст дидактичного принципу, який виходить з аутентичних текстів і на базі цих текстів утворює систему завдань, спрямованих на мовлене висловлювання. Але треба підкреслити, що до аутентичних текстів треба підходити дуже уважно: не кожний аутентичний текст репрезентує країну, мова якої вивчається, однаковою мірою, не кожний текст однаково добре відповідає змісту навчання іноземній мові і не кожний текст виконує одну і ту ж саму дидактичну мету. Аутентичні тексти мають в при-
таманному їм культурному контексті певні завдання. Якщо виділити їх з такого контексту і перемістити в контекст уроку іноземної мови, їх функція і ефективність можуть в значній мірі змінитися.

Текст для читання є важливим аспектом повсякденної комунікації. У функціональному аспекті читання орієнтується не на тексти "цінної" літератури, а на розуміння текстів із сфери повсякденного життя.

Особливу роль відіграють дві категорії текстів:

а) "повсякденні" тексти, які регулюють ситуації повсякдення (об'яви, рецепти, знаки дорожнього руху, інструкції з експлуатації предметів побуту, розклад руху автобусів, залізничного транспорту і т.п.);

б) ділові тексти інформативного характеру (листи, —рекламні тексти, повідомлення, новини і т.п.).

"Повсякденні" тексти, які регулюють повсякденні ситуації в країні, мовою якої вивчається, можуть бути використані на занятті з іноземної мови в першу чергу для виконання мовно-функціональної мети, якщо, наприклад, йдеться про підготовку до перебування в іншомовній країні. Такі тексти містять в собі аутентичну інформацію про відповідну країну і спонукають учнів або студентів до порівняння з реаліями в Україні. Тексти цієї групи спроможні значно сприяти утворенню "аутентичної атмосфери", наприклад, в класі або в студентській групі стимулювати реалізацію мовних знань у ситуаціях, наближених до реальних.

Ділові тексти інформативного характеру можна з успіхом застосовувати тоді, коли змістовна структура заняття дозволяє учню або студенту із власного життєвого досвіду знайти зв'язок із змістом, вкладеним в тексти, а часткове нерозуміння інформації мотивує детальну роботу над текстом. У процесі читання учень відчуває потребу отримати значно більше інформації про іншомовну країну, якщо він хоче зрозуміти не тільки ситуативний контекст, але й факти, "цінне" в тексті.

Виходячи з дидактичної мети, такі тексти можуть бути адаптованими, але при цьому ні в якому разі не можна порушувати їх мовний реєстр і спрощувати зміст.

Робота з діловими текстами інформативного характеру може стимулювати дві мовні моделі:

■ персональну модель: Що означає інформація для мене?

■ свристичну модель: Чим відрізняється іншомовна країна від моєї?

Звідки походять ці розбіжності?

Розуміння тексту значною мірою визначається метою читання. Тільки на етапі володіння іноземною мовою доцільно читати аутентичні тексти з аналізом всіх деталей. Частіше працюють над глобальним читанням (основна орієнтація) або над селективним читанням (для розуміння певного аспекту змісту). Якщо іншомовні тексти розглядаються на заняттях з іноземної мови під такими

аспектами (глобальне, селективне читання), то від учнів не вимагається розуміння всіх деталей тексту.

Використання аутентичних іншомовних текстів на уроках іноземної мови бажано планувати так, щоб прогресія видів і категорій текстів виходила з циклічної тематичної прогресії. При такому плануванні прогресії учбового матеріалу зростають мовні вимоги як у сфері розуміння текстів (більш складний характер текстів), так і в сфері висловлювання.

Н.І.Ткаченко

Гуманізація внутрішкільного контролю

Сучасний етап розвитку освіти України в значній мірі залежить від ринку і професіоналізму управлінської діяльності. Внутрішкільний контроль - як загальна частина системи управління також потребує переорієнтації на засадах гуманізації, оновлення системи взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. Гуманізація внутрішкільного контролю повинна відбуватись кількома шляхами, серед яких головними, на наш погляд, виступають:

- поєднання контролю навчально-виховного процесу з компетентною методичною допомогою його учасникам;
- впровадження вчителю в практику своєї роботи досягнень психолого-педагогічної науки і передового педагогічного досвіду;
- створення умов розвитку взаємодопомоги, взаємовимогливості і взаємозавданості між членами педагогічного колективу;
- турбота про духовний потенціал шкільного учительства;
- побудова навчального процесу з урахуванням психолого-фізичних можливостей дітей, їх здоров'я, інтересів, потреб;
- створення атмосфери глибокої духовної спільності у стосунках учителів і учнів.

Досвід роботи педагогічного колективу авторської середньої школи №69 показує, що впровадження гуманізації внутрішкільного контролю дозволило значно підняти рівень професійної майстерності учителів.

Необхідною умовою професійного ставлення вчителя в школі стало залучення його до дослідницької діяльності, яку В.О. Сухомлинської називав першою сходинкою до педагогічної мудрості. Вчителі школи Тігнян Г.І., Полтавська Н.І., Гайдай Л.В., Копкіна Д.М., Проскурова І.П. працюють над науковими темами в тісному контакті з науковцями Криворізького

педагогічного інституту, приймають участь у науково-практичних конференціях різного рівня.

Результатом дослідницької роботи членів педагогічного колективу виступають створені авторські програми із спецкурсів, факультативів, навчальних дисциплін.

Аналіз практики роботи школи переконує в необхідності постійного професійного зростання вчителя. Це знайшло своє конкретне втілення в організації і проведенні атестації педагогічних працівників школи. Система заходів передбачає постійну увагу до вчителів, які атестуються не тільки у відвідуванні уроків, а саме в наданні методичної допомоги. Вчителі приймають участь в роботі постійно діючих психолого-педагогічних семінарів, для них організовані індивідуальні консультації членами методичної ради школи, проводяться "педагогічні вітальні", панорами творчості, тренінги спілкування та інше.

А результат творчості всього педагогічного колективу відбиває педагогічна рада за результатами атестації. Педагогічні ради проводяться нетрадиційно і кожного року пропонуються нові форми проведення. Важливим фактором є доброзичливе ставлення колективу і керівництва, здійснюється взаємодопомога, взаємозадіяльність між членами педагогічного колективу.

Стимулюючим ефектом творчої атмосфери, атестації педагогічних кадрів є вивчення і узагальнення досвіду роботи вчителів. За підсумками атестації досвід кращих вчителів детально узагальнюється і заноситься до картотеки передового досвіду роботи райвно міста; досвід інших заноситься до "скарбнички" методичних новацій, методичного кабінету школи.

В арсеналі роботи педагогічного колективу авторської школи №69 накопичений певний досвід гуманізації внутрішкільного контролю, що в певній мірі дозволило школі працювати за статусом авторської школи з проблем формування творчої особистості учнів.

Питання гуманізації внутрішкільного контролю, і взагалі, гуманізація школи є не просто модним гаслом, а життєвою необхідністю, і дуже добре, що в освіті позначилася тенденція до розширення прав і свобод як педагогічного колективу, так і кожного вчителя.

О.В.Караман, С.О.Караман

Гуманізація оцінювання знань учнів

Сучасні шкільні реалії вимагають від учителів і науковців переосмислення багатьох освітніх канонів, починаючи з методологічних положень, концеп-

ції змісту роботи, методів та організаційних форм навчання дітей, у тому числі й однієї з найважливіших ланок навчально-виховного процесу - діючої системи оцінювання знань, умінь та навичок.

Про актуальність проблеми оцінювання свідчить той факт, що вона стала предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (В.Ротенберг, В.Шаталов, М.Гузик, Ш.Амонашвілі, К.Роджерс, В.Сухомлинський та ін.).

Особливе місце серед численних досліджень цього питання займає гуманістична концепція оцінювання В.О.Сухомлинського. Контроль, на думку педагога, є невід'ємною частиною навчання, а оцінка - "найтонший інструмент виховання". "Справжня педагогічна мудрість, - зазначав учений, - полягає в тому, щоб, постійно одухотворюючи дитину бажанням бути хорошою, ніколи не ставити їй "двійки" (т.4-с.462), оскільки це може підірвати віру дитини в свої розумові сили й інтелектуальні можливості.

Стан сучасної школи і місце контролю в ній вимагає гуманістичних підходів в оцінюванні школярів.

Практика свідчить, що часто перевірки та оцінки підлягають головним чином умінню згадати чи відтворити вивчене, і майже не виявляється уміння самостійно добувати знання, творчо їх застосовувати. За таких умов оцінка характеризує лише результати роботи, а не її процес. Оцінка мусить бути відображенням фактичного рівня знань, але до уваги повинні братися і зусилля до оволодіння ними. Це може стати реальним стимулом підвищення якості знань учнів.

Психологічний аспект проблеми оцінювання вимагає, щоб між учителем і учнями панувало довіря, щоб діти не бачили в ньому лише суворого контролера. Тому для відзначення успіхів дитини в навчанні, крім оцінки, в арсеналі вчителя повинні бути інші засоби, а серед них - доброзичливе слово. Адже як добре працює на уроці дитина, коли кожний її успіх відзначається вчителем, схвалюється, коли їй не погрожують оцінкою, яку В.О.Сухомлинський образно назвав "ідолом".

Значної шкоди завдає навчально-виховному процесу випадковий характер контролю знань учнів, яких учитель викликає для відповіді довільно. Такий контроль, якщо до нього додаються письмові контрольні роботи, не дозволяє об'єктивно встановити фактичний рівень засвоєння матеріалу учнем.

Досвід учителів, що працюють у руслі ідей гуманізації, передбачає оцінювання результатів навчальної роботи з елементами заохочення. Учитель виступає при цьому не як керівник, а як фасилітатор навчання, тобто як людина,

яка створює сприятливі умови для самостійного і осмисленого учіння учнів, яка активізує і заохочує допитливість та пізнавальні мотиви учнів, їх групову навчальну роботу.

Перебудова традиційної практики навчання і виховання, контролю знань, умінь і навичок учнів повинна здійснюватись у таких взаємопов'язаних напрямках:

- створення психологічного клімату довір'я між учителем та учнями;
- забезпечення співробітництва у прийнятті рішень між усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- актуалізація мотиваційних ресурсів навчання;
- розвиток в учителів особливих особистісних установок, найбільш адекватних гуманістичному навчанню.

Н.А.Мірзоєва

Формування гуманних якостей особистості на уроках обслуговуючої праці

Зміст уроків з обслуговуючої праці дозволяє успішно формувати в учнів різноманітні моральні якості: доброзичливість, працелюбність, повагу до людей, гідність, національну свідомість. Розглядаючи такий матеріал, як "Українська народна вишивка", "Клаптикова мозаїка", "Робота з природним матеріалом", "Штучні квіти" та інші, вчитель має можливість пояснювати специфіку української національної вишивки, символіку орнаментних вишиванок, зображень. Формуючи таку якість особистості, як національна самосвідомість, вчитель праці мусить звернути увагу учнів на те, що у давнину вишивка мала охоронне, оберегове значення.

Характер навчального процесу пов'язаний з можливостями поєднання практичної роботи учнів з бесідами на морально-етичні теми. Коли учні виконують ручну роботу і зорова увага їх прикута до виробу (наприклад: вишивання, плетіння і таке інше), вчитель має можливість організувати співбесіди на моральні теми.

Досить часто в національних узорах та орнаментах відображена різноманітна інформація: народження Всесвіту, вогненої трійці: Сонця, Місяця і Зорі, міцний космотворчий український ланцюжок: капелька крові - жінка - народження - Україна - Відродження, символіка винограду розкриває радість і кра-

су створення сім'ї тощо. У ході розмови вчитель торкається понять "Веселіт", "любов", "смерть", "життя", "милосердя".

Осмилення учнями свого місця в житті, своєї національної гідності, допомагає формуванню їх свідомості.

Проте вчителю, щоб навчити учнів читати народні візерунки-символи, потрібні знання з історії, філософії, фольклору та етнографії. Завдяки закладеним у вишивці винятковим колористичним орнаментальним властивостям у вчителя обслуговуючої праці з'являється можливість виховувати в учнів усвідомлення краси прикладного мистецтва.

Учні на уроках обслуговуючої праці захоплюються пошуками нової орнаментики, змагаються між собою в майстерності.

Виконуючи кожен вироб, учні досягають мистецтва високої естетичної наснаги, простого, і водночас, мудрого, декоративного мислення.

Тоді за допомогою лише голки та нитки на простому полотні і народжуються неперевершені узори вишивок. В орнаментах своїх робіт учні відображають свої думки і почуття - радісні і веселі, в яких барви і узори бринять, як жартівлива співаночка.

Людські почуття, що найглибше відбилися у словах відомих українських народних пісень, пристрасно промовляють із орнаментів українського шитва.

Чи не найбільшим на уроках обслуговуючої праці є завдання сформувати на виховання працелюбності. Учитель звертає увагу учнів на те, що працелюбність парченої завжди визначалась кількістю та якістю вишитих нею сорочок. Існувала традиція оцінювання її посагу, який урочисто оглядався при присутніх. Більшу частину посагу становили вишивані вироби. Працелюбна дівчинка завжди цінувалася і поважалася.

Учні з глибоким інтересом пізнають історію прикладного мистецтва України, але вимоги, що ставить вчитель до якості виробу, поступово формують у них такі важливі якості людини, як охайність і відповідальність. Зміцнення вчителя створити атмосферу доброзичливості, поваги, щирого ставлення один до одного є безумовною умовою формування гуманних якостей особистості.

Отже, для того, щоб виховати кожного учня особистістю, сформувати його гуманістичну позицію, учитель сам повинен бути особистістю, яка вміє організувати їх всебічно на уроках обслуговуючої праці.

Виховання, тобто формування ціннісної свідомості учня, його світовідчуття, ставлення до самого себе, здійснюється в умовах організації праці, оскільки саме в ній формується система цінностей учнів.

Шляхи подолання затруднень у формуванні особистості засобами образотворчого мистецтва

Формування особистості неможливо без виховання культури сприйняття та художньої свідомості. В системі середньої освіти цю функцію значною мірою виконує образотворче мистецтво. Практично в сучасній школі культура сприйняття часто підмінюється фізіологічною роздратованістю почуття. Змінення понять "зображення" та "мистецтво" вже відіграло свою негативну роль у розвитку художньої свідомості, що завдало великої шкоди масовому художньому та естетичному вихованню, якого, по суті, ще й досі немає.

Слід визначити, що головним критерієм мистецтва є художня свідомість. Якщо вона діє, функціонує, фіксується у матеріалі, можна розмовляти і про мистецтво. Школа є першим ступенем розуміння образотворчого мистецтва, тому водночас з професійними навичками вона повинна формувати художню свідомість.

Отже, школа може не тільки навчати бачити, сприймати оточуючий світ, але й зберігати та сприяти розвитку творчих можливостей особистості.

Достатньо поширена в педагогічній літературі думка про те, що в школі навчаються мистецтву є, на наш погляд, помилковою. Треба переглянути головні цілі та зміст викладання образотворчого мистецтва в національній школі України відповідно до потреб сьогодення. Діючі на сьогодні навчальні програми виходять або з ігрового моменту, або з недоторканості реалістичності зображення. Перші відштовхують на задній план культуру зображення (програма Пемеснького), другі залишають поза увагою розвиток мислення та духовності дитини.

В системі шкільної освіти закріпилась повне нерозуміння ролі образотворчої діяльності в житті людини та її значення для розвитку певних здібностей. Необхідно визначити роль і місце образотворчого мистецтва в навчальному процесі. Школі потрібен підручник з академічно викладеним змістом історії мистецтва та головних законів гармонії, якісним репродукційним матеріалом та, головне, з вправами і задачами з композиції, кольорознавства, формотворення та ін. Шкільна програма також повинна передбачати вправи з розвитку зорової, образної пам'яті, уявлення, просторового та образного мислення та сенсорних можливостей. Таким чином, перш ніж вирішувати складні творчі завдання, треба оволодіти мовою мистецтва, зрозуміти своєрідну логіку краси і гармонії. В сучасній школі ми маємо перевернути з ніг на голову систему художнього виховання. Так, вже на початку навчання школярам пропонують виконати твор-

чу композицію на задану тему. Не дивно, що дитина швидко втрачає інтерес до образотворчої діяльності.

Сьогодні вкрай необхідно визначити зв'язки образотворчого мистецтва з наукою. Естетичні моменти грають конструктивну роль в науковому мисленні. На наш погляд, мистецька діяльність мусить передбачати наявність принаймі загального уявлення про закони розвитку наукової форми знання. В той же час, займаючись наукою, необхідно розуміти та відчувати головні закони гармонії і процесу еволюції художньої культури.

Бажано, щоб олівець став знаряддям експерименту та аналізу в пізнавальному і творчому процесах. Тому науковцям і художникам необхідно визначити спільні точки зіткнення різноманітних галузей знання з образотворчим мистецтвом та головні напрямки взаємодій.

Особливо важливими такі дослідження стають у період комп'ютеризації т. зв. постіндустріального суспільства. Тільки художня свідомість допоможе визначити гармонію відносин між людиною і машиною, знайти рівновагу в існуванні між первинною і вторинною природою, забезпечити існування та розвиток світової цивілізації.

Процес інтеграції різних знань повинні переважати в творчій діяльності сучасних педагогів. Такий підхід дає можливість учням сформувати цілісну картину буття та зберегти їх особистий світогляд.

Необхідно зрозуміти, що формування особистості можливе лише на підставі певного обсягу загальної культури, розуміння цілісності та взаємозв'язку світу. Тоді суспільство може захистити себе від т. зв. "злих геніїв" (тобто освічених знищувачів) та недалекоглядних і утопічних ідей.

Інформаційний період розвитку суспільства потребує збагатити понятійне мислення художніми образами. Всі ці проблеми можливо вирішити лише за умов перегляду мети і змісту викладання образотворчого мистецтва у школі.

О.О.Омельниченко

Активізація творчої діяльності учнів засобами народного мистецтва

Народна художня творчість у безлічі її проявів завжди була і є ґрунтом для спілкування поколінь, тим невичерпним джерелом пізнання історії, звідки йдуть витoki професійного мистецтва. Такі види народного мистецтва як вишивка і килимарство, різьблення і кераміка, плетення з соломки і ліплення з глини з незанам'яганих часів органічно ввійшли в життя народу, втілюючи в собі

його найвищі естетичні принципи, ідеали краси і добра, прагнення до прекрасного. Предки залишили нам у спадщину величезне багатство, і наш обов'язок - не тільки не втратити нічого з неоціненних скарбів, а й примножити їх і передати наступним поколінням, а головне - не розучитись творити.

У Концепції національного виховання вказується на важливе значення підготовки школярів до праці на засадах надбань народної педагогіки, трудових традицій українців, а також підкреслюється важливість пропаганди розвитку традиційних народних художніх промислів, оволодіння учнями народними ремеслами.

Розглянемо один з видів українського народного мистецтва - витинанку, який включено до програми початкової школи "Художня праця".

Найбільш поширені витинанки на Поділлі (село Саїнка) та на Дніпропетровщині (село Петриківка). У Петриківських витинанках переважають багатоколірні квіткові композиції - букети, вазони, що нагадують народні настінні розписи. Нового художнього осмислення та якісного вираження набули сучасні витинанки. Підвищення матеріального і культурного рівня життя, перецінка естетичних цінностей у формуванні та оздобленні сільського та міського житла сприяли тому, що витинанки поступово стали самостійним видом декоративного мистецтва. Залежно від призначення витинанки бувають найрізноманітнішої форми: у вигляді смужок, доріжок, кола, квадрата, овала, квітки, сніжинок тощо.

Шкільна програма виділяє занадто мало часу для заняття витинанкою. Отже, познайомитися та опанувати досконало цей вид творчості учні можуть у гуртках.

Автором розроблено і запробовано в Довгинцівській українській гімназії №24 м. Кривого Рогу план і зміст роботи гуртка "Диво калинове". Наводимо план роботи гуртка на півріччя для учнів 2 класу.

Розділ I. Витинанка (12 год.)

Заняття №1 Знайомство з витинанкою як видом мистецтва.

Тренувальні вправи. Різання за бажанням.

Заняття №2 Орнамент в українському народному костюмі.

Перенесення елементів орнаменту на витинанку.

Візерунок в смужі.

Заняття №3 Килимарство як вид декоративного мистецтва.

Перенесення елементів узору на витинанку.

Візерунок у квадраті. Килимок.

Заняття №4 Складна витинанка. Поняття про композицію та розміщення в

живописі. Елементи складної витинанки. Різування листочків.

Заняття N5 Складна витинанка. Вирізування вазонів і прийом вирізування чотирирохпелюсткової квітки.

Заняття N6-7 Складна витинанка. вирізування п'яти-шестипелюсткової квітки.

Заняття N8 Складна витинанка. Вирізування за бажанням різноманітних квітів.

Заняття N9-10 Складна витинанка "Букет у вазі". Творча робота. . .

Заняття N11 Творче заняття "Фантазії візерунка".

У II півріччі члени гуртка продовжують знайомитись з народним мистецтвом. Працюючи, учні розвивають різноманітні здібності, якими можна охарактеризувати творчу особистість. Це і оригінальність мислення, і підбір різноманітних неповторних елементів узору, винахідливість, завзятість, потяг до прекрасного та ін. В ході роботи особливу увагу слід звернути на реальні можливості учнів і не допускати важких та неспосильних завдань.

Знайомство з витинанкою як одним із видів українського мистецтва, сприяє розвитку творчості, самостійності в роботі, формуванню в молодших школярів любові до прекрасного, до праці.

Ю.О.Ашурко

Гуманістичне виховання учнів початкових класів у родинному колі

Важливим з виховного погляду є весь уклад сімейного життя. Якщо члени сім'ї - люди чутливі, чуйні, якщо в них широкі громадські інтереси, якщо праця об'єднує сім'ю в дружну спілку - то сім'я буде мати добрий виховний вплив на дитину, в тому числі і гуманістичний. Але якщо сім'я веде гультайський спосіб життя, якщо їй чужі високі ідеали, а панує черствий егоїзм, ніякий всебічний нагляд над індивідуальністю молодшого школяра не допоможе. Тож сімейне виховання гуманності для батьків є насамперед самовиховання. Адже в сім'ї відбувається формування звичок, життєвих принципів. Від того, як будуються відносини в сім'ї, які духовні цінності, інтереси, категорії людяності знаходяться на першому плані, залежить, яким виросте юне покоління. Уроки життя, які дає сім'я, мають величезну виховну силу тому, що ці уроки дають найближчі і найдорожчі дитині люди - тато й мама.

Гуманістичне виховання учнів молодшого шкільного віку тільки тим матиме позитивні результати, де батьки самі чітко знають, що вони хочуть від дитини, де конкретно поставлено ціль виховання, а кожний день її тільки наближує. Але чи всі батьки з певністю знають і виділяють для себе ціль і

шляхи до неї в гуманістичному вихованні? Ні, не всі. Причині цього різні. Але зрозуміло одне, що такі батьки потребують допомоги. На допомогу їм мають прийти вчителі, школа. В пригоді стануть всі форми педагогічної просвіти батьків: батьківські збори, консультації, лекторії, конференції, вечори запитань та відповідей, засідання "круглого столу", індивідуальні зустрічі педагогів з батьками, різноманітні педагогічні практикуми, показ батькам кінофільмів на відповідні теми тощо.

Зрозуміло, що подібна робота з батьками повинна розпочатися не тоді, коли їхня дитина вже йде до першого класу. Її слід розпочинати значно раніше і проводити послідовно, багатоступінчасто, піднімаючись кожного разу на одну сходинку вгору. І теоретично, і на практиці можна визначити таку типологію педагогічної просвіти майбутніх батьків, та батьків, що вже мають дітей молодшого шкільного віку:

1. Підготовка юнаків і дівчат до сімейного життя - в старших класах школи, в ІТТУ, технікумах, ВУЗах.

2. Підготовка до материнства (до батьківства) - у спеціальних лекторіях (окремо для дівчат, окремо для хлопців, а також лекції-консультації у змішаних групах).

3. Підготовка молодого подружжя до виховання дітей - у клубах молодого сім'ї створених при відділах ЗАГСів.

4. Підготовка батьків до гуманістичного виховання дошкільнят в народних університетах, яслах та дитячих садочках.

5. Підготовка батьків до виховання молодших школярів - в найрізноманітніших відділах створених при школі.

Майстерність гуманістичного виховання полягає в тому, щоб дитину з раннього віку переконували насамперед вчинки батьків, а потім вже власні вчинки, щоб у словах рідних вона чула відгуки власних думок, переживань - усього, що народилося в процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і почуття гуманності, зливаючись воедино, проявляються у високоморальному вчинкові.

Рідні дитини молодшого шкільного віку, які педагогічно вірно підковані в питаннях гуманістичного виховання, завжди пам'ятатимуть про те, що гуманізація базується на здобутках національної етнопедагогіки та її принципах, змістом якої виступає виховання людини, високоморальної, інтелектуально і духовно розвиненої особистості, орієнтованої на сприйняття, осмислення, засвоєння і відображення мудрості попередніх поколінь. Недаремно принцип гуманізму закладено в основу родинного виховання ще в сиву давнину, адже його

суть полягає в олюдненні педагогічних взаємин дорослих і дітей, у визнанні цінності дитини як особистості, її права на щастя, соціальний захист, розвиток індивідуальних здібностей; у гармонізації відносин між людиною і суспільством, природою тощо.

На перше місце в практиці виховної роботи більшість батьків ставить вчинки, в яких виявляється гуманне, людяне ставлення дитини до інших людей. Багатство духовного життя особистості залежить значною мірою від того, як глибоко людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей гуманності, людяності.

В.О.Сухомлинський говорив, що "виховання почуття людяності - одна з найважливіших умов формування особистої гідності, особистої честі". Основою гуманних, людяних вчинків є свідомо праця на користь людей і насамперед для майбутнього.

М.В.Даниленко, І.Г.Любар

Поліпшення гуманістичного виховання школярів засобами природничого краєзнавства

Екологічна ситуація в Україні вимагає докорінної перебудови змісту освіти та виховання, спрямованих на прищеплення молоді екологічної культури, що викликає споживацьке ставлення до природи. Вона виявляється в екологічному мисленні, свідомості, гуманному ставленні до об'єктів природи, активній природоохоронній діяльності тощо.

Поліпшенню екологічного виховання учнів сприяє природниче краєзнавство, яке забезпечує необхідний зв'язок глобальних, національних і регіональних аспектів у вивченні проблем екології і охорони природи. Воно виступає одним із засобів комплексного вивчення природи, її розвитку і динаміки у даній місцевості і відбувається у процесі навчання, позакласній та позашкільній роботі.

Природниче краєзнавство незамінне при розв'язанні таких освітніх завдань:

- вивчення ролі людини в розвитку біосфери;
- пошуки основних джерел забруднення навколишнього середовища та інформування про це органів місцевої влади;
- виявлення рослин і тварин, що підлягають охороні на території рідного краю;
- аналіз наслідків впливу господарської діяльності на природу своєї місцевості;
- участі у посильній природоохоронній діяльності та ін.

Участь учнів у різноманітних формах і методах краєзнавчої роботи (експедиції, екскурсії спостереження за змінами в природі, вивчення та аналіз матеріалів щодо впливу господарської діяльності на природу, участь у проти-ерозійних заходах, охороні рідкісних та зникаючих видів рослин та тварин та ін.), органічно поєднанням з програмовим матеріалом з біології, географії, хімії та новою програмою з курсу "Основи екології для 10-11 класів(див. Пустовіт П.А., Плечова З.Н., 1995р.) сприяє формуванню цілісного уявлення про запо-діяну шкоду рідній природі безвідповідальним господарюванням. На лаборатор-них роботах і практичних заняттях з основ екології вони узагальнюють набуті знання і складають картосхеми порушених ґрунтів, забруднених та стічних вод, поширення певних видів рідкісних рослин та тварин тощо.

Аналіз впливу господарської діяльності на водне, наземно-повітряне, ґрунтове середовище та живі організми даєть підстави учням зробити такі висновки:

1. Повсюдно спостерігається забруднення поверхневих і підземних вод, скидан-ня промислових і побутових сточних вод у басейна річок Інгульця і Саксагані. Джерелами забруднення є недосконалі очисні споруди, азартні скиди, а також багаточисельні промислові, сільськогосподарські, транспортні, будівельні об'єк-ти, які канавами, трубами, потічками скидають неочищені води.

2. Має місце різке скорочення сільськогосподарських земель у зв'язку з роз-робкою родовищ корисних копалин, проведення промислового, житлового будів-ництва, збільшення сродованих земель (створення кар'єрів, шахт, заводів, пла-моністійників, водоймищ, сміттєзвалищ та ін.).

3. Зростає тенденція забруднення атмосферного повітря стаціонарними джере-лами (підприємства гірничо-металургійного комплексу, гірничо-цементного ком-бінату та ін.), засобами автомобільного транспорту тощо, з причин неефектив-ності пилогазоочисного устаткування, несправності його та відсутності контролю державних органів за охороною навколишнього повітряного середовища.

4. Нещадно руйнується життєве середовище рослин і тварин, які опинились під загрозою знищення. Якщо до Червоної книги УРСР у 1980 році було внесено 151 вид вищих рослин і 85 видів тварин (ссавців, земноводних, комах тощо), то сьогодні до неї має бути занасено 531 вид рослинного та 381 вид тваринного світу.

Ці та інші висновки отримані шляхом практичної діяльності у процесі краєзнавчої роботи (екологічні екскурсії, експедиції по вивченню стану річок, ґрунтів, повітряного басейну, джерел забруднення, місце знаходження, чисель-ності, умов існування рідкісних рослин і тварин, заходи по охороні живих об'єк-

тів природи, які опинилися під загрозою знищення, рейди та практичні справи "Пролісок", "Постріл", "Джерело", "Ялинка", "зелений", і "голубий" патруль, "Екологічні стежки" та багато інших виховують в учнів бажання активно охороняти природу, формують активну екологічну позицію.

I.В. Іванченко

Організація роботи учнів при розучуванні пісні

Першочергове завдання, яке стоїть перед учителем музики та співи - виконання шкільної пісні з усіма вимогами. Після характеристики форми, темпу твору, засобів музичної виразності, слід використовувати декламацію та сольмізацію. Особливу увагу необхідно приділяти сольмізації. Вона повинна відповідати ритмічному малюнку й групуванню складів в тактах. Сольмізація допомагає школярам зразу засвоїти дихання, що відповідає даній шкільній пісні.

Після спеціальних вправ учитель грає накрійку та перший звук, з якого починається пісня. На початковому етапі рекомендується сольфеджування усім класом, групою учнів, а в подальшому можна перевірити знання мелодії у кожного учня окремо. Під час сольфеджування необхідно звернути увагу на чистоту інтонації мелодії пісні, ритмічну чіткість, правильне співацьке дихання, виразність динаміки та дикції, звукотворення, засіб звуковедення.

Під час роботи над шкільною піснею необхідно кожен фразу вчити окремо, а в подальшій роботі можна з'єднувати однієї частини не поділяючи на фрази.

Важливим етапом при роботі над шкільною піснею є настройка. Уміння настроїтись дає можливість учням чути виразність і логіку мелодії, правильно чути висоту звуків.

Виконавши аналіз пісні, потрібно розібрати засоби, за допомогою яких виражений даний музичний образ, як іде розвиток мелодійної лінії. Потрібно відводити увагу знанням школярів основних нотних позначок, а саме: знання нот, ритмічного малюнка, позначення темпів, динаміки, штрихів.

Формуючи завдання, учитель повинен звернути увагу на недоліки під час співи, обираючи основні прийоми для їх усунення.

Особливу увагу слід звернути на своєчасний вступ учнями в момент показу вчителем, та запам'ятати різницю між акомпанементом в музичному стилі, заспіві та приспіві пісні; домагатись природного звуку, виразності в словах, виробляти у дітей канталентність звуку; сприяти розвитку правильного дихання

між музичними фразами, утримувати дихання до кінця музичних фраз, розвинути музичний члук, викликати емоційне співпереживання, слідкувати за чіткою дикцією, формувати хорошу артикуляцію, розвивати ладовий слух, самостійність, ініціативу, творчу активність в пошуках співацької інтонації, у вар'юванні мелодійних зворотів, музичних фраз, виконувати логічні наголоси в словах, слідкувати за тим, щоб школярі не форсували звук.

Розкриття художнього образу та аналіз виразних засобів шкільної пісні сприяє підвищенню активності учнів в процесі роботи над виразністю виконання.

Розуміння й сприйняття твору сприяє наполегливості та цілеспрямованості в оволодінні художнім виконанням.

Найважливішою вимогою виразно-художнього виконання є розкриття емоційно-смыслового змісту пісні. Емоційно-смысловий зміст та виразно-художнє виконання передбачає інтонаційну чистоту, виразність фразування, швидкість виконавського плану.

Дуже важливо, щоб учні під час співів були розкуті, природні у прояві своїх почуттів. Особливу увагу слід звернути на міміку. Вона повинна відповідати змісту твору, а настрої відображатись на обличчях школярів. Особливий підхід повинен бути до вибору репертуару. Пісні повинні бути мелодійними, з цікавим текстом. Необхідно врахувати, що постійне нарощування труднощів сформульованих вчителем завдань повинне поєднуватись із залученням до роботи більш складних пісень і безумовно цікавих для дітей своєю мелодійністю. Це забезпечить атмосферу захопленості співами на уроках музики в школі.

Сприйняття музики досягається шляхом збагачення музичних вражень учнів, розвитку емоційного змісту пісень різного характеру.

Досягнення поставлених завдань можливо лише в тому випадку, якщо у учнів розвинуте емоційне співчуття до музики, є здатність її естетичного переживання, є зацікавленість працювати над даною шкільною піснею та осмисленість сприйняття жанрової канви кожного твору в цілому.

Виконання шкільної пісні в цілому повинно мати яскравий художній образ.

Гуманістичне виховання молодших школярів в гуртках технічної творчості

Відрядно, що після тривалої перерви у початкових класах національної школи України почали відроджуватися гуртки технічної творчості. Вони переслідують мету довести кончу потребу знайомити учнів 1-4 класів з основами технічної творчості, показати невичерпні можливості формування багатьох потрібних умінь і навичок, виховання кращих рис юної особистості та розкрити важливість раннього знайомства дітей з творчістю у царині техніки.

Як не дивно, але в початкових класах можуть існувати гуртки по виготовленню народної механічної іграшки "Різьбярйки", моделювання "Морські вовченята" або "Юні космонавти" чи "За штурвалом"... Важливо, щоб керівник гуртка технічної творчості наймолодших школярів міг підказати своїм вихованцям обрати відповідну назву, щоб і приваблювала, і виражала суть діяльності юних конструкторів і виконавців.

Особливо важливо слідкувати за педагогічно виваженими діями і словами, психологічно вмотивованими взаєминами з гуртківцями у першій період діяльності гурту юних пошукачів творчості, щоб не сполохнути малечу, не відштовхнути від колективу, не злякати труднощами. А тому керівник гуртка мусить частіше використовувати методи заохочення, спонукання, позитивного прикладу, похвали та підтримки. Такі методи сприятимуть створенню у гуртку атмосфери довіри та взаєморозуміння, постійного пошуку і творчості, а значить, і формуванню пізнавальних, розважальних, пошукових і творчих інтересів. Власне, це і було одною з практичних задач (завдань), що покликані вирішувати гуртки на кожному своєму занятті.

Наймолодші групи гуртка "Різьбярйки" можуть виготовляти механічні іграшки типу "Два ковалі", "Ведмеді", "Квочка і курчата", "Гімнаст" та ін. Ці іграшки під час розмітки заготовок, первинного розпилювання, попередньої і чистової обробки деталей розвивають у учнів початкових класів глазомір, уміння тримати відповідний інструмент по обробці м'якої деревини чи картону, точність обробки, доведення до закінченості тощо. Але найголовніше в такій роботі вступна і супутні бесіди та повідомлення керівника гуртка. У даному випадку лише по першій механічній іграшці "Два ковалі" бесіда може мати такий поширений план: 1. Хто такі ковалі і що вони роблять? 2. Які деталі на різних ковальських верстатах можуть виготовляти ці фахівці? 3. У кого з вас є родичі, хто працює чи працював ковалем? 4. А як ви думаєте, чи легко кувати метал? Що для цього треба спершу зробити? 5. А хто з вас бачив по телевізору

роботу коваля? 6. Хто здогадався, звідки пішли українські прізвища Коваль, Коваленко, Ковальський, Ковальчук, Ковалишин, Ковалів, Ковалик, Ковалець? Від якої професії?

Далі керівник гуртка демонструє учням великоформатний малюнок-креслення деталей креслення іграшки, обов'язково у зібраному вигляді; демонструє саму іграшку в дії. Звичайно цей зразковий екземпляр повинен виготовити сам керівник гуртка чи довести учнівський зразок минулих років до потрібної кондиції. Розповідаючи про іграшку (в дії), керівник гуртка зобов'язаний розповісти дітям, коли і де існували в Україні промисли народних механічних іграшок, як їх потім розфарбовували і як виготовлення механічних іграшок поступово стало традиційним хатнім ремеслом, а по центрах творчості-промислом. Добре, коли керівник гуртка наділений природним гумором і своєю розповідь прикрашатиме влучними висловами, гумористичними зауваженнями.

Починаючи від найпростіших, керівник гуртка обов'язково підкреслює дітям, що технічна творчість в гуртку - то перші кроки до оволодіння майбутньою професією, то продовження віковичних народних традицій, народної культури тощо, розвиток інтелекту дітей, їх інтелігентності.

І.Д. Андрущенко

Проблеми організації позакласної роботи з гуманістичного виховання засобами музичних ансамблів

Формування духовно багаті людини, не позбавленої справжнього дитинства, повернення в оточення істинно народного мистецтва (пісенного, музичного, танцювального), виховання гуманістичного спілкування - одне з найголовніших завдань на сучасному етапі розвитку національної загальноосвітньої школи. Серед найбільш важливих заходів виховного впливу ще в стародавні часи вважалася музика. Тому вчителю важливо знати не тільки про виховні потенції музики в цілому, але й про можливості впливу на фізичну природу і духовний світ людини кожного з складаючих її виразних засобів: звуковисотної мелодичної лінії, ладотональності, метроритму, регістрів, засобів інтонування і т.д. Гра на народних музичних інструментах, використання у навчально-виховному процесі музичних творів народів України, знайомство з минулим народу, його традиціями і обрядами передбачає формування естетичних, національних почуттів, підвищення успішності і творчої активності школярів, формування вольових

якостей особистості, моральних ідеалів, які підтримуються на протязі усього періоду навчання.

У зв'язку з цим цікавою є метроритмічна сторона організації людини. Найбільш мобільною і доступною формою виховання метроритмічної культури учнів, як важливої передумови підвищення їх загальної музичної культури, є так звані "Ансамблі ложкарів", які можуть стати прекрасним засобом відродження етносу, народної культури, суспільних цінностей України. Їх музичним епіцентром може стати навіть один виконавець на баяні чи гармонії. Інші учасники виконують партію ритмічного супроводу. Така функція посильна кожній психічно здоровій людині, Враховуючи ці особливості, ансамблі ложкарів можуть стати найбільш доступною формою музично-ритмічного виховання студентів пединститутів-майбутніх учителів-вихователів.

Позитивні результати можна досягти при співпраці керівника і учасників, об'єднанні зусиль всіх членів колективу. Внаслідок такої співпраці між членами колективу складаються відношення взаємної відповідальності і залежності.

Захоплююче ставлення керівника до роботи ансамблю, її чіткість, такт, доброзичливість у відносинах з його учасниками, своєчасне надання їм необхідної допомоги, об'єктивність в оцінці успіхів, витримка в складних ситуаціях - все це ефективно впливає на процес навчання, сприяє формуванню професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя музики - вихователя.

Керівник повинен добре уявляти основні етапи і структурні компоненти навчально-виховного процесу. Серед них слід виділити цілевий, стимулююч-мотиваційний, змістовний, операційно-діяльний (форми, методи навчання), контроль-регулюючий, оціночно-результативний. Ці компоненти процесу навчання відображають розвиток взаємодії педагога і учнів, від постановки і прийняття цілей до їх реалізації в конкретних результатах. Така форма організації навчально-виховного процесу в педагогічному вузі сприяє усвідомленню студентами того, що основним завданням музичного виховання у загальноосвітній школі є не стільки навчання музиці саме по собі, скільки вплив за допомогою музики на весь духовний світ учнів, перед усім на їх моральність.

Звичайно, не всі діти стають у майбутньому музикантами. Важливо зааналити в маленькій людині іскру творчості, навчити її музикувати, тоді дитина звикає до самостійного музичного висловлення, набуває віри у власні сили. Отже, головне завдання - ввести дитину у світ мистецтва, аби вона могла її хотіла стати справжнім активним аматором.

На музичних заняттях ансамблю ложкарів проводяться музично-дидактичні ігри, які мають бути простими і доступними, цікавими і привабливими.

Тільки в такому випадку вони можуть бути своєрідним збудженням бажання дітей грати, співати, акомпанувати собі на музичних інструментах. Творити особистість, виховуючи дітей, труд благородний і творчий. Здобутками його визнається майбутнє людини та людства.

Враховуючи найбільш загальні висновки щодо гуманізації шкільного життя засобами залучення школярів до ансамблю ложкарів, можна сформуувати головні невирішені завдання:

- **учбові заклади повинні більш ґрунтовно готувати вчителів-вихователів, які б мали гуманну позицію по відношенню до школярів, уміли створити доброзичливий мікроклімат у колективі, володіти професійно-педагогічною майстерністю, мати відповідні знання з історії культури українського народу та високий рівень власної національної самосвідомості;**
- **ансамблі ложкарів мають бути найбільш ефективним засобом розвитку пізнавальних, музикальних, трудових, творчих інтересів школярів.**

Д.Т. Федоренко, І.Ф. Липиш

Гуманістичне виховання учнів початкових класів засобами масових гуртків технічної творчості

Як відомо гуманістичне виховання здійснюється в процесі індивідуальної, групової і колективної діяльності учнів початкових класів, що реалізуються в ході класної і позакласної навчально-виховної діяльності. Однаковою мірою це стосується і гурткової роботи і особливо об'єднань за інтересами з проблем технічної творчості.

Одначе, специфіка роботи гуртків технічної творчості в початкових класах передбачає різні види діяльності від індивідуальної, що є домінуючою, до масових заходів, так необхідних для формування гуманістичних початків особистості молодших школярів.

Масові заходи розвивають зацікавленість учнів результатами своєї пошукової і творчої праці, спонукають краді бажання, формують стійкі почуття потреби займатися і вдосконалювати свою технічну майстерність, закладають світоглядні переконання і навіть норми майбутнього життя. Крім того, масові заходи гуртківців технічної творчості формують і створюють масовий психолого-педагогічний настрій, атмосферу творчого суперництва, заохочують і спонукають до пошуків, творчості, нових відкриттів.

До найбільш важливих і масових заходів гуртків технічної творчості варто віднести змагання юних моделістів чи авторів механічних (рухомих, діючих) іграшок за мотивами народної творчості, промислу і ремесел; тематичні виставки дитячих робіт (разові та постійно діючі), тематичні виставки "на замовлення" (наприклад, "Українські іграшки середньої Наддніпрянщини", "Річові іграшки Полісся", "Гончарні іграшки та моделі" та ін.); тематичні екскурсії до деревообробних цехів, гончарних артілей, авіамоделельних гуртків старшокласників, до гуртків морського моделювання, до майстерень народної чеканки, інтиланки тощо; огляди досягнень технічної творчості (тематичні, часові, досягнення певної галузі в історичному плані та под.); конкурси, тематичні вечори, зустрічі із старшими гуртківцями, зльоти юних конструкторів та ряд інших.

Масові заходи повинні готуватися ретельно і глибинно, адже при демонстрації будь-яких досягнень значній кількості глядачів простежуються найменші і найтонші прорахунки, недоліки і недоробки. Перш за все кожен масовий захід повинен мати оформлення, відповідне до тематики, досягнень української етнопедагогіки, потреб пропаганди народного мистецтва, художньої творчості, народних промислів та ремесел, українського розпису тощо. Бажано, щоб у оформленні масового заходу брали участь і старші гуртківці, що мають багатий досвід творчої діяльності, а значить і успіхи; щоб заходи рясніли дитячими проробками, тематичними виставками, щоб в оформленні наявними були зразки народного розпису, а самі заходи супроводжувалися б записами українських народних пісень, виступами шкільних та класних фольклорно-етнографічних ансамблів, відтвореного давнього Вертепу (з діючими ляльками, виготовленими гуртківцями) та под.

Такий комплексний підхід до організації і проведення масових заходів гуртківців технічної творчості спонукає і батьків учнів взяти безпосередню участь у оформленні і проведенні таких педагогічних дійств, візьмуть на себе певну частку навантаження у підготовці та проведенні виставки-продажу і аукціону поробок гуртківців. Аукціон і виставка-продаж доцільні наприкінці масового заходу, як його вінець, як підведення підсумків таких значних педагогічних зусиль і витрат.

Кошти від виставки-продажу і аукціону оргкомітет заходу витрачає на заохочення кращих гуртківців, для придбання дефіцитних матеріалів тощо.

Не слід забувати, що при втраті інституту шефської допомоги школам, масові заходи гуртківців технічної творчості найбільш результативними і ефективними будуть лише при добре поставленому спонсорському забезпеченні уст

видів педагогічної діяльності, про що варто сповістити громадськість через органи масової інформації та поширеної реклами їх благодійництва.

В.І. Лукаш

Деякі напрямки гуманістичного виховання

Гуманізм у вихованні - це певна світоглядна позиція, яка в центрі буття ставить людину. Тому все в світі набуває значення, смислу і цінності лише у співставленні з нею, реалізується навколо неї.

Побудова виховного процесу на таких засадах вимагає дослідження гуманізму одночасно і як засобу, і як методу виховання. Істинно людську мораль неможливо розглянути як таку, що формується лише за допомогою наслідування, навчання, а тим більше примусу. Навісне добро - не добро в справжньому розумінні цього слова. Всяка поведінка особистості лише тоді моральна, коли вона є результатом свідомої волі та переконання.

Гуманістично орієнтована особистість сенс свого життя вбачає у постійному творінні загальнолюдських моральних вчинків як практичному втіленні відповідних моральних якостей. Така дійова відкритість до світу людей має перетворитись у стійку потребу, що випливає з основного принципу, згідно якого недопустимо тримати закритими в собі інтелектуальні і духовні цінності. Натомість проголошується морально значуща і відповідально активна позиція особистості як творця істини, добра і краси. Гуманізм у вихованні потребує співпраці вихователя і вихованця, тобто такої позиції, за якої виключається грубе підпорядкування дитини волі дорослого. Лише гуманний вихователь може виховати гуманну особистість.

Гуманістичне виховання здійснювати набагато важче, ніж виховання, що ґрунтується на насильстві, примусі, авторитаризмі. Таке виховання слід розпочинати з перших етапів розвитку дитини. З віком воно ускладнюється і розвивається. Треба мати на увазі, що найбільш сприятливим для нього є дошкільний та молодший шкільний вік. Гуманістично спрямована особистість розвивається в процесі свідомої творчої діяльності, яка розгортається під впливом переконання як провідного і адекватного цієї меті виховного методу.

До теми гуманізму у вихованні підрастаючого покоління народне мистецтво має пряме відношення. Якщо хочемо виховати дитину в атмосфері української духовності, то маємо це зробити як в українському домі, так і в сті-

нах рідної школи. Дитина мусить відчувати вдома українську духовність, пошану до звичаїв минулого.

Вдома батьки і діти можуть разом писати писанки, вишивати, різьбити, ткати, ліпити і розмальовувати кераміку і т.д. Займаючись подібною роботою, можна розповідати дітям про символіку орнаментів та про життя далеких предків. Прикраси дому мусять віддзеркалювати життя української родини. Цьому сприятимуть і ікони, прикрашені рушниками, і вишиванка, і кераміка, і різьба, і писанки.

Виховання на національних традиціях у школі може здійснюватися у різноманітних формах. Для цього організуються гуртки, спрямовані на відродження та подальший розвиток таких ремесел як гончарство, ткацтво, теслярство, ложкарство та ін. Так, у гончарному гуртку учні навчаються обробляти глину, виготовляти різноманітний кухонний посуд, а також цеглу, кахлі і т.д. Учнівські вироби, які використовуватимуться для приготування, збереження, і подачі на стіл тих чи інших страв, та ще й оздоблені в дусі українського національного декоративно-прикладного мистецтва, безумовно сприятимуть формуванню глибокої шани до культурних надбань наших предків. А це є обов'язковою умовою гуманістичного виховання в наш час.

Опановуючи столярство, учні навчатимуться виготовляти багато речей для хатнього вжитку. Тут мовиться про лави, ослонни, столи, табуретки та стільці. Розвиткові ж художніх смаків школярів сприятиме оздоблення цих виробів дерев'яними розетками, квітами та іншими візерунками. Виготовляючи дерев'яні ложки, школярі оволодіватимуть не тільки найпростішими інструментами для обробки деревини, а й токарними верстатами.

Це веде не тільки до вироблення елементарних трудових умінь та навчків, а й формуватиме відповідний трудовий досвід дітей. Вони опануватимуть техніко-технологічними та економічними знаннями. А це має величезне значення для залучення учнів до продуктивної праці і врешті-решт веде до оволодіння певною професією.

Таким чином, використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних ремесел та оволодіння технологією їх виготовлення створює умови для органічного включення учнів у трудову діяльність та сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу в сучасній школі.

Оцінка заходів з профілактики шкідливих звичок серед школярів та студентів

Проблема шкідливих звичок залишається однієї з актуальних у побудові здорового змісту життя.

Дослідження охоплювало студентів педагогічного інституту, котрі в минулому 1-2 роки тому були школярами. Збір матеріалів було виконано вибірко-вим методом анонімного анкетування за схемою, що дозволив опитуваним виявити повне та відверте самовизначення.

В цілому на запитання щодо інформації, яка була здобута у шкільні роки про шкідливі звички, 45,4% опитуваних конкретно вказують на тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин. К такому ж обсязі - 45,4% випадків, шкідливі звички не конкретизували, а застосовували узагальнення - "шкідливі звички", що свідчить про відсутність достатнього уявлення у школярів потенційної загрози життя. Пропонується цей показник віднести до негативної тенденції за матеріалами дослідження. Зміщена висока значущість медичних працівників шкіл - 63,7% випадків - у розповсюдженні знань серед учнів про значення шкідливих звичок для здоров'я. Дещо нижче - 18,1% випадків - відмічений показник пояснював участь батьків, у 2 рази частіше була мати у інформуванні дітей шкільного віку про шкідливі звички. У 9,1% випадків надбали вивчаючи інформацію опитувані від класного керівника і лікаря. На запитання відносно шкідливих звичок, 91% опитуваних не змогли самовизначитися, а 9% відмітили таку звичку як "стригти нігті зубами". Тому достовірним є ствердження, що у 81,8% випадків нічого не треба запобігати, щодо профілактики шкідливих звичок, а у 9,1% - необхідно "тримати себе в руках".

Критичної оцінки заслугоує ствердження 72,8% опитуваних про необхідність пояснення негативного значення шкідливих звичок, яке було виявлено у відповідях про шляхи запобігання шкідливих звичок серед школярів. 18,1% опитаних стверджували, "що поки діти не зрозуміють, нічого з ними не зробити". 9,1% опитаних переконані в тому, що необхідно "вміло переконувати про шкідливі звички, а не наглядати".

Таким чином, надійне рішення проблеми необхідно шукати у духовному світі співробітників (педагогів, психологів), контактуючих з школярами та студентами.

Готуємо майбутніх педагогів

Зміст освіти в гімназії визначається великою кількістю профілів, за якими готують гімназистів: фізико-математичний, загальнотехнічний, педагогічний (початкові класи), філологічний, природничий, художньо-графічний, музично-хоровий. Індивідуальний навчальний план, за яким працює гімназія, розроблений педагогічним колективом гімназії спільно з викладачами Криворізького державного педагогічного інституту на основі базисних планів з урахуванням вимог "Закону про освіту" та основних положень Державної національної програми "Освіта" і затверджений обласним управлінням народної освіти Дніпропетровської обласної адміністрації. Спрямований він на реалізацію педагогічної ідеї розвитку і саморозвитку особистості старшокласників як основи формування творчо розвиненої людини, що сприятиме підготовці до майбутньої професії. Ці задачі досягаються введенням у навчальний план таких дисциплін, як риторика, основа педагогіки та психології, а також ряду спецкурсів. Розрахований навчальний план на два роки. Саме такий час перебувають у гімназії старшокласники після закінчення дев'яти класів загальноосвітньої школи.

Відрізняється навчальний план гімназії від існуючих тим, що має три блоки предметів.

Перший - загальноосвітній. Він дає можливість гімназисту оволодіти предметами, які необхідні для здобуття середньої загальної освіти і закласти основи загальнокультурної підготовки гімназистів.

Другий блок - профільний (обов'язковий). В нього введені предмети як з обраного профілю навчання, так і ті, які безпосередньо впливають на ефективне його засвоєння. При проведенні практичних занять з профільних дисциплін, класи діляться на дві групи.

Третій блок - практичний, тобто курси за вибором і факультативи (необов'язковий). Його мета - озброїти гімназистів умінням і навичками дослідницької роботи, діяльності в обраній галузі науки, спонукати до саморозвитку творчих здібностей і самовиховання. Цей блок покликаний вирішити проблеми допрофесійної підготовки гімназистів.

Диференціація навчання забезпечується максимальним врахуванням індивідуальних особливостей учнів на уроках, раціональним використанням годин, які виділяються на індивідуальні та групові заняття.

Колектив педагогічної гімназії працює над проблемою "Вибір найбільш оптимальних та ефективних форм і методів навчання та виховання, спрямованих

на розвиток та саморозвиток творчості кожного учня на основі психолого-педагогічної діагностики".

Виходячи з проблемного питання, методична робота в гімназії спрямована на розв'язання таких завдань:

- переорієнтація навчального процесу на активні методи, залучення вчителів та учнів до дослідницької діяльності; оволодіння дослідницькими методами, педагогічною прогностикою, засобами передбачення результатів педагогічного впливу, проектування розвитку особистості вихованців;
- психологізація навчально-виховного процесу, оволодіння педагогами сучасними психолого-педагогічними діагностиками вивчення особистості, створення моделей психологічного профілю і програм розвитку гімназистів, надання консультативної допомоги батькам, учням у саморозвитку та самореалізації;
- вироблення у учнів стійкої потреби до систематичної розумової праці, визначення учнями своїх взаємовідносин з вчительською професією, створення умов для самовизначення особистості;
- виховання громадянина, перейнятого ідеєю незалежності нашої держави, відродження традицій та національної культури.

Важливим елементом діяльності гімназії є робота по створенню і вдосконаленню системи виховання гімназистів, що пов'язана не лише із гуманізацією і гуманітаризацією реформованої освіти, актуалізацією проблеми екології духу молоді, а й тією особливістю, що ми виховуємо не просто особистість, а гімназиста, який через декілька років стане сам вчителем - вихователем майбутніх поколінь. В основу виховання в гімназії покладено глибоке психолого-діагностичне вивчення особистості на основі новітніх досягнень психологічної науки, що жає можливість всебічно вивчити особистість гімназиста і на основі цих даних розробити таку систему, яка б найкраще сприяла духовному становленню учня, створення умов для його самовизначення, самореалізації і самовиховання, задоволення потреб та інтересів. На основі цього розробляється концепція виховання, постійно вдосконалюється і стабілізується структура виховної роботи.

Р.О. Осипець

Особливості підготовки учнів сільських шкіл до навчання на музично-педагогічному факультеті

Провідним принципом гуманістичної системи освіти і виховання є забезпечення доступності навчання. Це означає, що вся молодь має рівні можли-

ності для вибору навчального закладу та вступу до нього, а зміст освіти, методика викладання має відповідати рівню підготовки випускників школи.

Якщо цей принцип в системі освіти України, в основному, дотримується, то при прийомі на спеціальності з гуманітарним спрямуванням має місце дискримінація сільської молоді. Вона полягає в тому, що внаслідок соціальних умов, що склалися на селі, сільська школа не спроможна підготувати своїх вихованців до навчання в інститутах мистецтва та культури, а також ряду спеціальних педагогічних інститутів мистецтвознавчого спрямування, де потрібний певний рівень допрофесійної підготовки.

Внаслідок цього на цих спеціальностях переважає міська молодь, яка до інституту навчалась у музичних училищах, музичних і художніх школах, студіях тощо. То ж і виходить, що випускники сільських шкіл неконкурентноздатні при вступі до інституту, а якщо й незначна їх частина стає студентами, то має великі затруднення у навчанні.

Щоб успішно навчатися на музично-педагогічному факультеті випускник школи має вільно володіти всіма теоретичними та практичними першоочатковими знаннями і навичками з курсів сольфеджіо, теорії музики, співу, гри на інструменті тощо. Наприклад, з курсу сольфеджіо випускник повинен написати одноголосний диктант за 25 хвилин; розміри: 2/4, 3/4, 4/4; ритмічні групи: шістнадцяті, тріолі з крапкою, прості види синкоп, також йому треба заспівати з листа незнайому мелодію; мажорну або мінорну гаму, від звуку вгору або вниз різні співзвуччя, акорди; визначити по слуху послідовності акордів та ін.

Зрозуміло, що у більшості сільських шкіл відсутні умови для такої підготовки своїх випускників. Враховуючи неукомплектованість сільської школи вчителями музики та негативної тенденції щодо комплектування музично-педагогічного факультету випускниками міських шкіл, ректорат Криворізького державного педагогічного інституту спільно з обласним управлінням народної освіти відкрили обласну педагогічну гімназію для сільської молоді. У ній здійснюється поглиблене навчання з семи спеціальностей інституту при вступі до яких випускники сільських шкіл мають певні труднощі. Серед них і спеціальність "музичне виховання". Гімназисти вивчають багатопрофільні і профільні предмети, які забезпечують отримання ними середньої загальної освіти та здобуття знань, умінь, навичок з професійної підготовки.

До музично-хорового профілю введено такі предмети:

Начальні предмети	Кількість годин на тиждень по класах	
	10 кл.	11кл.
Теорія музики	2	2
Сольфеджіо	: 2 + 2	2 + 2
Хоровий спів	2	2
Музичний інструмент учня	2 год. на кожного учня	2 год. на кожного учня
Сольний спів учня	2 год. на кожного учня	2 год. на кожного учня
Разом:	: 10	10

Крім того, гімназисти вивчають курси за вибором та факультативи:

Нача курсу	10кл.	11кл.
Музична література	1	2
Історія культури	1	1
Народознавство	1	1

Попередній аналіз роботи з першокурсниками 1995 р. показує, що випускники гімназії мають достатній рівень підготовки до навчання в інституті. Разом з тим, у навчанні в гімназії на протязі двох років (10, 11кл.) має бути посилена підготовка з хорового співу. Вважаємо за необхідне ввести вивчення першоснов диригування, зокрема: основи техніки диригування (виразність, емоційність, чіткість), гри партитур (художній рівень виконання), співу хорових партій, аналізу твору тощо.

Внесення до навчальних програм необхідних коректив та доповнень сприяє формуванню вокально-хорових та художньо-виконавських навичок майбутніх студентів музично-педагогічного факультету, що значно поліпшить справу підготовки кваліфікованих вчителів музики для сільської школи.

О.І. Євстігнєєва

Індивідуальні доручення гімназистів як засіб розвитку їх ініціативи та самостійності

В практиці виховання учнів нашої гімназії зібраний багатий арсенал різних форм і видів позаурочної роботи. Маючи прямий зв'язок із змістом позаурочної діяльності школярів, вони з різним ступенем ефективності розв'язують ці, чи інші завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості учня.

Так, при вихованні відповідального ставлення до виконання громадських доручень фронтальної форми роботи (класні збори, диспути, громадські

огляди, конкурси, предметні олімпіади і т.д.) сприяють формуванню громадської думки, поширенню передового досвіду роботи товаришів по класу, створенню загального емоційного підйому і обстановки трудового ентузіазму.

Але при фронтальній, сумісній діяльності всього колективу кожний учень менше проявляє вольових якостей до самоорганізації своєї праці, по плануванню темпу і послідовності своєї роботи. І, навпаки, індивідуальні форми позаурочної діяльності, що не мають переваг фронтальної і групової форми роботи, дозволяють більш успішно розв'язувати питання розвитку волі, самоорганізації і самодисципліни при вихованні відповідального ставлення до виконання громадських доручень.

Ініціатива та самостійність учнів проявляється в учнівському самоуправлінні, яке необхідно розглядати як початковий тип об'єднання, суть якого - обов'язкова участь всіх школярів в керівництві справами свого колективу.

При цьому і на зміст учнівського самоуправління, і на його організаційні структури в найбільшому ступені відображаються специфічні умови тієї чи іншої школи, її можливості, вимоги, традиції та ін.

Кожен день нашої педагогічної роботи повинен піднімати дитину духовно і морально, розвивати всебічно і гармонійно.

Для розв'язування педагогічних задач в найрізноманітніших обставинах - звичайних і незвичайних, передбачених і несподіваних, але тих, що потребують негайного виходу з важкого становища, - існує п'ять найважливіших умов:

- спільне піклування;
- товариська вимогливість;
- єдність думок і дій;
- єдиний колектив;
- творчість, а не шаблон.

В нашій дослідницькій роботі ми брали за основу те, що ініціатива і самостійність в підході до колективних справ обумовлюються широким вибором доручень, їх варіативністю і відповідністю з інтересами і можливостями учнів.

Варіативність завдань забезпечувалась тим, що пропонувалось кожному учню:

- в наданні учням можливості розкрити свої організаторські здібності не лише в обов'язковій для всіх (навчання, праця), але й ініціативній діяльності по виконанню завдань в позаурочний час;
- в поєднанні постійних доручень (на півріччя, на рік) з тимчасовими (на місяць, два тижні) з епізодичними.

Ми прагнули за допомогою індивідуальних доручень сформувати такий активний діючий колектив, де учні, в більшості самостійно, розкриваючи всі свої індивідуальні особливості, здібності, проявляючи ініціативу, могли б працювати.

В основу своєї дослідницької роботи ми поклали роботу в дитячій організації "Струмок" (для дітей середньої ланки).

Були створені відповідні комісії: інтелектуальна, спортивно-туристична, національного відродження, культурно-масова, друку та інформації, профілактична, педагогічна, трудова.

Кожна комісія має відповідне коло роботи, а разом вони охоплюють всі напрямки діяльності дитячого колективу.

Координування роботою всіх комісій здійснюється вчителем і координаторами з числа учнів класу. Координатори у свою чергу тримають зв'язок з гімназичною радою.

Одержані результати дозволяють зробити висновок, що учні стали ініціативними, до виконання доручень підходять творчо, самостійно, з видумкою, багато різноманітних заходів пропонують самі, залучають до цього батьків, використовують позаурочний час.

Л.І. Литвин

Моделювання професійних ситуацій у навчальному процесі як засіб підготовки гімназистів до свідомого вибору професії

Практика свідчить про те, що виховання майбутнього вчителя це кропітка і цілеспрямована праця не тільки вчителя, а й учня. Виховання в даному випадку неможливе без засвоєння теоретичних основ педагогіки, вироблення цих основ і вміння ними оперувати.

Особливість начально-виховного процесу в школі - організація спеціальної підготовки для того, щоб учні в своєму житті змогли витримати розумові, емоційні, фізичні, моральні перевантаження, що зустрічаються в подальшій педагогічній роботі. Шкільна практика свідчить про наявність в учнів труднощів психологічного порядку.

Наш досвід підтверджує необхідність організації навчального процесу в педагогічній гімназії на принципах рольової перспективи особисто-діяльного підходу, в основі якого лежить моделювання ситуацій, які розкривають специфіку учительської праці. Педагогічні ситуації повинні націлювати учнів на пере-

борення консервативності мислення, формування гнучкості педагогічної техніки, оволодіння прогресивними методами співпраці із школярами.

В організації процесу навчання за основу взята активна діяльність учнів, бо тільки це може дати позитивні наслідки.

Ми виходимо з того, що моделювання професійних ситуацій в навчальному процесі служить діючим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку стійкого інтересу до учнівської професії. Пошук розв'язку ситуацій, що характеризують специфіку учительської професії, закріплює цілісність орієнтації, визначає усвідомлення вибору професії. У дітей розвивається кругозір майбутнього вчителя, удосконалюються професійно-педагогічні здібності, педагогічна інтуїція, психологічне бачення, закріплюються прийоми педагогічної техніки. Особливий інтерес учнів у нашій практиці викликало використання на уроках, заняттях різноманітних завдань: ситуація-ілюстрація, ситуація-вправа, ситуація-проблема, ситуація-малий екзамен, ситуація-експеримент, ситуація-інтелектуальна гра, ситуація-оцінка. Завдання ситуації враховують різні рівні пізнавальної діяльності учнів, їх активність і самостійність в оволодінні майбутньої професії вчителя.

Розглядаючи ситуації можна з'ясувати, що мета ситуації - вправа полягає в демонстрації найбільш можливих способів розв'язання запропонованих проблем.

Так на уроці хімії в 8-му класі при вивченні теми "Масова частка елементів в складній речовині", вчитель запрошує двох учнів розв'язати по два приклади на визначення масової частки. Учні розв'язують приклади на дошці і з'ясовується, що один учень має помилки. Учні обговорюють це завдання і з'ясовують ці помилки, а потім учень, який допустив помилки, сам їх і виправляє, з'ясовуючи причину помилки - записує правильне рішення.

Якщо учень це зробити не в змозі, він може користуватись записом, виконаним на дошці його товаришем.

Аналіз отриманих результатів дозволяє говорити про те, що систематичне використання на уроках завдань-ситуацій розвиває інтерес гімназистів до учительської професії, озброює їх навичками аналізу педагогічних фактів, розвиває педагогічне мислення, уявлення.

Якщо до початку дослідної роботи 87% восьмикласників відчували труднощі при виконанні запропонованих завдань, але за результатами підсумкового аналізу тільки 8,6% не справились з завданням, 91,4% успішно виконали завдання.

Дослідження і опитування восьмикласників показали, що багато з них стали об'єктивно оцінювати можливості, навчилися бачити сильні сторони і труднощі учительської професії. 85% опитаних відмітили необхідність систематичної роботи по розвитку і вдосконаленню якостей, забезпечуючих результати педагогічної праці.

Виховання педагогічних ситуацій в формуванні у школярів інтересу до учительської професії дає можливість розвивати у дітей таких рис: переконання, професійної пам'яті, інтересу до самостійної роботи з літературою, працездатність, психічну витримку, емоційне сприйняття матеріалу, раніш вивченого і його викладання, індивідуальність діяльності.

О.Г. Суворова

Морально-психологічна атмосфера в педагогічному колективі як умова залучення вчителів до науково-дослідної роботи

Турбота освіти України сьогодні спрямована на створення школи нового типу, яка б задовольнила освітні проблеми країни, забезпечувала розвиток в учнів позитивних природних нахилів і здібностей, і тим самим виконувала свою випереджувальну функцію розвитку суспільства в цілому. Будувати роботу така школа повинна на принципах реальної диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу, що, у свою чергу, є фундаментом гуманістичного навчання.

Гуманізм у навчанні - це перш за все побудова стосунків на принципах глибокої взаємоповаги, рівноправного партнерства вчителя та учня, вчителів між собою і створення благодатного морально-психологічного клімату в педагогічному колективі.

Для вирішення цих питань в школах нового типу стає правомірною педагогічна творчість та винахідливість вчителів, зростання їх професійної майстерності, прагнення до оволодіння науково-дослідницькою діяльністю. Тому в центрі уваги роботи гімназії перш за все вчитель. Для розвитку педагогічної творчості його в колективі треба створити морально-психологічні умови, які передбачають: вміння адміністрації передбачати складні конфлікти в колективі і їх попереджувати, проявляти увагу до кожного вчителя, розкривати в них творчу ініціативу, підтримувати любі позитивні починання. Щотижнево проводиться методичний вівторок, де вчителі відвідують заняття спецкурсу "Основи науко-

них досліджень", знайомляться з дослідженнями психологів, проводять рольові ігри, методичні колоквіуми та інше.

• В гімназії створена кафедра науково-педагогічних досліджень, яка об'єднує творчих вчителів, що намагаються свої творчі здібності підживити науковою основою і працюють вони в тісному контакті з викладачами кафедри педагогіки.

Педагогічний колектив є активним учасником постійно-діючого семінару по темі "Гуманізація взаємовідношень педагога та учня в навчально-виховному процесі". На семінарах, практичних заняттях, диспутах вчителі дискутують про механізм гуманістичних відношень в системі "вчитель - учень".

Педагоги-куратори одержують поглиблені знання по психологічному вивченню учнів, відвідуючи заняття школи психологічних знань по темі "Психологічні особливості розвитку здібних дітей".

З метою залучення до наукової роботи вчителів гімназії та більш повного та раціонального використання творчого потенціалу професорсько-викладацького складу інституту на базі гімназії створена проблемна науково-дослідна лабораторія дидактики, яка обґрунтовує та формулює наукові ідеї, програму досліджень.

Основними напрямками досліджень є:

1. Диференціація та індивідуалізація навчання в сучасній школі.
2. Самостійна робота школярів.
3. Організація вчителем учбово-пізнавальної діяльності учнів.

Вчителі гімназії є авторами методичних посібників, рекомендацій, довідків до підручників, наукових статей.

Адміністрація гімназії дає можливість вчителям вийти зі своїм досвідом за межі цього навчального закладу. Спочатку цьому вчителю допомагають описати власний досвід, потім зуміти представити його на розсуд гімназії на методичній вітальні "Я захищаю свій досвід". Якщо цей досвід заслуговує уваги, цей вчитель виступає на засіданні районного методоб'єднання, потім може напечатати статтю в журнал. Ця форма методичної роботи є важливим фактором для атестації вчителів.

Для морального стимулювання педагогічної творчості вчителям надають творчі відпустки, протягом якої вони обробляють накопичені факти, спостереження, події, які відбулися з дітьми, колегами, оволодівають теорією, методикою, аналізують результати своїх досліджень. Як звіт про такі відпустки є квітнева сесія для вчителів гімназії, де кожен викладач здає "екзамен" про свою методичну розробку, посібник, збірник задач тощо. Таким чином, розвиток

педагогічної творчості учителів повинен здійснюватись тільки в співдружності наукою, на її основі.

Д.М. Конкіна

Пошуки і шляхи формування творчості вчителя

В усі часи школа була досить чутливим барометром по відношенню до тих змін, які відбуваються в суспільстві: вона повинна дещо передбачати і випереджати зміни, щоб своєчасно врахувати їх в навчально-виховній роботі. І це цілком закономірно, бо освіта працює на майбутнє, готуючи тих, хто повинен завтра практично реалізувати реформування, які зароджуються сьогодні.

Наша сучасна школа в цьому не є виключенням: вона своєчасно і досить тонко відчула потреби суспільства в гуманізації виховання школярів, у формуванні в них свідомого відношення до можливостей демократизації життя і діяльності.

Такий підхід знайшов своє втілення в концепції національного виховання, яке реалізується в СШ №69. Головним завданням тут є "забезпечення відродження і подальший розвиток системи родинно-суспільного виховання дітей в умовах побудови незалежної Української держави методами української етнопедagogіки".

Продуктивна реалізація цієї концепції можлива у тому випадку, якщо кожний педагог усвідомить принципи гуманізації не лише відносно себе, а у першу чергу до об'єкту свого навчання і виховання - своїм учням. Оцінка реалізації принципів гуманізації навчання і виховання особливо необхідна в альтернативних школах (приклад СШ №69), через те, що робота в них пов'язана з великими додатковими енергетичними і часовими витратами, а іноді з неминучими у таких випадках розчаруваннями і засмученнями, що у свою чергу знижує творчий потенціал учителів. І тут як ніколи необхідне уміле педагогічне керівництво з метою розкриття і підтримки потенціальних можливостей кожного педагога.

Для цього в усіх ланках навчально-виховного процесу було проведено анкетування вчителів, батьків і учнів.

Анкетування вчителів дозволило відповісти на питання про їх готовність використовувати в своїй роботі з учнями методики, які віддзеркалюють гуманістичний підхід до навчання і виховання, а також наскільки ці методики співпадають з внутрішніми педагогічними установками вчителів.

У свою чергу співставлення опитування вчителів і батьків дало можливість оцінити практичні результати діяльності педагогічного колективу по впровадженню гуманітарного підходу до навчання і виховання.

Опитування показало, що старшокласники на перше місце ставлять, високий професіоналізм вчителя, а учні середньої ланки - позитивні якості особистості. На підставі цього в школі створений банк даних по рейтингу вчителя, результатами якого можна користуватись тільки особисто вчителю для корекції своєї діяльності.

Система діагностичного обстеження знань з педагогіки, психології і частково методика дозволила спланувати методичну роботу в школі. Вона включає стандартні і нестандартні форми педагогічної діяльності відповідно до програми психологічного забезпечення експерименту. На підвищення педагогічної майстерності вчителя спрямовано робота постійно діючих семінарів:

1. "Впровадження українознавства в навчально-виховний процес".
2. "Гуманізація взаємовідношень педагога і учнів у системі навчально-виховного процесу".

Зарекомендувала себе робота в динамічних творчих групах, головна мета яких, - вироблення рекомендацій по вдосконаленню навчально-виховного процесу. В результаті роботи творчих груп створено 9 авторських програм по різноманітних спецкурсах. Всі вони включають до свого складу українознавчий матеріал, що спрямований на формування гуманізму і підвищення духовності учнів.

Результативною формою роботи стало творче спілкування вчителів і викладачів вищої школи, в результаті чого вчителі оволоділи методикою проведення наукової та експериментальної роботи, мають можливість залучити до неї учнів старших класів, часто використовуючи при цьому лабораторії вищих навчальних закладів. Викладачі вищої школи мають можливість перевірити свої наукові гіпотези, використовуючи творчу лабораторію вчителя. В процесі спільної роботи з'являється можливість з'єднувати науку з практикою і при проведенні науково-практичних конференцій студентів і старшокласників, під час захисту дипломних робіт випускників ВУЗів перед вчителями школи, у написанні спільних наукових робіт.

Такі форми методичної і наукової роботи перетворюють працю вчителя у більш суспільно-значиму, залучають його до творчого підходу у вирішенні багатьох педагогічних завдань. І, що особливо важливо, все це досягається за рахунок формування внутрішньої мотивації життя, професійної діяльності і творчого злету вчителя.

Формування гуманістичних ідеалів учнів засобами світової літератури у школі нового типу

Протягом багатьох століть світової історії розвитку та функціонування виховних систем місце важливого засобу формування гуманістичних ідеалів особистості займала література.

Однаке у вітчизняних виховних системах минулого (за радянських часів) викладання літератури обмежувалося ідеологічною спрямованістю. У сучасних умовах суспільного розвитку, що звільнились від демагогізму та ідеологічної кон'юнктури, завдання вивчення літератури також зазнали змін. Поява шкіл нового типу сприяла розширенню можливостей використання багатющого шару світової літератури з метою гуманістичного виховання людини.

Започаткування шкіл нового типу з огляду на ряд обставин зумовило використання певною мірою усього того гуманістичного пафосу, який міститься в кращих творах світової літератури.

По-перше, це стосується розширення програм гуманітарного циклу, що сприяють адекватному сприйняттю гуманістичного потенціалу світової літератури.

По-друге, збільшення кількості навчальних годин із вивчення літератури, і зокрема світової, дає можливість залучати до навчального процесу матеріал великого обсягу, та сприяє більш глибокому опануванню літературно-теоретичними категоріями, виявленню спільних чинників різноманітних національних літератур.

З метою виховання гуманістичних ідеалів учнів необхідно повністю залучити естетичний потенціал літератури, від античності до ХХ століття, який дає можливість виявити діалектичне становлення гуманістичних традицій, підкреслити головні тенденції світового літературно-історичного процесу. Таким чином здається можливим навчити школярів навичкам інтерпретації тексту з огляду на загальнолюдські цінності. Саме у цьому полягає завдання роботи вчителя-мовника, оскільки ці сформовані у учнів навички дозволяють виявити головне у гуманістичному світогляді письменників.

Цілком природньо проводити роботу з формування гуманістичних поглядів учнів комплексно, протягом всього часу шкільного вивчення літератури.

Школа нового типу дає широкі можливості використання різноманітних засобів виховання гуманістичних ідеалів на уроках світової літератури. Серед численного розмаїття слід відокремити уроки-лекції, уроки-диспути, самостійну роботу учнів із текстами.

Використання уроків-лекцій дає можливість висвітлити певний твір на літературно-історичному тлі, відкрити головні історичні процеси та гуманістичні проблеми на класичних прикладах, а також виявити основні шляхи самостійної роботи учнів під час роботи з творами.

Уроки-диспути дозволяють встановити ступінь опанування та розуміння пропонованого матеріалу, його гуманістичної проблематики, зробити їх корекцію та зміцнити гуманістичні ідеали набуті при вивченні творчості даного письменника.

Під час гуманістичної актуалізації художнього матеріалу, що вивчається, та різноманітних нестандартних формах пізнавальної діяльності цілком імовірно очікувати від школярів правильного сприйняття і усвідомлення художнього тексту, вміння виявити гуманістичну позицію автора, його духовний та моральний ідеал, критично оцінювати його, порівнювати з особистим життєвим ідеалом.

Робота педагога набуває спрямованого характеру та дає кращий виховний ефект в умовах особистого, учнівського усвідомлення необхідності розвитку своїх духовних потреб, бо тільки на певному рівні сформованості духовних потреб можливе повне сприйняття та усвідомлення загальнолюдських цінностей художнього твору.

Твердити про те як глибоко учні сприйняли гуманістичні ідеї твору, можливо видячи із того, наскільки правильно вони виявляють суттєвий зміст гуманізму певного митця, його концепцію особистості та змісту буття; та можуть на практиці самостійно усвідомити даний духовно-моральний ідеал представлений у другій художній інтерпретації; чи здатні самостійно проаналізувати текст, чи збережеться це вміння під час роботи над іншими творами. Природньо, що відокремлені гуманістичні ідеали не вичерпують змісту літературознавства і, тм більш важлива цілеспрямована та системна робота з формування гуманістичних ідеалів.

В.Г. Дашко

Формування моральних норм духовної культури учнів - важлива складова гуманізації навчання

Щоб зробити суспільство інтелігентним, необхідно культивувати в ньому принципи моралі, побудовані на зверненні до внутрішнього життя особистості, до її глибоких цінностей. Завдяки цьому особистість стає суб'єктом творчої ді-

альності, що не потребує зовнішнього насильства над собою. Вона відкрита для інших культур, здатна з випередженням адаптуватися до життєвих реалій майбутнього. Гуманізація повинна перебудувати характер розвитку особистості, змінити моральну орієнтацію мислення. Однак гуманізація, що торкається сфери відношень і діяльності, не може повністю розв'язати задачі формування духовних цінностей особистості в історичному розумінні без гуманітаризації освіти.

Гуманітаризація освіти має своєю основною метою формування духовної культури особистості. Духовна культура - важлива умова гармонічного розвитку особистості, її суспільної і душевної рівноваги. Духовна культура відрізняється складною будовою. В число її компонентів входять моральні норми і переконання, моральні цілі і цінності, ідеали, моральні почуття, моральна філософія, етикет тощо.

Специфічним ядром духовної культури слід визнати систему моральних норм. Норма настільки ж специфічна для моралі, як знання для науки і образ для мистецтва. Нормами моралі ми називаємо ті, які так чи інакше зв'язують інтенси суспільства і особистості, пропонують вільний вибір вчинку і засновані на моральних ідеях і почуттях, таких як совість, влчність, любов, милосердя тощо.

Моральні норми подібні граматичним правилам. Чинити морально для морально розвиненої людини те ж, що для грамотної правильно говорити чи писати. Подібно до правил граматики, основні моральні норми не пізнаються розумом і виконуються автоматично. Однак вони не є і проявом лише необхідності - природної чи соціальної, - інакше вони б ніколи не порушувались і їх виконання не вимагало б вибору. Моральні норми - унікальний і абсолютно своєрідний регулятор поведінки. Він не зводиться ні до розуму, ні до почуття, ні до волі окремої людини, хоча і включає в себе ці компоненти.

Людина в ході історії одержує можливість все більш радикально впливати на навколишнє середовище і себе самого. Але разом з тим кожна людина, кожне покоління і кожне суспільство обмежені в своїх можливостях, живуть лише певний історичний строк, можуть в чомусь помилятися. Природа, Суспільство, Людина, Культура, що служать об'єктами людської діяльності, розвивалися тисячі, мільйони, сотні мільйонів років. Кожна з цих систем містить в собі величезне інформаційне багатство - підсумки складної еволюції. Розум одної людини чи одного покоління незмірний з "розумом" Природи чи Суспільства як цілісних систем. Тому нікому не повинно бути дозволено за своїм сьогоднішнім бажанням і розумінням вирішувати їх долю, довільно їх перекраювати.

Моральні норми саме і виражають волю і необхідність людської діяльності, взяті в їх сукупності.

Якщо нормативна основа моралі не заложена в людину, то і конкретні, змістовні норми втрачають моральне обґрунтування. Якщо людина не вірить в те, що потрібно робити добро, бути справедливим, бути вірним тощо, то і такі норми як "не бреш", "працюй", "поважай чужу працю", "люби Батьківщину", "зберігай природу", залишаються пустими промовами.

Гуманізація не може повністю розв'язати задачі формування духовних цінностей особистості в історичному розумінні без гуманітаризації освіти. Гуманітаризація освіти значить, з одного боку, зміну змісту навчальних предметів, направлену на гуманістичне осмислення результатів людської діяльності в минулому і сьогоденному. З іншого боку гуманітаризація освіти означає перегрупування предметів що вивчаються, в бік соціально-гуманітарних. Посилення вивчення мов, естетики, мистецтва, правознавства, країнознавства, культури і релігії допоможе вирішити проблему виховання духовно багатой особистості.

Г.П. Половина, О.В. Берлінська

Гуманізація навчального процесу

Найбільший внесок у гуманізацію суспільства вносять сім'я і школа. Але об'єктивні причини призвели до того, що весь тягар цієї вкрай необхідної для суспільства роботи, перекладено на школу. Бо що б не було зроблено сім'єю в питанні виховання любові до людини, воно тут же закреслюється аргументами з фільмів, що демонструються по телебаченню, де пропагуються не любов та сила розуму, а насильство, грубість, брутальність.

Суспільство, яке не дбає про виховання, заповнивши телекрани фільмами, де людина, як мурашка, де життя її нічого не варте, теж перекреслює роботу школи в питанні виховання гуманізму. Але школа спідкується з дитиною кожного робочого дня по 6-8 годин на добу і це слід якомога повніше використовувати.

Гуманізація навчально-виховного процесу в школі може здійснюватись через гуманізацію змісту навчальної роботи, через використання різних форм, методів, підходів щодо проведення цієї роботи.

Говорячи про форми організації навчально-виховного процесу, слід зупинитись на впровадженні в останні роки модульного методу навчання. Оскільки з позитивних рис якого є метод "занурення" дітей та вчителя в дану дисциплі-

ну. Бо замість проведення декількох уроків по 45 хвилин кожний, проводиться декілька модулів даної дисципліни в один день. Це дає змогу вчителю, здійснивши диференційований підхід, врахувати індивідуальні особливості кожного учня, здійснити більш повно розкриваюче навчання, збільшити можливості спілкування вчитель-учень, учень-учень.

Окремо слід зупинитись на можливостях гуманізації, які несуть на собі творчі роботи учнів, що виконуються в ліцєях та гімназіях всіма школярами та окремими учнями в звичайній школі.

Як показує досвід вчителів Центрально-Міського ліцєю, саме творчі роботи, а не просто роботи реферативного плану або створення пристроїв за готовими схемами, дають гарні результати.

Бо лише при розв'язанні творчих завдань відбувається акт творчості, знаходиться новий шлях розв'язання проблеми або створюється учнем щось нове. Виконуючи творчу роботу, учень набуває таких вмінь, як спостережливість, співставлення, аналізування, комбінування, знаходження причинно-наслідкових зв'язків та інше.

Прикладом тем творчих робіт, які своїм змістом спрямовують гуманізацію навчально-виховного процесу, є теми з механіки, молекулярної, атомної та ядерної фізики, електромагнетизму. Тут є великі можливості показати, як одні і ті ж досягнення людства використовуються для блага людини і проти людства.

В творчих роботах ліцєїстів не тільки розрахунки траєкторій польотів штучних супутників, енергетичних балансів ядерних та термоядерних реакцій, але обов'язково показ того, як людство може використати все це для свого блага. А тому в багатьох роботах є цікаві, інколи фантастичні проекти, наприклад, створення запуску та утримання над певною точкою Землі невеличкого штучного Сонця. А можливості лазера та голографії використовувати не тільки в хірургії, але і в терапії. Явище надпровідності при високих температурах вони радять використовувати для створення такого транспорту, де пасажир не відчуватиме ні тряски, ні шуму, а повний комфорт.

В роботі про рентгенівські лазери проводиться паралель між лазером, що працює лише після ядерного вибуху, робота якого зводиться до короткочасного, руйнівного опромінення та керованого лазера на вільних електронах, який може бути використаний для блага людства. Бо такий рентгенівський лазер - самий гуманний хірург, тому, що імпульси його випромінювання настільки потужні, що буквально "здувають" поверхніві клітини, не ушкоджуючи нижні шари при операції.

Важливим моментом здійснення гуманізації є підготовка до захисту і сам захист творчих робіт на уроках свята знань, учнівських конференцій та конкурсах.

При захисті своєї роботи учень зможе викликати дискусію, ряд запитань у однокласників, вчитеметься відстоювати свою думку, вести діалог. Саме тут вчать вислуховувати думку опонента, викликати повагу до себе, поважаючи думку іншого, вчать переконувати всіх у своїй правоті.

Таким чином, творчі роботи мають величезні можливості для виховання загальнолюдських якостей в учнів. Це здійснюється вдалим вибором тем, які хвилюють людство, де є наукові досягнення, але ще є невирішені проблеми, а також організацією самого навчально-виховного процесу.

Л.В. Дряпіка

Про гуманізацію навчання фізиці

Основна мета всіх педагогів - це формування людини з новим мисленням, з досить великим рівнем свідомості, що відчуває себе особистістю з притаманними тільки їй індивідуальними особливостями й що одночасово бачить себе членом суспільства, представником людства, що розуміє взаємозв'язки між природою, людьми, суспільством. Саме тому і необхідна гуманізація учбово-виховного процесу в школі.

Гуманізація навчання в ліцеї здійснюється в декількох напрямках. Наприклад, через духовний розвиток дитини.

Здійснюючи гуманізацію та гуманітаризацію учбово-виховного процесу на уроках фізики, слід звернути увагу на наступні питання:

- 1) гуманістична сутність фізичної науки. Тобто весь час доводити учням, що всі наукові відкриття використовуються на благо людини, тобто мають прикладне значення.
- 2) відповідність моральних вчинків вченого гуманістичним ідеалам людства. Це питання ставить великі вимоги до доповіді вчителя, що розкриває перед учнями уявлення не тільки про значення наукового вкладу вченого, але й його сутність як людини. Його моральне обличчя.
- 3) радість пізнання світу, як головний мотив наукової діяльності людини. Тобто одна з головних задач духовного розвитку - це викорінення у учнів споживачького відношення до справи, якій служиш. Велику допомогу вчителю в цьому відношенні можуть надати приклади з життя вчених.

Важливим напрямком духовного розвитку дитини можуть стати творчі роботи учнів. Звичайно вони розглядаються з точки зору розвитку фізичного мислення та творчих здібностей учнів. Разом з тим, пропонуючи учням такі завдання, слід звернути увагу на те, що творчі роботи дають радість пізнання природи та навколишнього середовища, привчають до самостійності і праделюбства, виховують почуття відповідальності за результати дорученої справи.

Крім того, важливу роль в духовному розвитку дитини відіграє й захист творчих робіт. Адже, по-перше, це завжди свято, а значить присуття новизна і відступає буденність. По-друге, творчі роботи виховують в дітях ще й вміння здійснювати самоаналіз та самооцінку, тобто критично ставитись до своєї роботи, а значить, і потребу весь час самовдосконалюватися. І в зв'язку з цим згадаємо, що успішність виховання любові до праці залежить у великій мірі від ступені задоволення її результатами, а оскільки учбова діяльність для школярів є головною, то саме процес навчання повинен бути цікавим і посильним й приносити максимальне задоволення. Саме при виконанні творчих робіт учні й відчувають максимальне задоволення від виконаної роботи.

По-третє, обов'язково присутній при захисті творчих робіт розвиток таких загальнолюдських якостей як взаємоповага, вміння слухати, вести діалог, дискутувати, аргументовано відстоювати свою думку, мирним шляхом розв'язувати конфліктні питання.

Виконання учнями творчих робіт сприяє також гуманізації стосунків вчителів та учнів. Так, тісне співробітництво вчителя з учнем в ході виконання роботи сприяє створенню атмосфери глибокої духовної спільності в їх стосунках; підвищенню педагогічної культури вчителя, адже при цьому дуже важливі такі риси, притаманні вчителю як рівноваженість, вміння оцінювати вчинок, а не особистість, досконале володіння педагогічним тактом; відпрацюванню єдності, поваги та вимогливості в спілкуванні з дітьми, рівноваженого тону спілкування.

Атмосфера творчості, дослідницький підхід, концентрація інтелектуальних сил учнів на пошук істини (якщо творча робота присвячена підтвердженню фізичного закону чи явища), раціонального рішення (якщо творча робота має прикладний характер), використання великої кількості різноманітної інформації, рівнева і профільна диференціація - все це не тільки сприяє формуванню структури фізичних знань учнів про наукову картину освіти, але й створює сприятливі умови для цілеспрямованої роботи з обдарованими учнями та формування молодого інтелектуальної еліти.

Важливу роль в гуманізації навчання фізиці відіграє зв'язок фізики з іншими предметами, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань та розвитку творчих здібностей учнів.

Г.Г. Головка

Сучасні теоретичні та практичні проблеми гуманізації шкільної освіти

Нині на перший план діяльності школи висувається трудове виховання та навчання, в тому числі засобами мистецтва. Воно відіграє важливу роль в громадянському становленні, моральному формуванні особистості, в формуванні усвідомленого підлітків до навчання, підготовці їх вступу в самостійне життя.

Комплексний підхід до постановки всієї справи виховання є важливою умовою всебічного розвитку особистості школярів. Це практична задача нашого часу, яка визначає важливість та необхідність постійного вдосконалення важливих складових частин всебічного розвитку особистості, як естетичне та трудове виховання.

Істотне значення в здійсненні єдності естетичного та трудового виховання школярів відіграють заняття художньою обробкою матеріалів на народній творчості. Ці заняття дозволяють більш активно використовувати красу природи, матеріали якої стають предметом праці їх творчості.

Займаючись художньою обробкою матеріалів, школярі вдосконалюються в галузі багатьох шкільних предметів (деревобробка, залізобробка, креслення, хімія, фізика і т.д.). В окремих випадках практичні заняття учнів випереджають теоретичні, що дозволяє учням більш глибоко усвідомити теорію. Оволодіння майстерністю художньої обробки матеріалів пропонується і розуміння їх декоративних можливостей, і розвиток фантазії, і перетворених технічних знань та умінь. Ось чому серед занять, яким учні охоче віддають свій вільний час, художня обробка матеріалів займає одне з перших місць. Саме тому виникає необхідність в підготовці вчителів трудового навчання, які могли б навчати учнів майстерності художньої обробки матеріалу, що сприяє формуванню універсальних здібностей, творчої направленості в трудовому процесі, які потрібні школярам і в подальшому житті, яким би видом діяльності вони не займалися.

Проблеми гуманістичного виховання

В гуманістичному вихованні в сучасній школі необхідно виділити два аспекти:

1. Створення умов гуманістичного відношення до школярів у процесі навчання і виховання.
2. Завдання виховання як гуманістичного.

Обидва аспекти тісно пов'язані між собою. Не личить гуманіста виховувати негуманними методами. Процес гуманістичного виховання передбачає надання в ньому пріоритету загальнолюдським цінностям.

На нашу думку, процес навчання і виховання в школі повинен бути процесом формування учня як особистості. У кожній дитині закладені генетично певні індивідуальні особливості та можливості. Тому завдання вчителя знайти в дитині ті позитивні можливості, ту іскру божу, ті струни душі, використовуючи і розвиваючи які, торкаючись до яких у повсякденному спілкуванні з учнем у процесі навчання, вчитель сприяє дальшому розвитку того, що є позитивним. Сприяє тому, щоб саме це позитивне проявлялось в учневі, не залишаючи місця негативному.

Щодо виховання учня як особистості, то, на нашу думку, потребує суттєвих змін система освіти.

Принаймні у завданнях навчання і виховання можна по-новому розставити наголоси:

1. Дитину треба навчати і виховувати рідною мовою, бо є лише один навчальний предмет, який повинен вчити кожний і все життя - рідна мова.
2. Урізноманітнювати форми шкіл: різних дітей треба вчити і виховувати по-різному.

О.П. Шестопалова

Учбова орієнтація учнів спеціалізованих класів

Метою системи учбової орієнтації є формування у молоді здібності до вибору типу навчального закладу загальноосвітньої мережі чи профільного класу, програма якого оптимально відповідає нахилам та інтересам школярів.

Досвід деяких країн (США, ФРН, Японії) показує, що застосування профконсультаційної індивідуалізованої роботи, відбір найбільш обдарованої молоді в учбові заклади з поглибленим вивченням окремих циклів, тобто допрофе-

сійна спеціалізація, дозволяла через деякий час зробити значний "прорив" у підвищенні якості підготовки науково-технічних кадрів. Таким чином, оперативна й довготривала учбово-професійна орієнтація школярів є однією з найважливіших ланок роботи шкільної психологічної служби. Але суттєвою перешкодою у розвитку цього напрямку є зберігання орієнтації на "середню" модель учня, без урахування його здібностей, нахилів та інтересів.

У вітчизняній психологічній літературі ще слабо вивчені питання учбової орієнтації, яка розуміється як система допомоги підлітку у визначенні профілю учбового закладу допрофесійної підготовки. В системі орієнтації багатьох зарубіжних країн існують державні програми орієнтації та відбору в різні типи учбових закладів у зв'язку з тим, що структура середньої освіти в цих країнах більш складна, ніж вітчизняна. Останнім часом з'явилися в Україні спеціалізовані учбові заклади допрофесійної підготовки (ліцеї, гімназії) та профільні класи у звичайних середніх школах. Тому питання учбової орієнтації є актуальним для психолого-педагогічного дослідження.

Ефективність учбового самовизначення молоді значно покращає, якщо:

- підготовка школярів до учбового самовизначення буде розглядатися як довготривалий комплексний процес, важливий компонент системи безперервної освіти;
- процес вивчення індивідуальних особливостей буде проводитися за допомогою комплексних психодіагностичних програм, спрямованих на вивчення рівня розвитку учбово-пізнавальних здібностей школярів та особливостей мотиваційної сфери;
- буде забезпечене співробітництво шкільної психологічної служби та районних і міських фахівців з профорієнтації.

Диференціально-психологічний підхід до орієнтації вимагає об'єктивного урахування співвідношення потенцій та тенденцій у вивченні індивідуальних властивостей школяра, спираючись на які, можливе повноцінне використання резервів людського розвитку у відповідності з програмою профільного навчання.

Для того, щоб мати можливість сформулювати прогноз розвитку здібностей та особливостей динаміки учбових інтересів, необхідно мати відповідні дані про вікові норми та стандарти розвитку функцій пізнавальної сфери.

Діагностичні програми за принципом їхньої побудови повинні бути "клінічними", тобто основна їхня мета полягає не тільки у вимірюванні успішності виконання завдань на основі кількісних показників, скільки в якісному аналізі процесу розв'язання тестових завдань. Крім того, програма повинна забезпечити виявлення не тільки наявних, а й потенційних здібностей, можливостей

людини у розв'язанні завдань як на основі його фактичних досягнень, так і здібності до покращення результатів під впливом дозованої допомоги.

Складною проблемою учбової орієнтації є те, що вибір профілю навчання став конкретним, що збільшує відповідалність у проведенні індивідуальної консультації. Як показує аналіз консультацій з освітньою спрямованістю, тільки 56% школярів досягає у своєму класі того рівня розвитку розумових дій та навичок, які необхідні для успішного навчання, слабо розвинуті прийоми раціональної переробки учбового матеріалу, триває процес емоційного "відходу" від школи (аналіз зроблений нами за даними Криворізького центру профорієнтації на 1993- 1995 рр.). Це створює додаткову проблему учбової орієнтації.

Проблеми учбової орієнтації можна подати таким чином:

- 1) природні передумови здібностей та нахилів часто бувають приховані не тільки від вчителів та батьків, але й від самих учнів;
- 2) інтереси учня та мотиви його вибору часто не співпадають з його здібностями;
- 3) у виборі школярів переважають такі соціальні та емоційні фактори, як престижність школи, приязаність до вчителів та товаришів по класу, а не необхідність реалізувати свої здібності.

М.П.Трофанова, Т.В. Ключковська

Гра як засіб формування гуманних взаємин молодших школярів

У справі розв'язання завдань гуманістичного виховання, формування гуманних взаємин молодших школярів особливе місце займає гра. Саме тому одним із засобів досягнення ефективних результатів у цьому прогресивна педагогіка вважає ігрові форми цілеспрямованої організації діяльності дітей (Ш.О. Амонашвілі, В.О. Сухомлинський, О.Я.Савченко, М.Г. Яновська та ін.).

У сучасних психологічних дослідженнях гра розглядається як прояв природної потреби в діяльності, в процесі якої дитина пізнає і перетворює навколишню дійсність, світ речей, людей, саму себе.

У педагогічній науці гра вивчається як спеціально створена для цілей навчання і виховання педагогічна форма, як елемент системи виховання, що цілеспрямовано використовується суспільством для підготовки дітей до життя, як засіб ефективної організації взаємодії педагога і учнів, спрямована на розвиток і формування взаємин дітей, соціалізацію їх стосунків і співжиття, актуалізацію пізнавальної діяльності, розвиток самостійності тощо.

Під ігровими формами організації дітей для формування в них гуманних взаємин ми розуміємо такі спеціально змодельовані педагогічні конструкції, в яких використовуються елементи ігрової діяльності (уявна ситуація, ролі, ігрові засади, правила тощо). Застосування комплексу ігрових форм організації діяльності дітей ефективно при належному організаційно-методичному забезпеченні, яке включає відбір або створення, визначення кількості і місця застосування ігрових форм, підготовку відповідних матеріалів, а також при здійсненні педагогічного керівництва діяльністю з відповідних позицій (часткового включення, ігрової позиції, позиції збільшення дистанції), при забезпеченні дотримання психолого-педагогічних умов на кожній стадії роботи.

Формування гуманних взаємин молодших школярів передбачає використання пізнавальних та інтелектуальних ігор, які розвивають кмітливість, потяг до знань. Більш ефективними є ігри творчі та рольові ("Подорож", "День народження", "Школа", "Магазин"). Вони психологічно готують вихованців відповідно до обраної ролі самостійно вибирати способи поведінки, будувати взаємовідносини між собою в реальних життєвих ситуаціях, прискорювати процес адаптації дітей у школі.

В ситуації гри дитина вступає у відносини змагальності, самоутвердження. Тут вона вчиться підкорятись моральним перемогам над собою в умовах ус-піху або поразки, умінно контролювати свої вчинки, правильно оцінювати дії інших.

Гра - це джерело виникнення відповідного типу взаємин-спілкування, соціальної діяльності, яка втілює турботу про інших дітей. Гуманні відносини формують ігри професійного спрямування ("Ми - будівельники", "Перукарня", "Лікарня" тощо), ігри-конкурси, ігри-вікторини.

Особливе місце в системі начально-виховної роботи з дітьми посідають народні ігри. Побудовані на засадах народної педагогіки, вони можуть відіграти виховуючу роль при умові, якщо будуть органічною частиною цілісного педагогічного процесу.

В основі дитячої гри лежать такі дидактичні принципи:

- поєднання в діяльності дитини елементів народної гри і навчання;
- перехід від ігор-забавлянок через ігри-завдання до учбово-пізнавальної діяльності;
- поступове ускладнення умов гри і навчаючого та виховуючого завдання;
- підвищення мислительної активності дитини через народну гру у розв'язанні виховних завдань;

- органічний зв'язок і взаємозалежність між зовнішньою і внутрішньою активністю дітей і поступовий перехід до більш інтенсивної мислительної праці;
- єдність навчальних і виховних впливів.

Реалізація цих принципів дає можливість становленню початкових форм самооцінки, самоконтролю, взаємної корекції вчинків, необхідної для формування взаємовідносин гуманістичного спрямування.

С.Ф. Устименко

Робота шкільного психолога щодо організації саморозвитку школярів

Одним із пріоритетних напрямків процесу гуманізації освіти є розвиток та саморозвиток особистості. Співвідношення цих психологічних процесів на різних етапах онтогенезу, як відомо, неоднакове. Чим меншою за своїм віком є дитина, тим більше значення в її становленні як особистості має причинна детермінація і навпаки, чим дорослішою вона стає, тим більше повинна сама визначати свій подальший розвиток, здійснюючи цільову детермінацію.

В зв'язку з цим задача педагогів, шкільних психологів полягає в тому, щоб зробити процес саморозвитку, самовизнання більш цілеспрямованим і ефективним. Метою цієї роботи є формування умінь, які властиві активній особистості, що є суб'єктом саморозвитку. Це, насамперед, такі, як: уміння ставити перед собою реалістичні цілі, визначати свої пріоритети і цінності, аналізувати свої дії.

Ось якою, на нашу думку, може бути методика роботи над формуванням цих умінь, при умові, що вона буде мати систематичний характер. Спочатку разом з учнями визначаємо цінності, які властиві більшості людей. Наприклад, це можуть бути успіх, творча праця, кохання, здоров'я сім'я тощо. Потім серед цих різноманітних цінностей учні повинні відібрати 10, визначивши свої пріоритети. Після цього вони повинні проранжувати відібрані цінності за їх значимістю для себе. При цьому проводиться відповідна робота щодо їх усвідомлення, для чого з'ясовується, чому відібрані саме ці цінності, а не інші, як вони пов'язані з цінностями інших людей, чи не вступають вони у суперечність з цінностями суспільства. Після закінчення цієї роботи треба із 10 цінностей відібрати 2-3, ранг яких в системі цінностей є найбільшим, і вважати їх метою своєї діяльності на певному етапі життя.

Далі створюється програма досягнення поставлених цілей. Розглядаються дії, які можуть сприяти досягненню поставленої мети. Окрема ціль, таким чином, розбивається на дрібніші, які зводяться до виконання конкретних дій, що лежать в межах можливостей учня. Потім створюється програма таких конкретних дій, визначається термін виконання і форми самоконтролю. Однією із форм самоконтролю є таблиця результатів, в якій учень фіксує виконання наміченого. Ця робота має бути переважно індивідуальною, але на початку вона ефективніша, коли носить колективний характер.

І.А. Кравцова

Шляхи подолання душевної байдужості в учнів

Вчитель, а особливо словесник, не повинен забувати про те, що емоційна бідність уроку породжує душевну байдужість в учнів. Стереотипи уроків породжують небажання школярів проникнути у внутрішній світ митця та його героя. І що там гріха таїти про те, що знайомство учнів з твором давно вже не є для них джерелом радості, душевних хвилювань, які несуть за собою формування духовних цінностей. А що вже говорити про якість проведення уроків з мови та літератури в старших класах, які мають вигляд марафону на коротку відстань. Це пояснюється недосконалістю шкільних програм, де на вивчення великих за обсягом творів дається дві, а то і одна година. До цих програм включено чимало творів, які у молоді не викликають інтересу і які самі за змістом не дають високу ефективність літературних знань. А твори добирати до програми треба безпосередньо такі, які б залишали духовний слід у свідомості учня. І на такі твори наша національна література найбагатша серед літератур братніх народів, то чому ж цим скарбом ми не володіємо в повну силу?

Це лише один з багатьох чинників, на які слід звернути увагу у навчальному процесі.

Щодо виховного процесу у навчальних закладах, то тут картина ще гірша, бо не всі заходи, які проходять у школах, спрямовані на формування у молоді національної гідності, гуманізму, добропорядності. Часто ці заходи проходять лише для звітів, тому особливої підготовки, якісного добору матеріалу вони не мають. Зараз вчителі нарікають на те, що, мовляв, нашу молодь ніщо не цікавить, що раніше було краще: були піонерська організація, комсомольська, велась тимурівська робота і таке інше. Але хіба це така суттєва різниця, як звіється та чи інша організація зараз, головне у тому, щоб педагог міг залучити

дітей до роботи у цій організації. Хіба зараз ветерани, яких з часом стало менше, не потребують допомоги? А невже зустрічі з талановитими художниками, народними майстрами не викличуть інтерес у учнів навчитися якійсь справі? Чому стверджують, що пропав інтерес до літературних вечорів та диспути? Може справа в іншому, може зараз вчитель не може або не хоче цитувати для прикладу уривки твору, які б викликали сльози, хвилювання, радість у дітей за героя. Не віряться в те, що молодь була б байдужою висловити свою думку з приводу проблеми, яку вчитель запропонував би їм після детального вивчення твору, та ще саме такого, у якому всі поставлені проблеми сприяють вихованню молоді.

Скільки є на сьогодні прекрасних починань: школи народної творчості для молоді, школи мистецтва, різноманітні клуби для старшокласників, які діють насправді, а не лише на папері. У цих закладах працюють кваліфіковані спеціалісти, які з великою любов'ю і відповідальністю залучають молодь до народної творчості, виховують у юнаків і дівчат почуття прекрасного, і це дає надію, що моральні цінності будуть збережені, що наша молодь духовно не збідніє, необхідно тільки кожне починання підтримувати, тоді гуманістичне виховання не буде залишатись теорією.

С.А. Васильцова

Педагогічні поради батькам у вихованні дітей на народних звичаях

Особливе значення для зростання національної самосвідомості учнів мають знання свого родоводу, традицій і звичаїв рідного народу. Але, як показує практика, вирішити цю важливу проблему без залучення батьків неможливо. Складність виконання завдання полягає не лише у слабкій активності значної частини батьків, але й неприпустимо низькому рівні їх знань історії українського народу, його звичаїв, традицій.

Дивного, безумовно, у цьому нічого не має, бо таке негативне явище спостерігається серед покоління людей, яке виховувалося засобами не народної, а відірваної від життя свого народу, канонічної педагогіки. Звідси ми прийшли до висновку, що без комплексного вирішення цих двох складових однієї і тієї ж проблеми домогтися позитивних зрушень у національному вихованні буде важко.

Пошук досвідченим колективом СШ №69 нових підходів до розв'язання питань засвідчив ряд ефективних педагогічних інновацій, які, на нашу дум-

ку, можуть бути результативними. Ця робота була розпочата з вивчення краєдового досвіду сімей учнів школи. З цією метою на батьківських зборах постійно надається слово батькам, які гарно виховали своїх дітей. Їх досвід допоміг з'ясувати, що атмосфера любові і дружби в родинному колі самі собою не приносять. Вони створюються завдяки копіткій і дружній роботі усіх без винятку членів сім'ї. Це можливо у творчому процесі підготовки і проведення спільної праці, дозвілля, задушевних бесід, сімейних культпоходів, шанобливого спілкування один з одним тощо.

Своєрідно, без будь-якої офіційності, у школі практикується проведення батьківських зборів з питань народознавства і разом з учнями. Цікаво і охоче виступають батьки і їх юна зміна, а потім хвилюючий конкурс серед двох поколінь: хто знає більше колядок, щедрівок, загадок - батьки чи діти? Жюрі з числа учнів, батьків і вчителів підводить підсумки, визначаються переможці. Така форма роботи подобається всім. Її значення для вивчення українських народних традицій, звичаїв, культури рідного народу, вагоме і корисне для дорослих і для юних.

Замість традиційних лекторіїв для одних лише батьків впроваджуємо співпрацю: учитель - батьки - учні. Наприклад, після прослуховування і спільного обговорення циклу лекцій "З родини йде життя дитини", "Роду нема переводу" батьки і діти не тільки зрозуміли хибність незнання своїх родинних коренів, але й почали у творчій співдружбі виготовляти "родинне дерево" кожної сім'ї. В результаті більшість дітей знають не про одне, а й про третє і навіть подальше покоління своїх пращурів. Вихованці школи і їх батьки не тільки добре знають, що таке рід, родина, але й охоче беруть участь у традиційних родинних святах, які зміцнюють стосунки дітей, розширюють контакт з близькими і далекими родичами, поліпшують родинні взаємовідношення, олюднюють їх.

Ніколи не слід забувати і про таку мудру "гілку родинного дерева" як дідуся і бабусі. У школі це незамінні помічники і добрі порадики. Дуже подобаються і досвідченим повчителям і їх онукам виставки бабусиних робіт з рукоділля: гарні вишиванки, серветки, рушники. Успадковані від попередніх поколінь народні звичаї і традиції вони охоче передають новому поколінню "родинного дерева".

Добре сприяють справі національного виховання учнів і батьків і такі конкурси, як "Коса - дівоча краса", "Смачного вам", "Співанки", тематичні вечори "Козацькому роду нема переводу", "Українські вечорниці", у яких беруть участь не тільки учні, але й батьки, дідуся, бабусі - тобто, вся родина. В результаті зміцніла дружба сімей, зросла відповідальність кожного за виконання

обов'язків кожного перед "родинним деревом" - цим своєрідним кодексом морально-етичних надбань кількох поколінь одного коріння. Тому логічно, що учні школи вже не дивуються інноваціям системи їх виховання, яка прийшла з проголошенням незалежності молодій українській державі, а з гордістю розповідають про родину свого класу, яку вони у тісній співдружбі з батьками вивчають і добре знають.

Учні таких класів відзначаються гарним рівнем вихованості, порядністю і творчим відношенням до навчання. А їх батьки, завдяки засобам народознавства, помітно підвищили свою відповідальність за виконання обов'язків по національному вихованню юних громадян незалежної Української держави.

В.А. Яковлева

Про деякі негативні відносини між учителями та учнями

Для повного переходу до реалізації принципу гуманізації освіти треба вирішати деякі негативні проблеми. І однією з таких проблем є відсутність єдності серед учителів щодо факту, що не існує єдиного уявлення про ідеального учня (про виховний максимум) який повинен бути досягнутий для всіх школярів. Різні уявлення в один і той же час діють як критерії розвитку особистості кожного окремого учня. І саме в цьому питанні вчителі відрізняються своїми поглядами. Деякі педагоги не бачать в учневі особистість, не враховують його індивідуальних особливостей та не звертають увагу на те, що учень на кожного викладача реагує по-іншому, що веде до різних підходів учителів. Для цілеспрямованого впливу на учнів вчені провели дослідження з проблеми відсутності у вчителів єдиного погляду на учнів та наслідків такого становища справ. Учасники експерименту повинні були висловити свої думки про такі особистості характеру учнів: активність, старанність, наполегливість, зацікавленість та інші.

Наприкінці експерименту вдалося встановити, що в класах, де вчителі поважають учнів як особистість, кооперуються з учнями, де нормальна робоча атмосфера, позитивні відносини між учнями та викладачем - вчителі оцінюють учнів суворими вимогами. У класах, де учні не кооперуються з учителями, де самі вони, як правило, роз'єднані на групи, які керуються негативно орієнтованими школярами, де вчитель та учні у загострених ситуаціях протистоять один одному - оцінка вчителя необ'єктивна. Тому треба мати на увазі, що головна роль у регулюванні відносин у колективі належить людині, яка робить оцінку, її висновок має перворядне значення. Отже, самим важливим у досягненні бажан-

них змін у відносинах "вчитель-учень", - є зміна оціночних суджень з боку вчителя. Відносини (до них належать не тільки такі як "вчитель-учень", а й "батьки-дитина", "чоловік-жінка") можуть бути взаємоблагодійними чи руйнівними. Все залежить від того, отримують або втрачають в них партнери почуття особистої цінності.

С.И.Петрикеев

Личностная доминанта и развитие творческих способностей учащихся.

Для школ нового типа психологический аспект дидактики приобретает особую актуальность. Ибо способности, творчество имеют именно психологическую природу. Безусловно они не могут рассматриваться с прогностической и диагностической точек зрения. На фоне более однородной общественной среды чем в общеобразовательной школе педагогу представляется обширное поле творческой деятельности по совершенствованию методики и технологии преподавания, открываются новые горизонты воспитания творческой личности, развития способностей и дарований.

Умственные способности учащихся заключаются не столько в накоплении умений и изменений отдельных свойств интеллекта, сколько в формировании индивидуального стиля умственной деятельности, которые являются системой психологических средств, к которым сознательно или стихийно прибегает человек в целях наилучшего уравнивания своей индивидуальности с предметными условиями своей деятельности.

В силу специфики обучения в лицее наиболее значимым является три компонента сотрудничества педагогов и учащихся:

- интенсивность и качество личных отношений/учебных, исследовательских, коммуникативных/,
- диагностирование, наблюдение, коррекция,
- когнитивная "подзарядка" доминанты, т.е. отличительной непохожести.

Обучение в школах старшей ступени охватывает подростковый возраст и период ранней юности, когда завершается формирование ведущих составных интеллекта, в том числе и способностей. Это заставляет по-иному планировать и осуществлять педагогический процесс, в котором бы близкая подростку проблема заставляла его самостоятельно размышлять, формировать выводы и суждения, работать над самообразованием.

Разработанная в лицее программа "Способности, творчество, одаренность", предусматривает ежегодное обследование лицеистов по выявлению динамики развития мышления и восприятия выявления типа способностей /математические, языковые и др./ . Нами предусмотрена градация учебных способностей по уровню воспроизведения информации, умению решать проблемы, минуя алгоритмические ступени. По спонтанному характеру реализации своего "Я" в учебных ситуациях, по уровню преобладания собственных решений, выводов, гипотез, по неадекватным мыслительным операциям. По нашим наблюдениям ежегодно отмечается рост уровня развития способностей у 9-12% учащихся, при чем половина этой цифры приходится на результат когнитивного стимулирования доминанты. По данным исследований из 190 лицеистов 136- имеют высокий и очень высокий уровень развития учебных способностей, а у 149 ярко выражены художественные, литературные способности. Педагогическое воздействие на этих учащихся заключалось на вовлечении их в учебно-исследовательскую деятельность согласно профильной направленности, интересов: вовлечение в лицейский театр (сценаристы, актеры, художники), конкурсно-соревновательные игры в рамках клуба "Эрудит", вовлечение в предметные конференции, диспуты, семинары.

Результаты всех подобных лицейских форумов анализировались, и все его участники получали вербальную оценку-характеристику, которая зачитывалась перед сверстниками. Мы практикуем демонстрацию учебных и творческих способностей учащихся лицея перед сверстниками, родителями, педагогами. По данным опроса для 98% респондентов очень важна вербальная оценка их личного участия педагогами, ибо они связывают с этим привлечение внимания к себе и ожидают от педагогов новых импульсов-стимулов для вовлечения в совместную творческую деятельность.

Таким образом, регулярное воздействие на доминанту учащихся способствует повышению уровня мотивации, служит фундаментом творчества и стимулом для самообразования.

Зміст

№ п/п	Назва і автор	Стор.
1	ПІКЕЛЬНА В.С. Гуманістична педагогіка і гуманізація навчально-виховного процесу в сучасній школі України	2 ✓ ✓
2	ВІНЯР Г.М., САБЛАДАШ Л.В. Формування національної самосвідомості учнів засобами українознавства	4 ✓ ✓
3	ГАЙДАЙ Л.В. Формування в учнів умінь вчитися, як умова гуманізації педагогічного процесу	5
4	ТІГНЯН Г.І. Створення ситуації успіху на уроці як засіб гуманізації навчального процесу	7
5	БАЛУГА Г.А. Самосвідомість у колі мовно-етичних проблем	9
6	ВОЛОШЕНЮК А.М. Плекаємо національну самосвідомість	10
7	САВРУЦЬКА О.М., ОНОПА В.М. Шляхи подолання національного пігілізму серед учнівської молоді	12 ✓ ✓
8	КОЗАЧЕНКО І.О. Гуманізація уроку в сучасній школі	13
9	КРОХМАЛЬ С.В., ТРОФАЦОВА М.П. Формування навичок спілкування українською мовою	15 ✓ ✓
10	ПУСТОВОЙТОВ В.С. Використання історії України у формуванні світобачення молодшого школяра	17
11	ВІНЯР Г.М. Використання відомостей з історії української мови при викладанні шкільних гуманітарних дисциплін	18 ✓ ✓
12	ПАНЧУК Л.В. Мистецьке трактування змісту художнього твору - заворука гуманізації літературної освіти	20 ✓ ✓
13	ОЛІНА Г.М. Виховання чуйності до слова	21
14	КУЦЕНКО Л.В., ПРИСЯЖНА Т.М. Використання надбань народної педагогіки на уроках української мови та літератури	23 ✓ ✓
15	БІЛОЗОР М.М. Виразальні можливості синтаксису як засіб підвищення культури мовлення	25
16	ПЕТРИЧЕНКО М.А. До питання про гуманізацію викладання мови	25 ✓ ✓
17	ТКАЧОВА Л.Ф. Використання транспозиції і інтерференції при вивченні рідної та іноземної мови	26 ✓ ✓ ✓
18	БІЛОКОННА Н.І. Гуманізація процесу навчання молодших школярів в умовах відродження національної школи	28
19	КЛИМЕНКО І.М. Роль навчання мовної культури в процесі гуманізації викладання іноземної мови	30
20	ОВЧАРОВА О.В., РЕПІНА Н.П. Народознавство в навчально-виховному процесі	32
21	КОЖУХАР О.І. Гуманістичний зміст курсу історії України.	33 ✓ ✓
22	ВЕТОХІНА В.О. Проблеми деідеологізації викладання історії	35 ✓ ✓
23	ПЕРЕДЕРІЙ Л.В. Елеційний каїрат уроку історії	37

24	КОМАРОВ В.О. Формування творчого гуманітарного мислення на уроках історії України	39 ✓
25	ЧИРВА Ю.І. Вивчення в школі питань українізації освіти як засіб гуманістичного виховання учнів	41 ✓
26	ДРУЗЬ В.Г. Гуманізація змісту навчання початкової математики	43 ✓
27	ЄВТУШЕНКО Є.Х., КОСТОГРИЗ Т.І. Гуманістичне виховання учнів в шкільній біології	44 ✓
28	ЛЮБАР І.Г. Педагогічні проблеми природоохоронної роботи як засіб гуманістичного виховання учнівської молоді	46 ✓
29	ДРУЗЬ З.В., ДРУЗЬ Ю.Б. Формування у школярів шанобливого ставлення до природи	48 ✓
30	АФОНІН А.П., КІРІН А.О., ВИСОЧИН В.І., ТЕРЕЦЬ КА І.М.Принципи валеології в учбовому процесі школи	50 ✓
31	ПАВЛИКОВ С.П. Проблема формування екологічної культури учнівської молоді як форми гуманістичного ставлення людини до природи	52
32	КРАСІЮК І.О., АНДРІАНОВ Т.В. Особливості гуманізації навчального процесу з образотворчого мистецтва в позатквних класах	54
33	КОВТКО О.С. Гуманістичне виховання учнів початкових класів засобами української етнопедagogіки	55 ✓
34	ДРАШКО О.М. Реалізація гуманістичного виховання на уроках обслуговуючої праці	57
35	ПРОСКУРОВА І.П. Формування духовності молодших школярів засобами спецкурсів	59
36	МЕЛЬНИЧУК Г.М. Аутентичні тексти в практиці викладання німецької мови як іноземної	61
37	ТКАЧЕНКО Н.І. Гуманізація внутрішкільного контролю	63
38	КАРАМАН О.В., КАРАМАН С.О. Гуманізація оцінювання знань учнів	64 ✓
39	МІРЗОЄВА Н.А. Формування гуманних якостей особистості на уроках обслуговуючої праці	66
40	ЧИРВА О.Ч. Шляхи подолання затруднень у формуванні особистості засобами образотворчого мистецтва	68 ✓
41	ОМЕЛЬНИЧЕНКО О.О. Активізація творчої діяльності учнів засобами народного мистецтва	69
42	АШУРКО Ю.О. Гуманістичне виховання учнів початкових класів у родинному колі	71
43	ДАНИЛЕНКО М.В., ЛЮБАР І.Г. Підвищення гуманістичного виховання школярів засобами природничого краєзнавства	73 ✓
44	ІВАНЧЕНКО І.В. Організація роботи учнів при розумуванні шкільної цілі	75
45	ЛІННИК І.Ф. Гуманістичне виховання молодших школярів	77

у гуртках технічної творчості

46	АНДРУШЕНКО І.Д. Проблеми організації позакласної роботи з гуманістичного виховання засобами музичних ансамблів	78
47	ФІДОРЕНКО Д.Т., ЛІННИК І.Ф. Гуманістичне виховання учнів початкових класів засобами масових заходів технічної творчості	80
48	ЛУКАШ В.І. Деякі напрямки гуманістичного виховання	82
49	ВИСОЧИН В.І., АФОНІН А.П., ІВАНОВ В.І., КАЛЕДІНА Л.І. Оцінка заходів з профілактики шкідливих звичок серед школярів та студентів	84
50	ГОНЧАРОВА Л.М. Готуємо майбутніх педагогів	85
51	ОСИПЕЦЬ Р.О. Особливості підготовки учнів сільських шкіл до навчання на музично-педагогічному факультеті	86
52	ЄВСТИГНЄЄВА О.І. Індивідуальні доручення гімназистів як засіб розвитку їх ініціативи та самостійності	88
53	ЛИТВИН Л.І. Моделювання професійних ситуацій у навчальному процесі як засіб підготовки гімназистів до свідомого вибору професії	90
54	СУВОРОВА О.Г. Морально-психологічна атмосфера в педагогічному колективі як умова залучення учителів до науково-дослідницької роботи	92
55	КОПКІНА Д.М. Пошуки і шляхи формування творчості вчителя	94
56	ПІМАЛЬКО О.В. Формування гуманістичних ідеалів учнів засобами світової літератури у школі нового типу	96
57	ДАШКО В.Г. Формування моральних норм духовної культури учнів - важлива складова гуманізації навчання	97
58	ПОЛОВИНА Г.П., БЕРЛІНСЬКА О.В. Гуманізація навчального процесу	99
59	ДРЯЧКА Л.В. Про гуманізацію навчання фізиці	101
60	ГОЛОВКО Г.Г. Сучасні теоретичні та практичні проблеми гуманізації шкільної освіти	103
61	ПОЛОВИНА Г.П., ПОЛОВИНА О.І. Проблеми гуманістичного виховання	104
62	БІСТОПАЛОВА О.П. Учбова орієнтація учнів спеціалізованих класів	104
63	ТРОФИМОВА М.П., КЛЮЦКОВСЬКА Т.В. Гра як засіб формування гуманістичних властивостей молодих школярів	106
64	УСТИМЕНКО С.Ф. Робота шкільного психолога щодо організації саморозвитку школярів	108
65	КРАВЦОВА Г.А. Шляхи подолання душевної байдужості в учнів	109
66	ВАСИЛЬЦОВА С.А., ЯПЧЕНКО Ю.А. Педагогічні поради	110

	батькам у вихованні дітей на народних звичаях	
67	ЯКОВЛЄВА В.А. Про деякі негативні відносини між учителями та учнями	112
68	ПЕТРИКЕЕВ С.И. Личностная доминанта и развитие творческих способностей учащихся	113